

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TİRE NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ, NECİP PAŞA
VAKFINA AİT EL YAZMA ESERLERİN ÇARKUŞE,
YEKŞAH VE ZİLBAHAR CİLT KAPAĞI ÖZELLİKLERİNE
GÖRE KATALOGLANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet KÜÇÜK

**Enstitü Anabilim Dalı: Geleneksel Türk El Sanatları
Enstitü Bilim Dalı: Tezhip**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN

TEMMUZ 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TİRE NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ, NECİP PAŞA
VAKFINA AİT EL YAZMA ESERLERİN ÇARKUŞE,
YEKŞAH, VE ZİLBAHAR CİLT KAPAĞI
ÖZELLİKLERİNE GÖRE KATALOGLANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet KÜÇÜK

Enstitü Anabilim Dalı: Geleneksel Türk El Sanatları
Enstitü Bilim Dalı: Tezhip

Bu tez 21/07/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet KÜÇÜK

ÖNSÖZ

Türkler Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya getirdikleri, burada Selçuklular, Beylikler Devri'nde geliştirdikleri ve nihayetinde Osmanlı döneminde en yüksek sanatsal mertebeye ulaştırdıkları el yazmalarına her dönem saygı göstermiş, korunmuş ve geliştirmişlerdir. Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik gücüyle paralel bir gelişim sergileyen kitap sanatları ve haliyle cilt sanatında kendinden önceki dönemlerin izinin devam ettiği görülür. İstanbul, Bursa, Edirne ve Konya gibi Selçuklu ve Osmanlı'ya başkentlik yapmış büyük şehirlerdeki kütüphane ve üniversite kitaplıklarında çok değerli örnekleri bulunan cilt sanatına cilt kapaklarını Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde de en az buralardaki kadar, sanatsal açıdan değerli örneklerinin bulunması sevindiricidir. Ancak buradaki el yazmalarından, araştırmacıların daha sağlıklı yararlanabilmesi için günümüz dijital teknikleri açısından kataloglanmasına ve dijital ortama aktararak yurt içi ve yurt dışındaki meraklılarına ulaştırılması gibi sorunları bulunmaktadır.

Ayrıca güzel sanatlar fakültelerinde okuyan lisans ve yüksek lisans yada doktora öğrencilerinin bu kütüphanedeki değerleri keşfetmeleri ve her yönüyle sanatsal değer taşıyan el yazmalarının gün ışığına çıkarılmaları gerekmektedir. Danışmanımın tavsiyeleri doğrultusunda çocukluğumun geçtiği bu yöreye hizmet vermek amacıyla, kütüphanede bulunan Necip Paşa'nın şahsi yazma koleksiyonundaki yazmaların cilt kapakları üzerinde bir çalışma konusu tespit edildi ve okuyuculara sunulan tez, bu muhteşimlikle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Necip Paşa Vakfına ait el yazması eserlerin; Çarkuşe, Yekşah ve Zilbahar cilt kapağı özelliklerine göre kataloglanması" konusunu yüksek lisans tezi olarak tarafıma verildi. Bu konuyu seçmemdeki sebep, kitap toplamayı ve okumayı seven biri olarak kitapların, kitap formunu almasındaki en önemli parçalardan biri olan cilt kapaklarını incelemektir.

Üniversite öğrenciliğime başladığım ilk günden beri, beni değerli bilgi ve birikimi ile devamlı yönlendiren danışmanım sayın Prof. Dr. Ayşe Üstün'e, kaynak sıkıntıda hep yanımda olan Yrd.Doç.Hülya Doğru'ya ve Yrd.Doç. Dr. Tülin ÇORUHLU'ya, kütüphanede araştırma yaparken her türlü yardımı yapan Necip Paşa Kütüphanesi çalışanlarına, zor günlerimde desteğini esirgemeyen Bahar Sezentez'e ve bugünlere gelmemdeki maddi manevi emeklerini hiç esirgemeyen annem Güler Küçük ve babam Yaşar Küçük'e sonsuz teşekkür ederim.

Mehmet KÜÇÜK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
RESİMLER LİSTESİ	v
ÇİZİMLER LİSTESİ	x
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM: TÜRK CİLT SANATI HAKKINDA KISA TARİHÇE, CİLT YAPIMINDA KULLANILAN MALZEME VE ALETLER, CİLT SANATINDA GÖRÜLEN BEZEME TÜRLERİ.....3

1.1. Cildin Tanımı Ve Türk Cilt Sanatı Hakkında Kısa Tarihçe.....	3
1.2. Cilt Yapımı Ve Kullanılan Malzemeler	25
1.2.1. Deri.....	25
1.2.1.1. Derinin Bölümleri	26
1.2.1.2. Derinin Tıraşlanması.....	26
1.2.2. Mukavva (Murakkaa).....	27
1.2.3. Altın.....	27
1.2.4. Jelatin	27
1.2.5. Boyalar	28
1.3. Cilt Yapımında Kullanılan Aletler	28
1.3.1. Kalıplar.....	28
1.3.2. Mühre	28
1.3.3. Fırça	29
1.3.4. Bıçkı	30
1.3.5. Falçata	30
1.3.6. Kalıp Oyma Çivileri.....	30
1.3.7. Mengene.....	31

1.3.8. Istaka	31
1.3.9. Istampı	31
1.3.10. Diğer Aletler	31
1.4. Cilt Sanatında Kullanılan Bezeme Türleri	32
1.4.1. Geometrik Tezyinat.....	32
1.4.2. Rumi Tezyinat.....	33
1.4.3. Stilize Çiçek Tezyinatı	34
1.4.4. Yazılı (Hat)Tezyinat	34
1.4.5. Bulutlu Tezyinat.....	35
1.4.6. Natüralist Çiçek Tezyinatı	36
1.5. Cilt Çeşitleri	37
1.5.1. Malzemesine Göre Ciltler	37
1.5.1.1.Deri Ciltler	37
1.5.1.2. Mukavva Ciltler	38
1.5.1.3. Lake Ciltler	38
1.5.1.4. Kumaş Ciltler	40
1.5.1.5. Ebru Ciltler.....	41
1.5.2. Bezemesine Göre Ciltler	42
1.5.2.1. Soğuk Baskı Ciltler	42
1.5.2.2. Alttan Ayırma Ciltler	43
1.5.2.3. Üstten Ayırma Ciltler.....	43
1.5.2.4. Mülemma Ciltler	44
1.5.2.5. Mülevven Ciltler	45
1.5.2.6. Katı'a (Müşebbek) Ciltler	45
1.5.2.7. Murassa Ciltler	47
1.5.2.8. Yekşah (Yazma) Ciltler	47
1.5.2.9. Çarkuşe Ciltler	48
1.5.2.10. Zilbahar Ciltler.....	50
1.5.2.11. Şükûfe Üslubu Ciltler.....	51
1.5.2.12. Acemkari (Hayvan Resimli) Ciltler	52
1.5.2.13. İşlemeli (İplik İşleme, Zerdüzi, Simdüzi) Ciltler.....	54

1.6. Nakkaşhane Geleneği Ve Cilt Sanatında Görülen Üsluplar	56
---	----

2.BÖLÜM: TİRE NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ, NECİP PAŞA

VAKFINA AİT EL YAZMA ESERLERİN ÇARKUŞE, YEKŞAH VE ZİLBAHAR CİLT KAPAĞI ÖZELLİKLERİNE GÖRE KATALOGLANMASI.....62

2.1. Tire'nin Tarihi Ve Coğrafi Konumu	62
2.2. Tire'nin Türk Kültüründeki Yeri	64
2.3. Necip Paşa Kimdir?.....	68
2.4. Necip Paşa Kütüphanesi Ve Yazma Eserleri	69
2.5. Katalog	78
2.5.1.Zilbahar Ciltler	79
2.5.2. Çarkuşe Ciltler	87
2.5.3.Yekşah Ciltler	107

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	162
-------------------------------------	------------

KAYNAKLAR	166
------------------------	------------

EKLER (SÖZLÜK)	172
-----------------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	174
----------------------	------------

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
Bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DN.	: Demirbaş Numarası
h.	: Hicri
Küt.	: Kütüphane
m.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.Ü.	: Mimar Sinan Üniversitesi
M.S.	: Milattan Sonra
NP	: Necip Paşa
No.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.S.M.K.	: Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
v.b.	: Ve benzeri
y.y.	: Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Tercüme-i Tefsir el-Lubâb'ın Cilt Kapak Örneği	8
Resim 2. Memluk Cilt Örneği	10
Resim 3. Geometrik İç Kapak Örneği	10
Resim 4. Selçuklu Dairesel Şemse Motifli Cilt Kapağı Örneği	11
Resim 5. Selçuklu Dönemi Oval Şemse Örneği	12
Resim 6. Haydar ibn Turbeği tarafından cildi yapılan Mecmua adlı eserin dış kapak örnekleri	15
Resim 7. 1468 tarihli Fevâ'id el-Gıyasiyye adlı eserin Lake Cilt Kapağı.....	16
Resim 8. Shahnamah az guffar-i Malik-i Ummi adlı 1485 tarihlenen eserin cilt kapağı	17
Resim 9. Arifi Süleymanname'nin cilt kapağı	18
Resim 10. III.Murat Divanı Cilt Kapağı.....	19
Resim 11. Gelibolulu Mustafa Âli'nin Nusretname Adlı Eserinin Cilt Kapağı.....	20
Resim 12. Figürlü Lake Cilt Kapağı.....	22
Resim 13 Rokoko Cilt Kapağı Örneği.....	24
Resim 14. Cilt Yapımında Kullanılan Malzemeler	30
Resim 15. Geometrik bezemeli cilt kapak örneği.....	32
Resim 16. Rumi bezemeli cilt kapağı örneği.....	34
Resim 17. Sertabı yazılı cilt kapağı örneği.....	35
Resim 18. Bulutlu bezemeli cilt kapağı örneği.....	36
Resim 19. Natüralist çiçek bezemeli cilt kapağı örneği	37
Resim 20. Hacı Dede İmzalı Lake Cilt.....	39
Resim 21. Kumaş Cilt Kapağı Örneği	40
Resim 22. Ebru Cilt Kapağı Örneği.....	42
Resim 23. Soğuk baskılı cilt kapağı örneği	43
Resim 24. Alttan ayırma şemse detayı	43
Resim 25. Üstten ayırma şemse cilt örneği	44
Resim 26. 16.yy.a ait mülemma dış cilt kapağı örneği.....	44
Resim 27. Mülevven şemsi cilt kapağı örneği.....	45
Resim 28. Müşebbek cilt iç kapağı örneği.....	46

Resim 29. Murassa Cilt Kapak Örneği.....	47
Resim 30. Çarkuşe cilt kapağı örneği.....	48
Resim 31. Çarkuşeşe cilt kapak örneği.....	49
Resim 32. Zilbahar cilt kapağı örneği.....	50
Resim 33. Zilbahar cilt kapağı örneği.....	51
Resim 34. Şukufe tarzı cilt kapağı örneği.....	52
Resim 35. Acemkari cilt örneği.....	53
Resim 36. İplik işlemeli cilt kapağı Örneği.....	55
Resim 37. Simduzi cilt kapağı örneği.....	55
Resim 38. Zerdüzi cilt kapağı örneği.....	55
Resim 39. Hatayi üslubunda bezenmiş şemse ve salbek örnekleri.....	58
Resim 40. Rumi üslubunda bezenmiş bir Selçuklu cilt kapağı örneği.....	59
Resim 41. Herat üslubunda bezenmiş bir cilt kapağı örneği.....	60
Resim 42. Herat Üslubunda bezenmiş bir iç kapak örneği.....	61
Resim 43. Selçuklu tarzı yuvarlak şemseli cilt örneği.....	61
Resim 44. Eski Tire'ye ait bir fotoğraf.....	63
Resim 45. Toptepe'den Tire'nin görünüşü.....	64
Resim 46. Necip Paşa Kütüphanesi.....	70
Resim 47. Tire Necip Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi.....	71
Resim 48. Tire Necip Paşa Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü.....	72
Resim 49. Necip Paşa Kütüphanesinde restorasyon görmüş kalem işleri.....	74
Resim 50. Yazma Eserler Bölümü Kapısı Üzerindeki Hat Kitabı.....	75
Resim 51. Zilbahar Cilt.....	79
Resim 52. 619 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı.....	80
Resim 53. 619 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	81
Resim 54. Zilbahar Cilt.....	83
Resim 55. 338 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı.....	84
Resim 56. 338 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	84
Resim 57. Sertabı yekşah bezemeli çarkuşe cilt.....	87

Resim 58. 110 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	88
Resim 59. 110 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	89
Resim 60. Çarkuşe Cilt	90
Resim 61. 185 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	91
Resim 62. 185 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	91
Resim 63. Çarkuşe Cilt	92
Resim 64. 370 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	93
Resim 65. 370 Demirbaş numaralı eserin mahfazası	93
Resim 66. Çarkuşe Cilt	94
Resim 67. 405 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	95
Resim 68. 405 Demirbaş numaralı eserin mahfazası	95
Resim 69. Çarkuşe Cilt.....	96
Resim 70. 425 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	97
Resim 71. 425 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	97
Resim 72. Çarkuşe Cilt	98
Resim 73. 509 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	99
Resim 74. 509 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	99
Resim 75. Çarkuşe Üstten Ayırma Cilt	100
Resim 76. 551 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	101
Resim 77. 551 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	102
Resim 78. Çarkuşe Cilt	103
Resim 79. 563 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	104
Resim 80. 563 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	104
Resim 81. Çarkuşe Cilt	105
Resim 82. 648 Demirbaş numaralı cildin iç kapağı.....	106
Resim 83. 648 Demirbaş numaralı cildin mahfazası.....	106
Resim 84. Sertabı yekşah bezemeli, mülemma şemseli cilt kapağı	107
Resim 85. 364 Demirbaş numaralı cildin iç kapağı.....	108
Resim 86. 364 Demirbaş numaralı cildin mahfazası.....	109

Resim 87. Üstten Ayırma Yekşah Cilt	110
Resim 88. 644 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	111
Resim 89. 644 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	111
Resim 90. Üstten ayırma yekşah Cilt	113
Resim 91. 395 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	114
Resim 92. 395 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	114
Resim 93. Yekşah Cilt	116
Resim 94. 064 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	117
Resim 95. 064 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	117
Resim 96. Yekşah Cilt	118
Resim 97. 069 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	119
Resim 98. 069 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	119
Resim 99. Yekşah Cilt	120
Resim 100. 074 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	121
Resim 101. 074 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	121
Resim 102. Yekşah Cilt	122
Resim 103. 127 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	123
Resim 104. 127 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	123
Resim 105. Üstten ayırma yekşah cilt	124
Resim 106. 137 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	125
Resim 107. 137 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	126
Resim 108. Üstten ayırma yekşah cilt	128
Resim 109. 256 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	129
Resim 110. 256 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	130
Resim 111. Alttan ayırma gömme şemseli, sertabı ve salbekleri yekşah bezemeli cilt kapağı	132
Resim 112. 267 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	133
Resim 113. 267 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	134
Resim 114. Yekşah Cilt	135
Resim 115. 319 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	136

Resim 116. 319 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	136
Resim 117. Yekşah Cilt	137
Resim 118. 348 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	138
Resim 119. 348 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	138
Resim 120. Yekşah ve Çarkuşe Cilt	139
Resim 121. 377 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	140
Resim 122. 377 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	141
Resim 123. Yekşah Cilt	143
Resim 124. 439 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	144
Resim 125. 439 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	144
Resim 126. Yekşah Cild.	146
Resim 127. 504 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	147
Resim 128. 504 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	147
Resim 129. Yekşah Cild.	148
Resim 130. 558 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	149
Resim 131. 558 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	149
Resim 132. Yekşah Cild.	150
Resim 133. 598 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	151
Resim 134. 598 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	151
Resim 135. Alttan ayırma gömme şemseli, salbekleri yekşah cild.	153
Resim 136. 625 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	154
Resim 137. 625 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	154
Resim 138. Üstten ayırma Yekşah cilt	156
Resim 139. 637 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	157
Resim 140. 637 Demirbaş numaralı eserin mahfazası.....	157
Resim 141. Yekşah Cild.	159
Resim 142. 652-1 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı	160
Resim 143. 652-1 Demirbaş numaralı eserin mahfazası	160

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1. 619 Demirbaş numaralı zilbahar cildin sertap ve miklebi	81
Çizim 2. 619 Demirbaş numaralı zilbahar cildin ön kapağı	82
Çizim 3. 338 Demirbaş numaralı zilbahar cildin sertap ve miklebi	85
Çizim 4. 338 Demirbaş numaralı zilbahar cildin ön kapağı	86
Çizim 5. 110 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli sertabı	89
Çizim 6. 551 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli şemsesi	102
Çizim 7. 364 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli sertabı	109
Çizim 8. 644 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli, ön kapak şemsesi.....	112
Çizim 9. 395 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli ön kapak şemsesi.....	115
Çizim 10. 137 Demirbaş numaralı eserin miklebinde bulunan yekşah bezemeli şemse	126
Çizim 11. 137 Demirbaş numaralı eserin ön kapağında bulunan yekşah bezemeli şemse	127
Çizim 12. 256 Demirbaş numaralı eserin miklebinde bulunan yekşah bezemeli şemse	130
Çizim 13. 256 Demirbaş numaralı eserin ön kapağında bulunan yekşah bezemeli şemse	131
Çizim 14. 267 Demirbaş numaralı eserin sertabında bulunan yekşah bezeme.....	134
Çizim 15. 377 Demirbaş numaralı eserin miklep ve sertap çizimleri.....	141
Çizim 16. 377 Demirbaş numaralı eserin şemse ve kenar bordürlerinin ½ çizimi.....	142
Çizim 17. 439 Demirbaş numaralı eserin şemse ve salbek çizimi	145
Çizim 18. 598 demirbaş numaralı eserin barok tarzda ön kapak bezemesi.....	152
Çizim 19. 625 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli salbek çizimi	155
Çizim 20. 637 Demirbaş numaralı eserin şemse detay çizimi.....	158
Çizim 21. 652-1 Demirbaş numaralı eserin ön kapak ve miklep bordürlerindeki yekşah bezemelerin detay çizimi.....	161
Çizim 22. 652-1 Demirbaş numaralı eserin sertapdaki yekşah bezemelerin detay çizimi	161

Tezin Başlığı: Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki, Necip Paşa Vakfına Ait El Yazma Eserlerin Çarkuşe, Yekşah, Ve Zilbahar Cilt Kapağı Özelliklerine Göre Kataloglanması	
Tezin Yazarı: Mehmet Küçük	Danışman: Prof. Dr. Ayşe Üstün
Kabul Tarihi: 21 Temmuz 2008	Sayfa Sayısı: XV (ön kısım) + 180 (tez)
Anabilimdalı: Tezhip	Bilimdalı: Geleneksel Türk El Sanatları
<p>Yazının keşfinden bu yana insanlar tüm bilgi birikimlerini, düşüncelerini, duygularını ve tarihsel olayları yazma-çizme gereksinimini duymuşlardır. Bu olgu içerisinde insanların kendilerini dil'den sonra en iyi ikinci anlatma yolu olan yazı, önceleri taş, koyunun kürek kemiği, çanak çömlek parçaları, yırtıcı hayvan derileri, ağaç kabukları, papirüs ve parşömen gibi değişik materyaller üzerlerine çok zor şartlar altında yazılmakta idi. Kağıdın icadıyla beraber, kaçınılmaz olan yazı yazma dürtüsü, kitap dediğimiz yapıları oluşturmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bu yazılı belgeleri beraber korumak ve daha sonra onlara duyulan saygıyı ve özeni belli edebilmek için ciltler yapılmaya başlanmıştır.</p> <p>Toplumlar kendi düşüncelerini ve inançlarını kitap vasıtasıyla diğer medeniyetlere de yayma çabası içerisine girmişlerdir. Bu çaba sonrasında elle yazılan kitapların çok zorlu ve uzun zaman alması nedeniyle ortaya çıkan eserin korunması, bununla beraber içinde yazılanların değerini belli etmek için dışına da aynı özeni göstermeye çalışmışlardır. Değişik toplumların ve kültürlerin bu amaçla ortaya koydukları el yazması eserlerin cilt kapaklarının yapılış amacı aynı olsa da, yapım teknikleri ve süsleme unsurları birbirlerinden farklılıklar göstermektedir.</p> <p>Bu tezin birinci bölümünde cilt sanatı tarihçesi ve cildin yapılış teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Tire ve yöresinin Türk kültür hayatındaki yeri, Tire ve Necip Paşa hakkında tarihsel ve kişisel bilgileri yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise; Osmanlı cilt sanatının en güzel örneklerinin görüldüğü Necip Paşa Kütüphanesi'deki tezimize konu olan yekşah, ciharguşe ve zilbahar tarzda bezenmiş cilt kapaklarından örnekler, açıklamalar ve çizimler bulunmaktadır. Tez değerlendirme ve sonuç kısmından sonra kaynakça bölümü ile sona ermektedir.</p>	
Anahtar kelimeler: Türk Cilt Sanatı, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Zilbahar, Yekşah, Çarkuşe.	

Title: Cataloguing the Manuscripts Belonging to the Necip Paşa Foundation in the Library of Tire Necip Paşa According to the Bookbinding Techniques of Çarkuşe, Yekşah and Zilbahar	
Author: Mehmet Küçük	Supervisor: Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN
Date: 21 July 2008	Number of Pages: XVII (pre text) + 180 (text)
Department: Traditional Turkish Handcrafts	Subfield: Art of Illumination
<p>Human beings, since the discovery of writing, need to write down all their knowledge, thoughts, feelings and historical events. In this concept, writing - the second best way to express themselves for human beings after language was hardly done on materials such as stone, the blade bone of the sheep, pots and pans, skin of wild animals, outer covering of a tree, papyrus and parchment previously. With the discovery of paper, the inevitable instinct to write created the books. In time, to pay respect and care them, the written documents were started to be bound to hold the pages together.</p> <p>Societies made great efforts to spread their thoughts and beliefs among the civilizations through books. Since writing books by hand was very hard and required a long time people wanted to protect the work and they also wanted to care its covering to increase the value of the content. Although the reasons for binding the manuscripts are the same for many civilizations and cultures, the techniques and ornaments show differences.</p> <p>The first part of this thesis gives information on the history of bookbinding and the techniques. The second part describes the place of Tire and its vicinity in Turkish cultural life and gives historical and personal information about Tire and Necip Paşa. The third part includes samples, explanations and drawings of the Ottoman bookbindings found in the Library of Necip Paşa and ornamented in <i>yekşah</i>, <i>çarkuşe</i> and <i>zilbahar</i> techniques which form the subject of this thesis. The thesis concludes with the bibliography after the evaluation and conclusion parts.</p>	
Key words: Turkish Bookbinding History, The Library of Tire Necip Paşa, Zilbahar, Yekşah, Çarkuşe.	

GİRİŞ

Konu

Türklerde matbaanın kullanılmaya başlanması ve basılı eserlerin çoğalmasından önce meydana getirilmiş elyazması eserler, genellikle birçok geleneksel sanatımızın birlikte uygulanarak meydana getirilen ürünleridir. Bu yüzden yazmalar; biraz da özenle hazırlanmış olup, yalnızca bir yazarın eseri olarak değil, aynı zamanda geleneksel sanat ustalarımızın da sanat eseri olarak değer taşır.

Kâğıt, mürekkep, hat, tezhip, minyatür ve cilt sanatlarının ortak ürünü olan yazma eserlerde, bütün bu sanatların birbirini bütünlediği, cilt sanatının ise bu güzel kitabı hem koruduğu, hem de açıp okuma isteği veren bir güzel zarf içinde okuyucuya sunduğu görülür.

Koruma ve süsleme amaçlı kitap kapları çoğunlukla deriden yapıldığı için cilt adını almıştır. Bilindiği gibi, Türkçe'ye Arapça'dan geçen cilt kelimesi (deri) demektir. Teclid (ciltleme) işi yapanlara ise mücellid (ciltçi) adı verilmiştir.

Amaç

Hazırlanan tezde, Tire'nin Türk kültüründeki yeri ve Necip Paşa Kütüphanesi'nin yöredeki kültürel değeri hakkında bilgiler verilerek, bu araştırma konusunu inceleyenlere yöre ve kütüphanenin önemi hakkında bilgilendirilmek istenilmiştir. Bu konunun araştırılmasındaki amaç, bu kentte neden bu kadar değerli el yazmalarının bir arada toplanıp iyi bir şekilde korunduğunu bulmaktır.

Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda, Türkiye'de bulunan el yazma eserler koleksiyonları ile gerek özel, gerekse devlet kütüphanelerinde, teze konu olan çarkuşe, yekşah ve zilbahar ciltlerle alakalı bu şekilde bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Hazırlanan bu tezde yapım tekniklerine ve malzemesine göre sınıflandırılan kütüphanedeki cilt kapakları üzerinde etraflı bir araştırma tespit edilememiştir. Dolayısıyla tez konusu olarak seçilen bu çalışma ile, Türk sanat tarihinin kitap sanatları alanına küçük de olsa bir yarar sağlayacağı düşünülmüştür.

1994 yılında yayımlanan “Türk Kültüründe Tire” kitabı ile Tire Necip Paşa Kütüphanesi Müdürü Ali İhsan Yıldırımın 2000 yılında çıkarmış olduğu “Yazma Eserler Kataloğu” teze konu olan kütüphane ile ilgili çıkmış en önemli iki yayındır.

Yöntem

Seçilen araştırma konusu ile kaynak taraması yapılmış, Vakıflar Genel Müdürlüğünden kütüphanede yapılacak araştırma için izinler alınmıştır. Kütüphanedeki teze konu olan Necip Paşa vakfına ait yazmalar tek tek incelenerek fotoğrafları çekilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda tez başlığı altında toplanabilecek otuzbir adet el yazması tespit edilmiştir. Bu yazmaların cilt kapaklarındaki desenler çizilerek, cilt kapaklarındaki kompozisyon düzenleri ortaya çıkarılmıştır.

İncelenen konuya destek sağlaması amacıyla, Türk bezeme sanatının yüzyıllara göre tarihçelerini karşılaştırılarak başlangıç, gelişim ve duraklama devirleri, tarz-üslup, teknik ve yapım aşamaları birbirleriyle sentezlenerek metin içinde verilmeye çalışılmıştır.

Araştırma konusu iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türk cilt sanatının tarihçesini, yapım tekniklerini ve Türk cilt sanatında kullanılan bezeme türleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde Tire, Tire Necip Paşa Kütüphanesi ve kütüphanedeki el yazmaları hakkında bilgiler içermektedir. Katalog kısmında bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın tüm ana başlıkları incelendikten sonra, sonuç bölümünde, incelediğimiz üç farklı cilt bezeme türünün dönemlerinin ve yapım özelliklerinin farklılıklarını ortaya koyarak, genel bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır.

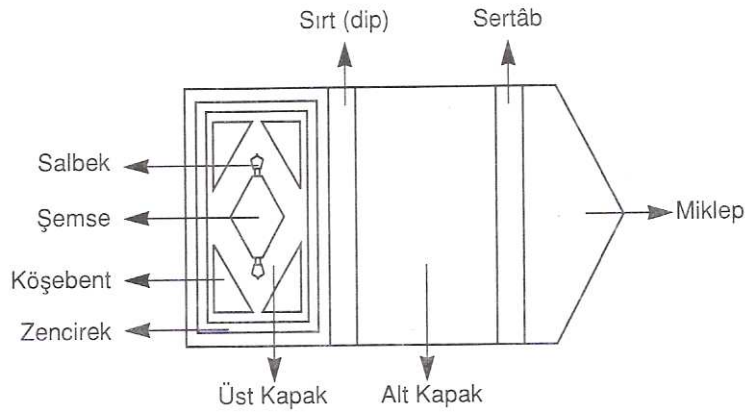
Araştırma kapsamında ve katalog kısmında metin aralarında yer alan resimler, konu ile ilgili bir sıra takip edilerek resimler listesinde verilmiştir. Yine kataloğa giren cilt kapaklarının üzerindeki bezemeler çizilerek, katalogdaki resimlerin arkasından teze eklenmişlerdir. Tez çalışmasında yararlanılan kaynaklar, kitaplar, çeşitli yayınlarda yer alan araştırmalar, makaleler, ansiklopediler ve tezler kaynakçalar bölümünde yazar adlarına göre alfabetik olarak sıralı bir şekilde verilmiştir.

1.BÖLÜM: TÜRK CİLT SANATI HAKKINDA KISA TARİHÇE, CİLT YAPIMINDA KULLANILAN MALZEME VE ALETLER, CİLT SANATINDA GÖRÜLEN BEZEME TÜRLERİ

1.1. Cildin Tanımı Ve Türk Cilt Sanatı Hakkında Kısa Tarihçe

“Cilt” kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup deri anlamına gelmektedir.Celal Esat Arseven Sanat Ansiklopedisi'nin “Cilt” maddesinde; “...Kitap sanatlarında cilt, bir mecmua ya da kitabın yapraklarını dağılmaktan korumak ve sırayla bir araya toplamak için ince tahtadan, deriden veya üzerine deri, kâğıt ve bez gibi malzemeler kaplı mukavvadan yapılan kaplara verilen genel isimdir...”¹ şeklinde tanımlamaktadır.

Şekil 1. Klasik Cildin Bölümleri

Kaynak Fotoğraf: Özen, (1998:.4)

Genellikle “...mukavva üzerine meşin (koyun derisi), sahtiyân (keçi derisi), rak (ceylan derisi) gibi farklı türlerde deri kaplanarak oluşturulan ciltler belli bölümlerden oluşur...”² Mukavva üzerine deriden başka “...üzeri işlemleri, baskılı, keten, ipek, kadife bağa, fildişi ve değerli taşlarla kaplanmış örnekler de vardır...”³ Klâsik bir ciltte üst kapak, alt kapak, miklep, sırt (dip) ve sertab gibi bölümler bulunur (**Bkz. Şekil 1**). Üst kapak, kitabı okumak için sağa doğru açılan ilk kapaktır. Bu kapak “sırt” ya da “dip” denilen bir parçayla alt kapağa bağlanmıştır. Kapakların sırtta bağlandığı bölümde, rahatça açılıp

¹ Celal Esad Arseven, “Cilt” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, Maarif Matbaası, c.1, İstanbul 1983, s.341.

² Mine Esiner Özen, “Klasik Cilt Sanatımızdan Bazı Örnekler”, **Antika**, S.25, 1987, s.5.

³ Zeren Tanındı, “İslamda Kitap Kapakları ve Ustaları”, **Yeni Boyut**, S.23, 1984, s.20.

kapamalarını sağlamak amacıyla bırakılan dar boşluğa mukat payı denir. Alt kapak ile miklebin arasında kalan ve ikisini birleştiren parçaya da “sertab”adı verilir. “...Miklebin rahat bükülüp kapanması için sertabla aralarında bırakılan boşluğa da “dudak” denir...”⁴ Klâsik bir cildin öğelerinden olan “miklep” üçgen biçiminde bir parça olup kitabın sayfalarını korumak ve metni okuyanın kaldığı yerden devamını gösteren ayrıç gibi bir işleve sahiptir.

Kağıt bulunmadan önce ve kağıdın icadı ile birlikte sürekli paralel olarak ilerleyen cilt sanatının gelişimi hakkında, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar sonucunda şu verilere ulaşılmıştır.

“...Papirüs ruloları birden fazla ve aynı konuyu işliyorsa, tüm bu rulolar tahta bir kutunun içinde saklanıyordu. Daha sonraları papirüsler sayfa yaprağı şeklini almaya başladı. En iyi papirüs yaprakları on üç parmak genişliğinde, yaklaşık 26.cm.dir(M.Ö.III.yy.)...⁵

Her sayfanın üst üste konduğu papirüslerin korunma şekli ise alttan ve üstten tahta levhaların sıkıştırılıp, aralarında papirüsler kalacak şekilde bağlanmalarıyla sağlanmıştır. Bu ilk aşama kitap oluşumundan sonra papirüs yaprakları üzerinde açılan delikler yardımıyla her bir sayfa birbirine tutulup, tahta levhalarla da kapakları meydana getirilmiştir. M.S. V.yy.da, Mısır Hıristiyanlarında (Koptlar) görülen kitap kapaklarında ağırlıklı olarak geometrik desenler mevcuttur⁶. Ayrıca bazı kapak uygulamalarında desenler filigre yani oyma şeklindedir. Bu geometrik şekiller önceleri çok basit, daha sonraları ise VI. Ve VII.yy.larda daha karmaşık, estetik bir görünüm almıştır. Koptların papirüse yazılmış ve ciltlenmiş dini eserleri Nesturiler zamanında (M.S.640) bütün Yakın ve Orta Doğu’ya yayılmıştır. Arapların Mısır’ı almalarıyla birlikte Koptlar Arap ve İslam medeniyeti içinde yüzyıllar boyunca yaşamışlardır⁷.

⁴ Mine Esiner Özen, **Türk Cilt Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.10,11.

⁵ Nuray Yıldız, **Eskiçağ’da Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu**, T.T.K., Ankara, 2000, s.110

⁶ Theodore C. Petersen, “Early Islamic Book Binding and Their Coptic”, **Art İslamica**, vol.1, 1954, s.41,64.

⁷ Belkıs Mutlu, “Türk Cilt Sanatına Toplu Bir Bakış”, **Akademi Dergisi**, S.6, İstanbul, 1966, s.12

İslamiyeti kabul eden milletlerin kültürel açıdan hızlı gelişimi ile yaygınlaşan kitap yazıcılığı, ciltçiliğin de gelişmesine olanak sağlamıştır.

İslam dönemine ait en eski yazma eserler Mısır ve Tunus'ta bulunmuştur. Bu pergament yazmaların Tolunoğlu dönemine ait olabileceği⁸ söylenmektedir. Eserlerin kapaklarında geometrik ve dairesel çizgilerin yanı sıra, yıldız motifleri, noktalar gibi süslemeler görülmektedir. Zamanla değişen ve gelişen bezeme üsluplarıyla, geometrik desenlerin içerisine bitkisel kökenli motifler yerleştirilmiştir. Süsleme olgunlaşmaya, kapaklar üzerindeki renkler zenginleşmeye başlamış, kaligrafik (yazı) ürünlerle de görsel zenginlik tamamlanmıştır.

Orta Asya'da yapılan kazı ve araştırmaların sonucunda, bu güne kadar ulaşan örnekler içinde, ilk Türk ciltlerinin Doğu Türkistan'da, Uygur Türkleri tarafından yapılmış olduğunu ve bu sanatta ilerlemiş olduklarını göstermektedir.

“...İlk Türk ciltleri Doğu Türkistan'da Mani dinini kabul eden Uygur Türklerine aittir. Alman A.Grünwedel, Albert von Le Cog ve İngiliz Aurel Stein'in Orta Asya'da yaptıkları kazı, araştırmalar ve bunlardan A.von Le Cog'u Uigurica adıyla üç büyük cilt halinde yayınladığı Turfan, Karafoçu, Biş Balığ gibi Türk şehirlerinde bulunmuş fresk (duvar resmi), minyatür ve kitap ciltlerine dair eserleri, M.S. VII-VIII.yy.da bu sanatların Uygur Türkleri arasında ne derece ilerlemiş olduğunu açıkça göstermektedir. Karahoçu kazılarında A von Le Cog tarafından bulunmuş bir Uygur cildi M.S. VII.yy.a aittir...”⁹

Türk cilt sanatı üzerine yapılmış olan araştırmalar “...Türklerin İslâmiyet'e girmeden önce 8. yüzyılda cilt yapmayı bildiklerini göstermektedir. Bin-Buda mağaralarında yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan buluntular içinde metal kalıp kullanılarak hazırlanmış cilt örnekleri vardır...”¹⁰ “..İlk buluntuların 8. yüzyıla ait Mani metinlerini koruyan örnekler olduğu, deriden veya tirşeden kalıpla yapıldığı ve altın ve fildişi kakmalarla süslediği belirtilmektedir...”¹¹ Mani dinine mensup olan Türklerin

⁸ A.Saim Arıtan, “Cild” maddesi, T.D.V. **İslam Ansiklopedisi**, c.7, Ankara, 1988, s.551,552

⁹ İsmet Binark, **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**, Ankara 1975, s.1

¹⁰ İsmet Binark, **a.g.e**, s.2.

¹¹ Emel Esin, “Bitig, İlk Devir Türk Kitap Sanatları”, **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul 1984, s.113.

Hindistan'dan pothi tarzı kitap şekli ve cilt tarzıyla birlikte İranlılar ve Süryanilerden başka bir kitap türünü daha kullandıklarını düşünen araştırmacılar da vardır. Bu kitap türünde sayfaların ortadan kırıldığını ve cilt dikişlerinin kırılan yerlerden yapıldığını, 8.yüzyıla tarihlenen İrk Bitig (Falname) adlı kitabın cildinde de zencirek ve şemse gibi öğelerin gözlendiği görülür¹².

Kaynağı Orta Asya olarak kabul edilen Türk Cilt sanatı, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra büyük bir gelişim ve yükselme içine girmiştir. Bunun nedenini Türklerin, İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e olan büyük saygısıdır denilebilir. Müslümanlığı seçmiş Türklerde hâlâ, kutsal kitaba olan hürmet yüzünden Kur'an-ı Kerim'i ayak seviyesinin üstünde tutmaları geleneği devam etmektedir. Kitaba ve yazıya verilen bu önem haliyle kitabı koruma içgüdüsü içinde cilt ve cilt sanatının gelişimini de sağlamıştır denilebilir. Keza Türk bezeme sanatlarının en güzel ve en mutenâ örnekleri her zaman kutsal kitap Kur'an-ı Kerimler'de görülür. En güzel tezhipler, en güzel hatlar ve haliyle en güzel ciltler de Kur'an-ı Kerimler'de uygulanmıştır.

Celal Esat Arseven Sanat Ansiklopedisinde; "...Yazı ve kitaba olan bu derin sevgi ve hürmet, Türk ciltçiliğinin de en güzel sanatlardan bir şube haline gelmesini intaç etmişti. Mubağalasız olarak söyleyebiliriz ki yazı ve cilt sanatı Türklerde olduğu kadar dünyanın hiçbir milletinde bu derece yüksek bir sanat seviyesine çıkmamıştır. Daha VII. asırda Türk mücellidlerin yaptıkları ciltler, şarkın diğer milletlerinde yapılan ciltlerin üstünde bir sanat eseri sayılabiliyordu..."¹³ demektedir.

Bu durum bir başka kaynakta; "...İslam kitapçılık sanatlarının izlerini taşıyan kitaplara İtalya'da rastlamaktayız. Zira, İslam kitap sanatını İtalya'ya XV.yy.da doğulu ciltçiler getirmiştir. Ebru kağıt kullanılması da bu arada yine doğudan intikal etmiş ve moda haline gelmiştir. Yine aynı yüzyıllarda, Macaristan'daki Mathias Corvin Kütüphanesi'nin, çeşitli Avrupa ülkesinden intikal eden yüzelli kadar eseri, İslam cilt sanatının tesirlerini açıkca göstermektedir. Kitap tarihçileri, Corvin ciltlerini şarkla

¹² Şinasi Tekin, **Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları**, İstanbul 1993, s.44

¹³ Celal Esad Arseven, "Cild" maddesi", **Sanat Ansiklopedisi**, c.1, Maarif Matbaası, İstanbul 1983, s.342.

birleşmenin semeresi ve İtalyan Rönesans ciltçiliğinin müjdecisi sayarlar...¹⁴ şeklinde ifade edilmektedir.

8.yüzyılda Uygurlar'a ait birkaç cilt kapağı örneği olmasına rağmen, 9-12. yüzyıllara ait şimdiye kadar günümüze gelen bir örnek bulunmamaktadır. "...9 ila 11. yüzyıl arasına tarihlenen ve tahta iskelet üzerine deri kaplanmış iki Kur'an-ı Kerim Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir."¹⁵. Muhtemelen bu iki örnek Abbasilerden kalmadır. Deri kapaklar üzerine ucu sivri aletle bezemeler yapılmıştır ki, ucu sivri aletle yapılan geometrik, bitkisel ve figürlü bezemelerin 8-15. yüzyıl arası ciltlerinde çok yaygın olduğu ileri sürülmektedir.

Yıldıray Özbek eserinde Türk cilt sanatının Anadolu'daki ilk örnekleri hakkında; "...12.yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Selçuklu dönemi cilt sanatını mimaride olduğu gibi 12-13. yüzyıllar arasına yerleştirmek mümkün olmamaktadır. Selçuklu döneminde ortaya çıkan tasarım esasları ve yapım tekniklerinin 13. yüzyıldan sonra da 14.yüzyılda ve 15.yüzyılın ilk yarısında da devam ettirildiğini...¹⁶ belirtmektedir.

Sanat tarihi araştırmacılarına göre, Orta Asya'da başladığına inanılan Türk cilt sanatının tarihi süreci, buradan Anadolu'ya gelen Selçuklularla gelişerek devam etmiştir. O dönemin uygarlık ve sanat merkezi olarak bilinen Selçukluların başkenti Konya'da her dalda olduğu gibi cilt sanatından da önemli örnekler verilmiştir.

Anadolu'nun Osmanlılardan önceki hakimi olan Selçuklular en kudretli devirlerini I.Alâettin Keykubat (1219-1236) zamanında yaşamışlardır. Özellikle bu hükümdarın döneminde çok muntazam bir idareye sahip olan Selçuklular, medeniyet ve sanat bakımından olağanüstü bir gelişme göstermişlerdir. Çünkü; İslam aleminin her tarafından bu kabiliyetli hükümdarın hükümet merkezi olan Konya'ya birçok alim ve sanatkârlar gelmiş ve I.Alâettin Keykubat tarafından derin bir ilgi ile karşılanmışlardır. Bunun neticesinde Konya günden güne gelişerek her tarafı sanat abideleri ile dolmaya

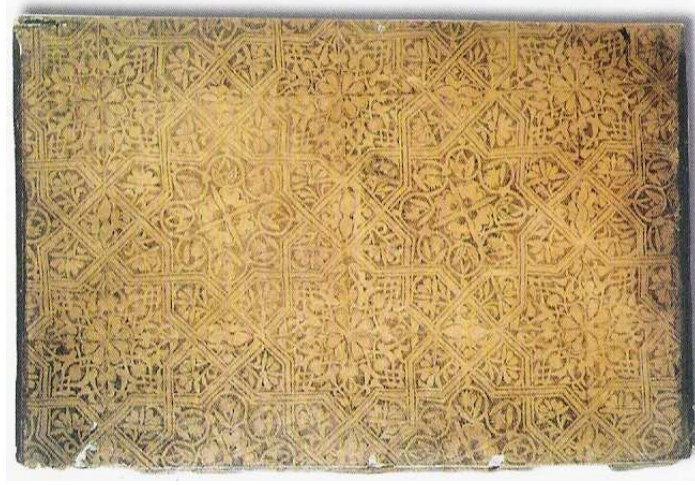
¹⁴ İsmet Binark, Eski Kitapçılık, s.4

¹⁵ Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri" **Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4**, İstanbul 1990, s.103

¹⁶ Yıldıray Özbek, **Raşit Efendi Kütüphanesindeki Kitap Kapakları**, Erciyes Üniversitesi Yayınları Kayseri 2005, s.18.

başlamış ve İslam aleminin tanıdığı en değerli alimler de bu devirde yetişmiştir.¹⁷

Resim 1. Tercüme-i Tefsir el-Lubâb'ın Cilt Kapak Örneği

Kaynak Fotoğraf: Tanındı, (1991 :144)

A.Saim Arıtan Selçuklu dönemi ciltlerinin ana malzemesinin deri olduğunu ve neredeyse tüm cilt kapaklarında kahverenginin tüm tonlarının kullanıldığını¹⁸ ifade etmektedir. Ö.Barışta, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde Selçuklu ciltleri üzerinde yaptığı araştırmada, cilt iç kapaklarında da genellikle aynı renk deriler kullanılmış olmakla birlikte bezeme bakımından dış kapaklardan ayrıldığını, iç kapaklar ile dış kapaklar arasındaki bezeme farklılığının zaman zaman dış kapaklarda da görüldüğünü, Yani üst ve alt kapakta farklı bezemelerin yapıldığını gözlemlediğini söylemektedir. Örneğin Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde 12.yüzyılın ilk yarısından (H.536/M.1141) bir Kur'an-ı Kerim'in cilt kapaklarında iki farklı geometrik bezeme gözlenir¹⁹.

13.yüzyılın sonlarında yazılan Fihi Mafih'in cilt üst kapağında görülen rumîli bitkisel bezeme ile alt kapakta ki geometrik bezeme²⁰ o dönemin cilt sanatı hakkında bize fikir vermektedir. Selçuklu döneminde ortaya çıkan ve bu geleneği 14-15. yüzyıllarda da

¹⁷ Kemal Çığ, **Türk Kitap Kapları**, Yapı Kredi Kültür Yayınları, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1971, s.7.

¹⁸ A.Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatının Özellikleri, **I-II. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1993, s.186.

¹⁹ Örcün Barışta, "Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde Bulunan 6626 Demirbaş Numaralı Kur'an Üzerine", **I-II. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1993, s.126.

²⁰ A.Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı", **Türkler**, c.7, Ankara 2002, s.934,941.

devam ettiren ciltlerinde, ilk örneklerinde görülen soğuk baskı tekniği, 13.yüzyılın ilk yarısından itibaren ucu sivri aletle ve altın kakmalarla zenginleştirilmiş bir yapım tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de iç kapaklarda altın yıldız ve mavi renkte boyama dikkati çeker²¹.

Selçuklu dönemi ciltleri dış kapaklarında da soğuk baskı veya aletle yapılmış geometrik bezemelerle birlikte rumî ve bitkisel bezemeler²² göze çarpar. "...Geometrik bezeme çoğu örnekte kapak yüzeyinin tamamını kaplar. Geometrik bezemelerde 6,8,10,12,16 kollu yıldızlar ve bunların uzantılarından oluşan açık ve kapalı kollu yıldızlar vardır..."²³ Şerhû Muhtasarü'l Münteka gibi örneklerde, yıldızların merkezleri veya yıldız kollarının arasındaki yüzeyler aletle noktalanarak zenginleştirilmiş, çukurlaştırılmış nokta yüzeylere de bazı eserlerde altın kakılmıştır (**Bknz Resim 1**). Selçuklu ciltlerinde görülen geometrik bezemelerinin çağdaşı Memlûk örneklerinden daha girift olduğunu bilinmektedir²⁴. Bu dönem ciltlerinin bordürlerinde, köşebentlerinde ve şemse yüzeylerinin bezenmesinde aletle yapılmış örgülü bantların tercih edildiği dikkati çeker²⁵. Ayrıca altı ve sekiz yapraklı rozet şeklinde küçük mühür biçiminde hazırlanmış kalıpların baskısıyla sarmal dallar ve rumîli bitkisel bezemelerin yanı sıra geometrik düzenlemeler de vardır. 15.yüzyılın ilk yarısına ait bazı örneklerde iç kapaklardaki geometrik kompozisyonlarda yıldız kolları ve aralardaki altıgen yüzeylerin çiçek kabartmalarıyla doldurulduğu gözlenir. Bu tarz bezemelere Bursa İnebey Kütüphanesinde bulunan ve 15.yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Tefsîr-i Cevahir ve Mecmua (**Bknz. Resim 2**) adlı eserlerin iç kapaklarında rastlanmaktadır²⁶.

²¹ A.Saim Arıtan, Konya Dışında Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1992, s.292

²² Müjgan Cunbur, "Türklerde Cilt.....", s.454.

²³ A.Saim Arıtan, Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı....., s.940

²⁴ A.Saim Arıtan, a.g.t., s.293.

²⁵ Zeren Tanındı, "Kitap ve Cild" **Osmanlı Uygarlığı 2**, Ankara 2002, s.843.

²⁶ Zeren Tanındı, "Türk Cilt Sanatı", **Başlangıçından Bugüne Türk Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1993, s.422

Resim 2. Memluk Cilt Örneği

Kaynak Fotoğraf: Arıtan (1992:293)

Resim 3. Geometrik İç Kapak Örneği

Kaynak Fotoğraf: Tanındı (1993:422)

Selçuklu ciltlerinde görülen Şemse motifi, 12-13.yüzyıl örneklerinde dairesel biçimdedir (**Bknz Resim 4**). 13.yüzyılın sonlarından başlayarak Şemse biçimleri oval Şekilde uzar

ve uçlarında salbeke benzer noktalı veya örgülü geçmeler düzenlenir²⁷. 14.yüzyılda deri ciltlerde görülen oval biçimli düz kenarlı şemselerin dönemin tezhiplerinde de izlendiği bilinmektedir. Örneğin Selçuklu döneminde (1278) müzehhip Muhlis tarafından tezhiplenen Mesnevi'de görülen oval şemseleri (**Bknz. Resim 5**) onun halefleri tarafından 13 ve 14.yüzyıl cilt kapakları üzerinde uygulanarak devam ettirildiği görülmektedir²⁸. Zeren Tanındı, Beylikler döneminde yazılmış bir Kur'an-ı Kerim'in kapağında görülen dilimli dairevi şemsenin benzerine yine 14.yüzyılda hazırlanmış bir Kur'an-ı Kerim tezhibinde rastlandığını belirtmektedir²⁹.

Resim 4. Selçuklu Dairesel Şemse Motifli Cilt Kapağı Örneği

Kaynak Fotoğraf: Arıtan (1992: 293)

Selçuklu cilt sanatını devam ettiren 14 ila 15.yüzyıla ait deri ciltlerin bir bölümünde, kapakların belirli bölgelerinde mücellit isimlerine rastlanmıştır. Bunlar arasında; İbrahim Yusuf el-Konevi, Muhammed Reşid, Sermedi, Esen, Hasan, el-Magribî, Muhammed es-Seyyid, Mahmud Emin, Abdurrahman, Mecdüddin, Ahmed Hamdi,

²⁷ A.Saim Arıtan, **a.g.t.**, s.293.

²⁸ Zeren Tanındı, "Anadolu Selçuklu Sanatında Tezhip: Müzehhip Muhlis b. Abdullah el-Hindi ve Halefleri", **Yıldız Demiriz'e Armağan**, İstanbul 2001, s.143

²⁹ Zeren Tanındı, "Karaman Beyliği'nde Kitap Sanatı", **Kültür ve Sanat**, S.12, İş Bankası Yayınları, 1991, s.43.

Eyyub, Hasbiyallah gibi mücellitlerin isimleri eserlerin şemse merkezlerinde, köşebent içlerinde zencirek kartuşunda, miklep şemsesinde ve iç kapaklarda görülmüştür³⁰. 14-15. yüzyılda eser verdiği bilinen diğer mücellitler ise Mahmud, Ebubekîr el-Mevlevî el-Hamevî, Ahmed b. Turbeğ, Hasan ve Gıyaseddin el-İsfahanî'dir. 14-15.yüzyılda cilt sanatında ustalıkları bilinen sanatçılardan biri 1304-1306 arasında İlhanlı hakimiyetindeki Bağdat'ta eserler veren Abdurrahman, Timurlu dönemi Herat nakkaşhanesinden Mevlana Kıvamettin ve Hâce Mahmud'dur³¹.

Resim 5. Selçuklu Dönemi Oval Şemse Örneği

Kaynak Fotoğraf: Tanındı (1990:18)

Sadi Bayram bir makalesinde; Selçuklular döneminde yapılan ciltler, 14.yüzyılda dönemin beyleri, idarecileri için yapılmış olan Kur'an-ı Kerim'lerin kapaklarında ve 14.yüzyılda kimi Mevlevî çevreler için hazırlanmış, kitaplarda tekrarlanarak devam ettirilmiştir³².

Zeren Tanındı ise, 13.yüzyıl Memlûk ciltlerinde, yeşil ipek kumaşın da değerlendirildiği

³⁰ A.Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Ciltlerinde İmzalar", **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi**, Konya 2001, s.40-41.

³¹ Zeren Tanındı, "İslam'da Kitap.....", s.32

³² Sadi Bayram, "14. Asırda Tezhiplenmiş Beylik Dönemine Ait Üç Kur'an Cüzü", **Vakıflar Dergisi**, S.16, Ankara 1982, s.143.

ve Selçuklu örneklerinden farklı olarak bazı 13-14. yüzyıl ciltlerinde kaatı'a denilen deri oyma tekniğiyle bezemelerin yapıldığını ifade eder³³. 1221-1365 yılları arasından bazı kitap kapaklarında kırmızı ve yeşil renk kadifelerin en çok kullanıldığını bu ciltlerin Anadolu'da yapılıp yapılmadığı bilinmediğini söylemektedir³⁴.

Beylikler ve ilk Osmanlılar döneminde de, Selçuklulardan alınan sanat mirası özenle korunmuş, saygı görmüş ve Türk sanatında yeni ekoller meydana getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle daha güçlü ve büyük bir cihan imparatorluğu olan Osmanlılar, her alanda olduğu gibi sanat alanında da gelişmeye devam etmişlerdir. Selçuklulardan aldıkları kültür ve sanat mirasının etkileri ilk Osmanlı mimarisi ve sanat eserleri üzerinde bariz bir şekilde görülmektedir.

Kaynaklar, "...15.yüzyılda Bursa'da Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey'in (öl.1462) kitap sanatlarının hamisi olarak görüldüğü, çok sayıda elyazmasından oluşan bir koleksiyona sahip olduğunu yazar. Umur Bey'in sahip olduğu 15.yüzyılın ilk yarısına tarihlenen kitapların çoğunun Selçuklu geleneğini devam ettirdiği, bununla birlikte Bursa'daki mimari bezemelerle ilintili olarak belirli süsleme kompozisyonlarını da içerdiği görülmektedir. Musa İbn Hacı Hüseyin ibn İsa el-İznîkî tarafından 1435-36'da istinsah edilen Tercüme-i Tefsir el-Lubâb, Bursa İnebey Kütüphanesinde dört cildi bulunan Miftah el-Gayb ve Yalvaçlı Sofu İbrahim ibn Hacı Bayram tarafından 1441-42'de istinsah edilen ve Haydar ibn Turbeği tarafından ciltlenen Mecmua adlı eserler (**Bknz. Resim 6**)³⁵ dış kapaklarında iri rumî yapraklı, hatayi çiçekli, geometrik bezemeli oval ve dairevi şemseleri ve iç kapaklarında blok kalıp baskıyla oluşturulmuş geometrik bölüntülerin içine işlenen rumî, şakayık ve altı yapraklı çiçeklerle Selçuklu geleneğinin kalıntıları olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı Türkleri, beraberinde getirdikleri şarkın eski kültürü ile bu yerli ve yüksek kültürü mezcetmesini bilerek pek kıymetli eserler vermiştir. Muhtelif mevzularda yüksek sanat kıymeti olan bu eserler karakter itibarıyla ne Orta Asya, ne de Selçuk eserlerine benzer. Her iki medeniyetin kendi zevkine uygun kısımlarını muhtevi yepyeni

³³ Zeren Tanındı, "Cilt Sanatında Kumaş", **Sanat Dünyamız**, S.32, 1985, s.29.

³⁴ Zeren Tandı, "Kadife Ciltler", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongre Bildirileri**, Ankara 1995, c.3, s.309-320.

³⁵ Julian Raby-Zeren Tanındı, a.g.e., 47.

bir sanatı temsil eder³⁶.

XV.yy. ve XVI.yy.da siyasi ve ekonomik olarak en üst düzeye çıkan Osmanlı Devleti, mimari ve sanat dallarında da yüksek bir sanat kalitesine ulaşmıştır. Bunun neticesinde de cilt sanatı, en parlak dönemini diğer kitap sanatları gibi klasik devirde yaşayarak zirveye çıkmıştır.

Osmanlı cilt sanatının Bursa'daki erken örneklerinden sonra gelişimine Fatih dönemiyle devam ettiği kabul edilmektedir. Kaynaklar, Fatih döneminde sarayda bir cilt atölyesinin olduğu veya saray için, daha doğrusu Sultan için çok sayıda kitap sipariş edildiği kabul edilebildiği özellikle Fatih Sultan Mehmed ve vezir Mahmud Paşa için istinsah edilmiş pek çok kitap vardır. Fatih dönemi ciltlerinde birkaç bezeme türü ve cilt yapım tekniğinin bir arada uygulandığı ifade edilmektedir³⁷. Kemal Çığ, kahverengi, siyah ve kırmızı renk derilerin kullanıldığı bu dönem ciltlerinde, dış kapaklarda kapağa oranla iri, kenarları dilimli, salbekli oval şemse ve köşebentler yer alır. Şemse ve köşebentlerin içi aletle yapılmış hatayî üslûbunda çiçekler, rumîler ve kıvrım dallarla bezenmiş, aletin meydana getirdiği çukur oyuntular altın yıldız veya mavi renge boyanmıştır. İç kapaklarda ise bazı örneklerde dış kapaktan farklı olarak kaat'a bezemeler yer alır. Bu dönem ciltlerinin bordürlerinde kalıpla veya aletle iri çiçekli bezeme yapıldığı, bordürlere geçme S'lerin oluşturduğu baklava şekillerinin uygulandığını³⁸ söylemektedir. Eserlerden bazılarının iç kapaklarında alet veya kalıpla yapılmış hayvan mücadele sahneleri vardır. Ayrıca bu bezemelerin Türkmen mücellit ve hattat Gıyaseddin el-İsfahanî aracılığıyla İstanbul'a taşınmış olabileceği ileri sürülür³⁹. Fatih döneminin 1478-79 yılında istinsah edilen Firdevsi Şehnamesinde iç kapakların şemse ve köşebentlerinde görülen kaat'ı bezemeler yanında, kahverengi deriye bezeme oyulup zemine yeşil ipek kumaş yerleştirilmiştir⁴⁰.

³⁶ Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.7

³⁷ M.Cunbur, "Türklerde Cilt....., s.454-455.

³⁸ Kemal Çığ, a.g.e., s.13.

³⁹ Zeren Tanındı, "Kitap ve, s.846.

⁴⁰ Zeren Tanındı, "Cilt Sanatında Kumaş, s.29.

Resim 6. Haydar ibn Turbeği tarafından cildi yapılan Mecmua adlı eserin dış kapak örnekleri

Kaynak Fotoğraf: Tanındı, Raby (1993:144)

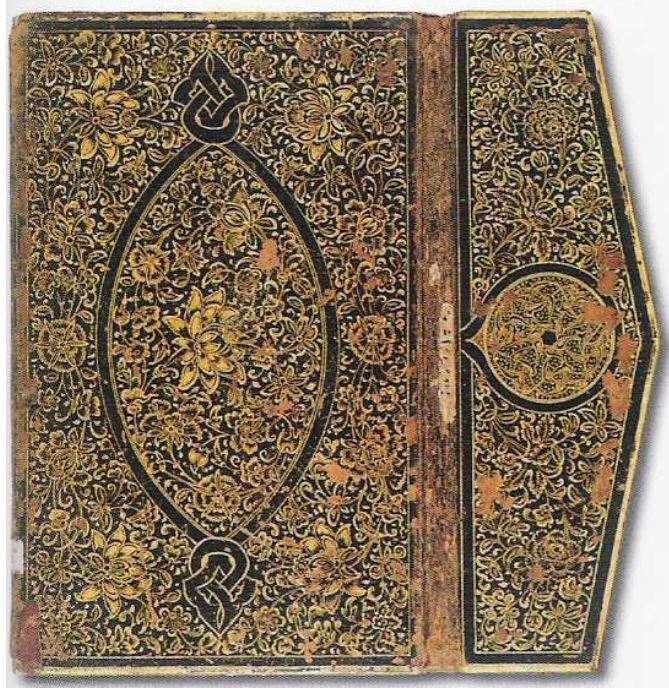
Yine bu dönem kitap kapaklarında görülen bir diğer cilt türü de, rûganî (lake)'dir. 1468 yılında hazırlanan Fevâ'id el-Gıyâsiyye⁴¹ lâke cildi 15.yy. cilt sanatına güzel bir örnek teşkil eder (**Bknz. Resim 7**). Bu tür lake ciltlerin daha sonraki muhteşem örnekleri 18. yüzyılın en ünlü müzehhip ve mücellidi Ali Üsküdarî'nin eserlerinde ortaya çıkar.

Bazı araştırma kaynaklarında II. Bayezîd döneminde, Osmanlı sarayı mücellitlerinin bir cemaat oluşturdukları ve ehl-i hiref defterlerine; ser mücellit, serbölük, ser oda, ser kethüda, kethüda ve şagird gibi rütbelerle kaydedildikleri, defterlerde baba adı, memleket ve millet isimleriyle belirtilen bu mücellitlerin aldıkları ücretlerin de gösterildiği ancak mücellitlerin hangi eserleri hazırladıkları hakkında bilgi verilmediği kayıtlıdır⁴².

⁴¹ Zeren Tanındı, "Rugani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri", **Kemal Çığ'a Armağan**, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1984, s.223.

⁴² Oktay Aslanapa, "Osmanlı Devri Cild Sanatı", **Türkiyemiz**, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, S.38, 1982, s.15.

Resim 7. 1468 tarihli Fevâ'id el-Gıyasiye adlı eserin Lake Cilt Kapağı

Kaynak Fotoğraf: : Tanındı, Raby (1993:155)

Osmanlı cilt sanatında 15.yüzyılın sonundan itibaren gömme şemseli ürünlerin sayısında artış gözlenir. Aynı zamanda köşebentlerin de gömme olarak yapıldığı ve bordürlerin daha enli olarak düzenlenmeye başladığı⁴³ dikkati çeker. Bu dönem ciltlerinde eserin kalitesinin bir göstergesi olarak şemse bezemelerinin yüksek kabartma yapıldığı bilinir (**Bknz Resim 8**).

XV. yy.dan itibaren, kendine özgü bir üslup ile, Osmanlı ciltçiliği Türk ve İslam cilt sanatının yol göstericisi olmuştur. Klasik bir devrin ilk temellerinin atıldığı bu asırda, Osmanlı Padişahları, tüm sanat dallarına olduğu gibi ciltçiliği de önemseyip değerinin artmasında önemli rol oynamışlardır. Fethedilen veya diğer İslam ülkelerinden getirilen mücellitlerle bu sanatın Anadolu'da yeni bir üslubun ortaya çıkmasına imkan tanımışlardır.

⁴³ Zeren Tanındı, "Kitap ve, s.846

Resim 8. Shahnamah az guffar-i Malik-i Ummi adlı 1485 tarihlenen eserin cilt kapağı

Kaynak Fotoğraf: Tanındı, Raby, (1993 :191)

XVI. yüzyıl diğer alanlarda olduğu gibi cilt sanatında da klâsik olarak kabul edilen dönemdir. Bu dönemde kenarları dilimli ve oval şemseler cilt kapakları üzerinde beğeniyle uygulanmıştır. Şemse yüzeyleri genelde saz üslûbunda düzenlenmiş kıvrımlı yapraklarla hatayi tarzında işlenmiş çiçek motifleriyle doldurulmuştur. Benzer düzenleme köşebentler için de geçerli olup, bazı örneklerde şemse yüzeyinde diğer motiflerden daha baskın olarak işlenmiş bulut motifleri yer almaktadır. 16.yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte şemse ve köşebentlerin dışında bordur bezemelerinin de mülemma tarzında tümüyle altınlandığı görülür⁴⁴ Esin Atıl saz üslûbunda yapılan bezemeli en görkemli cildin, Kanunî'nin saltanatının 1558 yılına kadar olan döneminin konu edildiği minyatürlü Arifi Süleymannamesi cilt kapağı olduğunu söyler (**Bknz. Resim 9**)⁴⁵. Bu eser, kardeş ve oğullarının da ehl-i hiref örgütü üyesi olduğu bilinen mücellit Mehmet Çelebi tarafından yapılmıştır⁴⁶. Eserde şemse, köşebent, bordur gibi tüm

⁴⁴ Zeren Tanındı, "Türk Cilt Sanatı", a.g.e, s.425.

⁴⁵ Esin Atıl, "Süleymanname, The Illustrated History of Süleyman the Magnificent, Washington 1986.

⁴⁶ Zeren Tanındı, "Kitap ve....., s.,848.

bezeme alanlarında ve daha öncekilerden farklı olarak sertabdaki süslemelerin mülemma tarzında düzenlendiği görülür. Bu dönem ciltlerinin bazılarında çevre bordüründe kartuşlar ve birden fazla zencirek bezemesi yer almaktadır⁴⁷.

XVI. yüzyılın ilk yarısında rugâni ciltler de üretilmiştir. Bu dönem içinde 1530'lu yıllarda hazırlanan Nizamî Hamsesi ve Şükri Selimnâmesi gibi eserlerin ciltlerinde lake (ruga) tekniğiyle yapılmış kapaklar vardır⁴⁸. Her iki eserin de Tebriz'den geldiği ve iyi bir hattat, müzehhip, mücellit ve nakkaş olduğu bilinen Pir Ahmed b. İskender⁴⁹ tarafından yapıldığı belirtilmektedir.

Cilt sanatı için klasik devrin üçüncü çeyreğine ait bilgiler ise diğer bir kaynaktan şu şekilde yer almaktadır; Saray nakkaş hanesinde sermücellit olan Abdi b. Şaban'ın kendisinden önceki geleneği devam ettirmesine ilaveten köşebent ile şemse arasındaki yüzeyleri de altınla bezeyip cilt desenlerinin gelişime katkı yaptığı bilinmekte olup "...Abdi b. Şaban'ın en önemli çalışmaları olarak Hünernâme, Zübdetü't-Tevarih ve Karahisari Kur'an-ı Kerim'inin kapakları kaydedilebilir..."⁵⁰ şeklinde yer almaktadır.

Resim 9. Arifi Süleymanname'nin cilt kapağı

Kaynak Fotoğraf: Atıl (1986:132)

⁴⁷ Mine E. Özen, "Klasik Cild Sanatımızın.....", s.7.

⁴⁸ Zeren Tanındı, "Kitap ve.....", s.852.

⁴⁹ Ayşin Yıldırım, "An Accomplished Artist of the Book at the Ottoman Court : 1515-1530", **M.Uğur Derman 65 yaş Armağanı**, İstanbul 2000, s.603-616.

⁵⁰ Zeren Tanındı, "Türk Cilt Sanatı", a.g.e., s.427, ayr.bknz. Zeren Tanındı, "Kitap ve", s.854-855.

Bu yüzyılın ikinci yarısında, kitap kapaklarına yakut, zümrüt, firuze, pırlanta gibi kıymetli taşların yerleştirildiği, ince altın plâkaların da kullanıldığı günümüze ulaşmış bazı eserlerden anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların en tanınmışlarından biri III.Murat'ın Divanı'nın cildi olup (**Bknz. Resim 10**), sarayın kuyumcubaşısı Serzergeran Mehmet Usta tarafından 1584 yılında yapıldığı üzerindeki kitabeden öğrenilmektedir⁵¹. Mehmet Usta'nın bu eserde altın plâkayla yakut, zümrüt, pırlanta kullandığı, zemini açık mavi ipek kumaş kaplayarak renk uyumunu da dikkate aldığı görülür.

XVI. yüzyıl, cilt sanatında görülen çeşitli malzemelere değerli kumaşlar da katılmıştır.. Kumaş kullanılarak yapılmış ciltlerin en görkemlisi Gelibolulu Mustafa Âli'nin Nusretname adlı eserinin kapağıdır (**Bknz. Resim 11**). 1584 tarihli bu eserin dış kapağında yakut rengi atlas kumaş kullanılmış, kumaş üzerine pesent, sap işi ve sarma tekniklerinde mavi, pembe ipek iplikle ve gümüş ve altın tellerle deri ciltlerde görülen desenler işlenmiştir⁵².

Resim 10. III.Murat Divanı Cilt Kapağı

Kaynak Fotoğraf: Çağman (1984:58)

⁵¹ Filiz Çağman, "Sergerzeran Mehmet Usta ve Eserleri", **Kemal Çığ'a Armağan**, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1984, s.55-58

⁵² Zeren Tanındı, "Kitap ve.....", s.858.

Resim 11. Gelibolulu Mustafa Âli'nin Nusretname Adlı Eserinin Cilt Kapağı

Kaynak Resim: Tanındı (1984:20)

XVII. yüzyıla gelindiğinde, geleneğin devamıyla birlikte desenlerde, şemse ve salbek formlarında değişiklikler olmuştur. Bazı örneklerde hem dış hem de iç kapaklara fırçayla saz üslûbunda desen çizildiği ve altın yaldızla boyanarak adeta bir çini pano görüntüsü elde edilmiştir⁵³. Bu yüzyılda deri ciltlerin yapım tekniklerinde 16.yüzyıldan bir farklılık olmamakla birlikte çoğu örnekte köşebent ve zencirelerin ortadan kalkmış, dikdörtgene yakın biçimde uzatılıp dört yönden çıkıntılı olarak şemseler düzenlenerek, salbeklerin şemseye bitişirilmeden neredeyse kapak kenarına taşındığı ve oranının büyüdüğü böylece kapak yüzeyinde dengesizliğin ortaya çıktığı kabul edilmektedir⁵⁴.

XVIII.yüzyıl ciltlerinde yaygın olarak lake tekniğinin uygulanmıştır. Hindistan ve Çin'de yetişen bir ağacın dallarından toplanan saf ağaç sakızının kurutulmuş tozundan

⁵³ Zeren Tanındı, "Kitap ve.....", s.862.

⁵⁴ Kemal Çığ, a.g.e., s.14.

elde edilen boya ve verniğe lâk ya da rugani adı verilmektedir⁵⁵ Osmanlı arşiv belgelerinde veya kitap sanatlarıyla ilgili kimi risalelerde iyi bir rugan elde edebilmek için karışımların hangi ölçülerde olması gerektiğine dair kayıtlar vardır. Ruganın gerekli sertliğe ve parlaklığa ulaşabilmesi için tahta, mukavva veya deri üzerine tabaka tabaka sürülmesi, rutubetli bir ortamda kuruması ve sürme işleminin 20-30 kez tekrarlanmasının gerektiği ileri sürülür. Verniğin çatlamaması için belli malzemelerle de karıştırılması belirtilmektedir⁵⁶.

Her ne kadar lâkenin İlk önce Timurlu ciltlerinde, kalem kutularında kullanıldığı ileri sürülürse de,⁵⁷ adından “...Hint kökenli olabileceği ileri sürülen Selçuklu devri müzehhiplerinden Muhlis'in hazırladığı 1278 tarihli Mesnevi ile aynı tarihte yapılan bir Selçuklu rahlesinde lake vernik kullanılmıştır⁵⁸.

Selçuklu döneminden kalan örnekler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan erken tarihli rugâni kapaklara sahip eserler olup Tebriz veya Herat gibi Timurî merkezlerinde üretildiği veya buralardan gelmiş ustalar tarafından hazırlandıkları...”⁵⁹ ileri sürülmektedir. Lake ciltlerde, 16.yüzyılın şemseli, salbekli, köşebentli klâsik cilt biçimlerinin ve saz üslûbundaki desenlerin fırça kullanılarak boyayla deri üzerine uygulandığı görülür.

Daha sonra 18.yüzyılda yaygınlık kazanan bu yeni teknikle bir yandan geçmişin biçim ve desen kalıpları yeni yorumlarla ele alınırken bir yandan da natüralist çiçek buketlerinin ve hatta manzara resimlerinin de lake tekniğiyle kitap kapaklarına bir çeşit resmedildiği dikkati çeker (**Bknz. Resim 12**)⁶⁰.

⁵⁵ Mine Esiner Özen, “Klasik Cilt Sanatımızda Lâke”, **Antik ve Dekor**, S.6, 1990, s.78.

⁵⁶ Kemal Çığ, “Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, S.3, 1970, s.245.

⁵⁷ Oktay Aslanapa, “Orta Asya’da Cilt Sanatı”, **Lâle**, S.8, 1992, s.27.

⁵⁸ Zeren Tanındı, “1278 Tarihli En Eski Mesnevi’nin Tezhipleri”, s.18.

⁵⁹ Zeren Tanındı, “Rûgani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri”, **Kemal Çığ’a Armağan**, İstanbul 1984, s.223.

⁶⁰ Mine Esiner Özen, “Klâsik Cilt Sanatımızda Lâke”, s.78.

Resim 12. Figürlü Lake Cilt Kapağı

Kaynak Fotoğraf: Bodur (1985:7)

18.yüzyıl lake tekniği ile yapılmış ciltlerin pek çoğunda mücellit ismine rastlanmıştır. Bunların en ünlüsü Ali Üsküdarî'dir. Eserlerindeki imza ve tarihlerden 1718-1763 yılları arasında üretimleri olduğu anlaşılan Ali Üsküdarî, bu teknikle kitap cildinden murakkaya, yazı çekmecesinden kalem kutusuna kadar pek çok değişik türde eser vermiştir⁶¹. Sanatkarın Osmanlı Sultanları II. Mustafa (1695-1703), III.Ahmed (1703-1730), I.Mahmud (1730-1754), III.Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774) dönemlerinde eserler verip, en güzel eserlerini III.Ahmed döneminde yaptığı⁶² bilinmektedir. Araştırmalarda; Ali Üsküdarî'nin aynı zamanda iyi bir hattat ve müzehhip olduğu ve 1731 yılında nakkaşbaşılığa getirildiği⁶³ kayıtlıdır. Ali Üsküdarî'nin eserlerinde sarı, yeşil altın ve siyahı temel, yeşil, beyaz, turuncu ve sarıyı

⁶¹ Fulya Bodur, "Osmanlı Lâke Sanatı ve 18. Yüzyıl Üstadı Ali Üsküdarî, **Türkiyemiz**, S.47, 1985, s.2.

⁶² Gülnur Duran, Ali Üsküdarî Tezhip ve Rugani Üstadı, Çiçek Ressamı, Kubbealtı Neşriyat Yayınları, İstanbul 2008, s.17

⁶³ Zeren Tanındı, "İslam'da Kitap.....", s.22.

da yardımcı renkler olarak kullandığı belirtilir⁶⁴. Ayrıca yine bu dönem içinde lake tekniğiyle eserler veren Ahmed Hazine ve Çakerî, cilt kapaklarında çiçek buketlerini kullanırlarken aynı zamanda bir ressam olan Abdullah Buharî batı tarzı manzara tasvirlerini kapaklara işlemiş bir sanatçı⁶⁵ olarak ifade edilir. Bu dönem lake müzehhipleri olarak öne çıkmış diğer isimler ise Yusuf-u Mısırî, Esseyid Ahmed, Mustafa Edirnî, Mustafa Nakşî, Nakşî Hasan, Zeynep binti Emin, Nakşî Dede, Mücellit Abdülkerim, Rağıb ve Nakşî Mücellit Tevfik'dir⁶⁶.

XIX. yüzyıl cilt sanatı eserlerinde daha çok deri üzerine fırçayla altın sürülerek yapılmış bezemeler görülmüştür. Bu yüzyılda mimari bezemeye de hakim olan rokoko (**Bknz Resim 13**) tarzında işlenmiş S ve C kıvrımları yapan kenger yaprakları, yapraklı ve çiçekli buketler, vazoda çiçek demetleri baskın motiflerdir. Bu dönemde saray için üretim yapan mücellitlerin aynı zamanda müzehhip⁶⁷ oldukları bilinmektedir.

XIX.yüzyıl ciltlerinde sıkça görülen ve zilbahar denilen bezeme tarzı, fırçayla ezme altın yada boyanın baklava dilimleri veya dilimli küçük alanlar oluşturacak biçimde sürülmesiyle meydana getirilmiştir. Bazı örneklerde baklava dilimlerinin içinin küçük çiçek buketleriyle veya noktalarla süslandıkları⁶⁸ göze çarpar.

⁶⁴ Fulya Bodur, a.g.m., s.7.

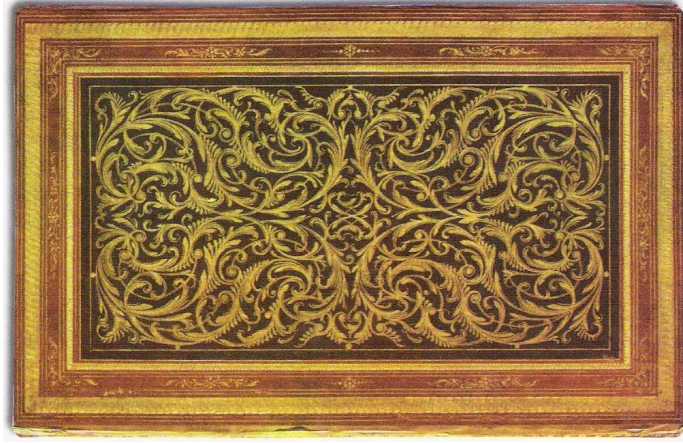
⁶⁵ Zeren Tanındı, "Türk Cilt Sanatı", s.430.

⁶⁶ Kemal Çığ, "Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri", s.246.

⁶⁷ Zeren Tanındı, "Kitap ve.....,s.863.

⁶⁸ Mine Esiner Özen, "Klâsik Cild Sanatımızın....., s.7.

Resim 13 Rokoko Cilt Kapağı Örneği

Kaynak Fotoğraf: Özen (1990:78)

Yine bu yüzyılın sonlarında Yıldız Sarayında bir cilt atölyesi tesis edilmiştir. Bu atölyede kırmızı, yeşil, bordo, mor renk kadife kumaşlarla kaplı ciltler yapılmıştır. Cilt köşelerinde geçmeli düğümler ve üst kapakta altın yaldızla işlenen Osmanlı saltanat arması en sevilen kompozisyonlardır. Bu tarz ciltler yapıldıkları atölyeye binaen Yıldız ciltleri olarak tanımlanırlar⁶⁹ XIX.yüzyıl ciltlerindeki bezemeye en güzel örnekler olarak II.Mahmud'un XIX.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen vakfiyeleri⁷⁰ gösterilmektedir.

Bu devrin rokoko tarzı desenleri kitap kapaklarına uyguladıkları bilinen sanatçılardan Ahmed Ataullah, Mehmed Raşid, Mehmed Salih ve Ali Ragıp'ın⁷¹ isimleri verilmektedir.

Sonuç olarak; XV. yy.da devlet yönetiminde sağlanan kuvvetli siyasi istikrar, memleketin iktisadi hayatında, dolayısıyla kültür ve sanat faaliyetlerinde canlılık yaratmış, bunun sonucu olarak bir çok sanat dallarında olduğu gibi, Türk ciltçiliğinde de en güzel eserler meydana getirilmiştir. XVI.yy.da İmparatorluğun kuvvet ve kudretine uygun şekilde çok güzel örnekleri verilen cilt sanatı, XVII.yy.daki siyasi başarısızlık

⁶⁹ Mine Esiner Özen, **Türk Cilt Sanatı**, Ankara 1998, s.29.

⁷⁰ Sadi Bayram, "Sultan II.Mahmud'un Vakfiyelerindeki Tezyinat", **Vakıflar Dergisi**, S.17, 1983, s.148-151.

⁷¹ Şule Aksoy, "Kitap Süslemelerinde Türk Barok-Rokoko Üslubu" **Sanat**, S.6, 1997, s.135.

yüzünden bir gerileme kaydeder⁷². İmparatorluğun siyasi, ekonomik ve sosyal alanda başarısızlıklarına paralel olarak, sanatta da düşüş dönemine girilmiştir. Buna karşın cilt sanatında eskisi kadar iyi olmasa da klasik deri cilt yapımına devam edilmiş, diğer yandan lake ciltler, yek-şah denilen tümüyle yaldızlanmış deri zemin üzerine demir kakma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Kapaklar üzerinde realist motif ve kompozisyonlarla bezeme örneklerinin yapıldığı ciltler görülür. Avrupa sanatının da etkileriyle “rokoko”, tarzında üretilen ciltler de bu dönemde sıkça yapılmış eserler arasında dikkati çeker.

Zeren Tanındı, Cumhuriyetin ilk yıllarında klâsik geleneğe bağlı mücellitlerin daha çok gömme şemse ve köşebentli eserler yaptıkları ve geleneği devam ettiren ustaları arasında Muhsin Demironat, Emin Barın, Sami Okyay, İslâm Seçen, Mustafa Düzgünman⁷³,nın isimlerinin geçtiğini belirtmektedir.

1.2. Cilt Yapımı Ve Kullanılan Malzemeler

1.2.1. Deri

Yüzyıllarca çeşitli teknikler kullanılarak yapılan ciltlerin en önemli ve en vazgeçilmez malzemesi deridir. Derilerin hayvandan çıktığı gibi ham olarak kullanmak mümkün olmadığı için tabağat denilen, deri işleme sanatı gelişmiştir. Klasik doğu cildinin, batı cildine göre göre bu denli gelişme⁷⁴ sebeplerinden biride bu olsa gerek. Terbiye edilmiş, yani işlenmiş deriye Türkçe’de akderi, Farsça’da tirşe denilmiştir.

Doğuda cilt sanatının batıya nazaran daha gelişmiş olmasının sebeplerinden biri, tabağat^{*1} ve dericiliğin doğunun en eski sanatlarından biri olmasıdır. Osmanlılar zamanında ise bu sanat dalına çok büyük bir özen gösterilerek, cilt yapımında en önemli sırayı alan sahtiyana^{*2} daha az kullanılan meşinin^{*3} değişik renklerde güzel örneklerinin

⁷² İsmet Binark, Eski Kitapçılık, s.5

⁷³ Zeren Tanındı, “Osmanlı Sanatında Cilt”, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C:11, Ankara 1999, s.107

⁷⁴ Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.8

*1 Tabağat: Deri işleme sanatına verilen addır.

*2 Sahtiyana: Keçi derisinden yapılan cilde verilen addır.

*3 Meşin: Koyun derisinden yapılan cilde verilen addır:

devletin birçok şehrinde yapıldığının görülmesidir.

Fransız gezgin J.Chensneau XVI. asrın ilk yarısında Edirne'den bahsederken; "...Her renk deri ve sahtiyan mükemmel bir şekilde işleniyor..⁷⁵" demiştir. Daha sonra Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul'dan bahsederken; İstanbul'un 12 semtinde 700 tabağhane olduğunu, buralarda 3000 kişinin çalıştığını ve bunların dükkânlarını mavi, şeftali çiçeği, kırmızı, sarı ve nefti sahtiyanlarla süslediğini⁷⁶ aktarır. 16.yy. Türk kitap kaplarına dair yapılmış bir tezde; Evliya Çelebi'nin çağdaşı olan Tavernier'ın Tokat'ın iki fersah mesafesinde bulunan Şarköy'de pek nefis mavi, Diyarbakır ve Bağdat'da kırmızı, Mısır'da sarı, Urfa'da siyah renk sahtiyanlar yapılmakta olduğunu ve bilhassa bu imalatta o yerlerin sularının büyük tesiri olduğunu⁷⁷ söylendiğinden bahsedilmektedir.

1.2.1.1. Derinin Bölümleri

Cilt yapımı sırasında hayvanın bazı bölgelerinden elde edilen derilerin yüzey bölümlerine verilen isimler şunlardır; baş tarafa gelen bölüme kafa, sonra boyun, boyundan kuyruğa kadar sırt orta parçası, kenarlarda kalan kısımlara etek adı verilir. Cilt sanatında ise "sırt orta parçası" deri kalitesi bakımından, kullanım için en uygun alan olarak tercih edilmiştir.

1.2.1.2. Derinin Tıraşlanması

Türk ve İslam ciltçiliğinin en önemli özelliği, kapakların inceltilmiş deri ile kaplanmasını sağlayan derinin bıçkı adı verilen el aleti ile zar gibi ince bir şekilde tıraşlanmasıyla mümkün olmuştur. Bu işlemi gerçekleştirilirken deri malzeme pek çok işleme tabi tutulmaktadır.

Deri tıraşlanmadan önce ıslatılır ve su ile doyurulur, sonra taş mermer üzerine yerleştirilir. Derinin 10–15 cm.lik bir kısmı mermerin üzerine, diğer kısmı da mermerin altında kalacak şekilde yerleştirildikten sonra deri ile mermer arasında en ufak bir pislik

⁷⁵H.Cahit Karadana, 16.yy. Türk Kitap Kapları, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s.16.

⁷⁶ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, cilt 1. s.594-95

⁷⁷H.Cahit Karadana, 16.yy. Türk Kitap Kapları, s16

bile kalmayacak şekilde mermer temizlenir. Daha sonra istenilen inceliğe gelinceye kadar bıçkı ile tıraşlama işlemi yapılır. Tıraşlanan 10-15 cm.lik deri alınarak geri kalan kısımları aynı şekilde gerekli inceliğe gelene kadar tıraşlama işlemi devam eder. İşlem bitince deri yıkanır. Deri büyük bir cama ıstaka yardımı ile gerilir. Bir gün sonra kurur ve kullanıma hazır hale gelir.

1.2.2. Mukavva (Murakkaa)

Cilt yapımında kullanılan önemli malzemelerden biride mukavvadır. Sözlük manasına göre kuvvetlendirilmiş demektir. İlk zamanlarda cilt yapımında kapaklarda tahta kullanılmıştır. Daha sonra kağıdın tam anlamıyla işlenmesiyle bu malzeme yerini mukavvaya bırakmıştır.

Cilt için kullanılacak mukavva ise, istenilen kalınlığı temin edecek kadar kağıt alınır. Bu kağıtlar üst üste, birinin suyu diğerinin aksi istikametinde olmak üzere, yapıştırılır. Yapıştırma maddesi olarak kullanılan kolanın içine, kabı kurttan muhafaza için şap, tenekar ve son asırlarda tütün suyu gibi zehirli maddeler karıştırılır⁷⁸. Bu suretle hazırlanmış mukavva iyice kuruduktan sonra tahta gibi sert ve mukavim olduğundan deforme olma ihtimali yoktur. Böyle mukavvalara ‘murakkaa mukavva’⁷⁹ denilir.

1.2.3. Altın

Klasik ciltlerin yapımında hem malzeme hem de bezeme unsurlarının boyanması sırasında kullanılan en önemli malzemelerden biri de hiç kuşkusuz altındır. Altın yapılacak işleme göre varak halde yapıştırma olarak ya da sürmek için boya haline getirilmiş şekilde uygulanır.

1.2.4. Jelatin

Jelatin, hayvan kemikleri ve derilerinden elde edilen bir tür ince ve kuvvetli tutkaldır. Murakkaa yapımında ve özellikle cilt üzerindeki tezyinatın zemine yapışmasını ve zamanla dökülmemesini sağlamak üzere kullanılır.

⁷⁸ Tahsin Öz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde okuttuğu Türk Sanatı tarihi notları. Alıntı: Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.9

⁷⁹ Kemal Çığ, a.g.e, s.9

1.2.5. Boyalar

Cilt sanatında, toprak yada doğal malzemelerden elde edilmiş boyalar tercih edilmiştir. Ana renklerde Beyaz; Üstübeç'ten, Kırmızı; Gülbahar'dan, Lacivert; Lahor Çivid'inden, Mavi; Çivid'den, Sarı; Zırnık'tan, Siyah; İs'ten, Yeşil ise; Zırnık ile Çividin karıştırılmasından elde edilirdi. Diğer ara renkler ise bu boyaların birbiri ile karışımından bulunur.⁸⁰

1.3. Cilt Yapımında Kullanılan Aletler

1.3.1.Kalıplar

Ciltlerin bezenmesi için hazırlanan desenin deriye geçirilmesi için kullanılan metal, tahta veya deriden yapılmış aletlerdir. İlk cilt örneklerinde basit desenler içeren 1-2 cm² ebadında kalıplar kullanılmıştır. Sonraki yüzyıllarda cilt yüzeyleri kalıptan çok çizgi demirleri ile süslenmiştir. Şemse formunun kapaklar üzerinde görülmesi ile önceleri çizgi demiri ile yapılan desenler daha sonraki dönemlerde kalıplara aktarılmıştır. Bazı iç kapaklarda özellikle XIII. yüzyılın sonundan itibaren kapak boyuna yakın veya ½ arasında kalıpların mevcut olduğu bilinmektedir. Bu kalıplar ısıtılarak, deriye uygulanmıştır. Böylece desen deri üzerinde dişi –erkek olarak, ısının da etkisi ile renklendirilmiştir. XV. yüzyıldan itibaren özellikle Osmanlı cilt sanatında şemse formu çok kullanılan ve sevilerek uygulanan bir kalıp olmuştur. Hemen hemen tüm el yazması eserlerde şemse kalıbı uygulandığı dikkati çeker⁸¹.

1.3.2. Mühre

Aslı Farsça olan mühre kelimesi Arapça'ya mührak olarak geçmiştir.⁸² Altınla işlenmiş motif ve yüzeylerin, zer mürekkep yazıların, aharlı ve aharsız kağıtların matlığını gidermek, yüzeylerindeki pürüzleri yok etmek ve parlatmak için kullanılan aletlerdir. Mühreler malzemelerine göre akik, süleymaniye taşı, cam, yeşim, yemen taşı vb. gibi maddelerden yapılır. Kullanıldığı yerlere göre de çakmak mühre, cam mühre gibi isimler alır. Uğur Derman hoca mühre ile ilgili İslam Ansiklopedisinde; "...Ezilmiş

⁸⁰ F.Çiçek Derman, "Türk tezhip Sanatının Asırlar İçindeki Değişimi", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara 2002, s.290-291

⁸¹ Gürcan Mavili, a.g.t., s.19-20.

⁸² M.Uğur Derman, "Mühre" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, C. 31, İstanbul 2006, s.527

varak altının kağıt, deri vb. bir zemine sürüldükten sonra mat sarı rengi yerine altın görünüşü alması için kullanılan alete “zermühre” adı verilir; bunun bir adı da miskaledir. Akik, Süleyman taşı, yeşim, yemen taşı gibi pürüzsüz tesviye edilebilen ve iti badem biçimine getirilmiş bir taşa 10-15 cm. uzunluğunda, elin kavrayabileceği kalınlıkta bir sap takılır. Zermühre parlatici taşının biçiminden dolayı “bademi” veya “yassı” olarak adlandırılır. Şemse cilt gibi düz satırlı olmayan yerlerde ve dar sahalarda kullanmak için geliştirilen ucu ince ve eğri zermührelere “kartal burnu, sivri mühre, tırnak mühresi” denilir. Zermührenin parlatma ameliyesinden önce yüz veya başa sürülerek cilt yağıyla kaygan hale getirilmesi şarttır...⁸³ şeklinde bilgi vermektedir.

1.3.3. Fırça

Eski kaynaklarda adı kılkaem olarak geçen fırça⁸⁴, cilt sanatının en önemli aletlerinden biridir. Cilt kapaklarının süslenmesinde önemli bir işlevi olan fırça; Altın ve boya ile yapılan bezemelerde; motiflerin renklendirilmesi, etraflarının tahrirlenmesi, zeminlerin boyanması ve rötuşlanmasında kullanılır. Hazırladıkları desenlerin boyanması sırasında sanatkârlar fırçalarını kendileri yaparlardı. En kaliteli fırçalar çulluk kuşunun ensesinde bulunan gümüşü renkte yay biçimli tek tüylerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Günümüzde ise Avrupa’dan ithal edilen ve 000 dan 3–4 numaralara kadar değişen samur tüylü fırçalar kullanılmaktadır.⁸⁵

⁸³ M.Uğur Derman, “a.g.m., s.527

⁸⁴ F.Çiçek Derman, a.g.m, s.289

⁸⁵ F.Çiçek Derman, a.g.m, s.289

Resim 14. Cilt Yapımında Kullanılan Malzemeler

1.3.4. Bıçkı

Klasik cilt sanatında, derilerin tıraşlanarak inceltilmesine yarayan aletlerdir. Uç kısmı yay şeklinde kavisli olan bıçklar, dövülerek çelikleştirilmiş demirden yapılmış olup kesici özelliğe sahiptir. Bıçklar, mücellitlerin kendi el biçimlerine göre özel olarak üretilir. Özel olarak sol elini kullanan kişiler için yapılmış bıçklar da vardır.

1.3.5. Falçata

Deri, kağıt, mukavva vs. gibi malzemelerin kesilmesinde, tıraşlanmasında ve cilt yapımının daha pek çok aşamasında kullanılan, sert çelikten üretilmiş, çeşitli boy ve kalınlıktaki kesici metallerdir.

1.3.6. Kalıp Oyma Çivileri

Çeşitli kalınlık ve boylardaki çivilerin, uç kısımlarının soğuk ve sıcak yuvarlatılması ile elde edilirler. Kapakların üzerlerine, şemse, salbek, köşebent ve kartuş paftaların

oyulması sırasında kullanılan kesici ve delici aletlerdir.

1.3.7. Mengene

Ahşaptan yapılmış iki düz tahta ile, bu iki tahta düzlem arasına konan nesnelere sıkıştırmaya yarayan iki tahta burgudan oluşur. Klasik cilt kapaklarının kitaba bağlanmasında, şirazenin örülmesinde, kitapların yapım işlemleri gibi birçok işlemde kullanılan, işlevlerine göre farklı boyutlarda bulunan mengeneler, insan gücü ile çalışırlar.

1.3.8. İstaka

Hayvan kemiğinden yapılan ıstakalar, 10-15 cm. boyunda, 2 cm. eninde, 2-3 mm. kalınlığında olup, uçları sivriltilmiştir. Derinin kapaklara sabitlenmesi, sırtın yapıştırılması, zemin üzerindeki pürüzlerinin giderilmesi, üstüne yapıştırıcı madde sürülmüş malzemelerin bir yüzeye düzgünce yapıştırılması sırasında kullanılan bir alettir.

1.3.9. İstampa

Klasik cilt sanatındaki kalıpların basımında, murakkaların yapıştırılmasında, cilt yüzlerine kaplanan derilerin aynalanmasında yararlanılır. İstampalar farklı boyut ve genişliklerde olup, hepsinin basınç gücü birbirinden farklıdır. Çağdaş cilt işlerinde de kullanılan ıstampalar, elektrik veya gaz ile ısıtılırlar. Ayrıca sıcak yıldız basımında da kullanılırlar.

1.3.10. Diğer Aletler

Cilt yapımında, yukarıda belirtilen aletlerin dışında, irili ufaklı birçok alet ve avadanlık da kullanılmaktadır. Bunlar arasında; çekiç, kerpeten, pense, teber, tornavida, testere, ege, cetvel, kalem, silgi, makas, teber, trilin, pergel, çok çeşitli fırçalar, ağız yapıları farklı yek-şah demirleri, mukavva makası, presler vb. gibi aletler de sayılmaktadır (**Bknz. Resim 14**).

1.4. Cilt Sanatında Kullanılan Bezeme Türleri

Cilt kalıpları oyulurken devirlere göre değişiklik gösteren belli başlı tezyinat olarak; geometrik (hendesi), Rumi, Hatayi(nebati), Yazı (hat), Bulut, Şükufe (çiçek buketi) motifleri ile figürlü desenlerin hazırlandığı görülür.

Resim 15. Geometrik bezemeli cilt kapak örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.4.1. Geometrik Tezyinat

Yatay, zikzak, münhani çizgiler, daire parçası gibi geometrik çizim elemanlarının kullanılmasıyla meydana getirilmiş süslemelerdir. Özel olarak hazırlanmış kalemler ve çizgi demirleri ile şekiller yapılarak, dağlama ve soğuk baskı tekniği kullanılarak desenler meydana getirilir⁸⁶. Bu desenler kapağın bazen bir bölümünde (şemse), bazen de bütün zemini kaplayan yıldız ağları şeklinde hazırlanır. Cilt kapaklarında görülen geometrik tezyinat bazı kaynaklarda; Başlangıcı ve sonu belli olmayan, son derece karışık gibi görülen ama tam bir düzen ve ahengi gösteren bu yıldız ağlarının, her şeyin üstünde olan ilâhi bir iradenin varlığını ve sonsuzluğunu betimlediği şeklinde ifade edilir. İlk geometrik bezeme örnekleri VI. yy.ın ilk çeyreğine, daha geç örnekler ise XV. yy.ın ikinci yarısına kadar tarihlenmektedir. XV. yy.dan itibaren yoğun olarak kullanılan geometrik düzenlemenin boş kalan küçük alanlarını doldurmak için çeşitli

⁸⁶ Yılmaz Özcan, **Türk Kitap Kaplarında Şemse Motifleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.7.

girift örgü geçmeler, saadet düğümleri, zincir-i saadet, gamalı haç, balık pulu, hilal, zikzak, baklava dilimi, fıfır, güneş kursu ve post gibi motifler İslam ülkelerinde ve Selçuklu dönemi kitap kaplarında sık tercih edilen bezeme elemanları olmuştur⁸⁷.

1.4.2. Rumi Tezyinat

Rumi, hayvani şekillerin bezeme mahiyetinde üsluplaştırılmasından meydana gelmiş, Türk tezyinatının en klasik unsurlarından biridir. Kelime manası, Anadolu'ya ait demektir. Vaktiyle Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü ve İran yaylalarına kadar uzanan Anadolu Yarımadası'na Diyar-ı Rûm denmesi sebebiyle motif bu adı almıştır.”⁸⁸

IX. ve X. yüzyıllarda Uygur Türkleri'ne âit, Bezeklik freskinde görülen rûmi kanatlı ejderha tasvirinin, elde bulunan en eski belge⁸⁹ olduğu bilinir. Gazneli Türk Devleti'nde ve Hindistan'da yapılan Türk eserlerinde gelişmesini sürdüren rumi motifi, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun abidelerinde önemli süsleme ögesi olmuştur.⁹⁰ Osmanlı eserlerinde rumi'nin gelişerek yeni bir karakter kazanmasıyla birlikte, rumi motifi Türk bezeme sanatlarının vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir.

Rumilerin, genellikle cildin dış ve iç kapağında, miklepde zemini tamamen kaplarken, zencireklerde, şemse merkezlerinde ve diğer bezeme alanlarında ya yalın halde ya da diğer motiflerle birlikte uygulandığı görülür. Cilt kapaklarındaki rumi bezemelere en erken XII. yy.ın ikinci çeyreğinden itibaren rastlanmaktadır. Şemselerdeki rumi desenlerde ortabağ, tepelik, yuvarlak ve gövdeye bitişik nokta ve hurde rumi kompozisyonlar çok kullanılmıştır. Şemse formu sınırları içinde gösterişsiz sade rumi desenler olduğu gibi sencide, dilimli, hurde gibi ayrıntılı işlenmiş rumi motiflere de rastlanmaktadır.⁹¹

⁸⁷ A.Saim Arıtan, “Anadolu Selçuklu...”, s.185.

⁸⁸ Çiçek Derman- İnci Ayan Birol, Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2004, s.182

⁸⁹ Cahide Keskiner, “Süsleme Sanatlarımızda Rumi”, Antika, S.34, Şubat 1988, s.21

⁹⁰ Çiçek Derman - İnci Ayan Birol, Türk Tezyini Sanatlarında....., s.179

⁹¹ Gürcan Mavili, a.g.t, s.21

Resim 16. Rumi bezemeli cilt kapağı örneği

Kaynak Resim: Özen (1998: 40)

1.4.3. Stilize Çiçek Tezyinatı

Önceleri Orta Asya’da ve Türkistan’da kullanılan, oradan da bütün Türk – İslam ülkelerine yayılan, Klasik Türk tezyinatında sıklıkla tercih edilen bir bezeme tarzıdır⁹². Türk Tezyinatında çok kullanılan hatayi gurubu motiflerin menşei Çin olup, oradan Orta Asya’ya ve İran yoluyla Anadolu’ya geçmiştir⁹³. Bitkisel hatayi gurubu motifler desende bir sap üzerine yerleştirilmiş, yaprak, çiçek ve tomurcuklardan oluşan bir düzene sahiptirler. Hatayiler cilt kapaklarındaki desenlerde daha çok tezhip ve minyatür uygulamalarının ana motifi şeklinde görülür. Bitkisel tezyinat, cilt kapaklarının daha çok iç kısmında uygulanmış olup, şemse ve mikleplerde de görülmektedir⁹⁴. Hatayi gurubu motiflerin en erken örnekleri Uygurluların VIII. Ve IX. yy.da ki kitap bezemelerinde görülmektedir.⁹⁵

1.4.4. Yazılı (Hat)Tezyinat

“İslamiyet’i kabulünden sonra İslam Sanatı’nın da en büyük temsilcisi olan Türkler,

⁹² Yılmaz Özcan, a.g.e., s.8

⁹³ Muhsin Demironat, “Türk Tezyini Sanatlarında Motifler”, Önasya, C.IV, s.42

⁹⁴ Ahmet Saim Arıtan, Anadolu Selçuklu....., s.938.

⁹⁵ Ahmed Saim Arıtan, “Anadolu Selçuklu Cild Sanatı’nın Özellikleri”, I.II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, Bildiriler, Konya 1993, s.184-186.

haliyle kur'an yazısı Arap harflerini de kullanmışlar, bunları çini, ahşap, taş vb. eserlerde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devri Cild Sanatı'nda da tezyini bir unsur olarak görmüşlerdir. Yazının tezyinat olarak şemselerin iç ve dışında, zencireklerde, köşebendlerde, sertabda ve kapaklarda yer aldığı görülür⁹⁶.

Resim 17. Sertabı yazılı cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.4.5. Bulutlu Tezyinat

Türk tezyini sanatlarında önemli bir yer işgal eden bulut motifine çıkış yeri olarak Çin gösterilir.⁹⁷ Türkler her konuda olduğu gibi sanatta da gerçekçi davranmışlar ve ilham kaynağı olarak hayran kaldıkları tabiatı seçmişlerdir. Bu nedenden dolayı İster Çin'den alınmış olsun, ister bizzat kendileri çizmiş olsun, gerek kullanma tarzları, gerekse çizim şekilleri itibariyle Türkler'de "bulut"un çıkış noktası tabiat kabul edilir. Çin bulutu'nun Osmanlı-Türk tezyinatına XV. yüzyıl ortalarında örneğin; Bursa'daki II.Murad Türbesi'nin kalemişleri, 899/1494 tarihli (TIEM-402, Şeyh Hamdullah Mushafı gibi)

⁹⁶ Ahmet Saim Arıtan, Anadolu Selçuklu... , s.188

⁹⁷ Çiçek Derman - İnci Ayan Birol, a.g.e, s.153

girdiği görülmektedir.⁹⁸

Resim 18. Bulutlu bezemeli cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.4.6. Natüralist Çiçek Tezyinatı

Şükufe Süslemeler Farsça, çiçek anlamında kullanılan bir üslup olduğu gibi şemse kalıpların içerisinde de desenlendirilen süslemelerdir. Lale, gül, nergis, sıklamen, sümbül, hasekiküpesi, papatya, düğün çiçeği gibi çiçekler tek tek veya bir kompozisyon içerisinde vazolu veya vazosuz, kurdela ile buketlendirilmiş olarak süslemede yer alır. Osmanlı'nın her konuda Batılaşma isteği, dolayısıyla sanat dallarına da etki etmiştir. Bunun sonucunda XVII. yy. ve sonrasında, Batıda kullanılan barok – rokoko tarzı eserlerden etkilenilerek Türk tezyini sanatlarının içine, bu tür motifler kendi üslubumuza çekilerek girmiştir. Bu tarz desenler genellikle XVII. yy.dan sonra görülmektedir⁹⁹.

⁹⁸ Çiçek Derman - İnci Ayan Birol, a.g.e, s.153

⁹⁹ Gürcan Mavili, a.g.t, s.23

Resim 19. Natüralist çiçek bezemeli cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.5. Cilt Çeşitleri

Klasik ciltlerimizi, cilt yapımında kullanılan malzemeye göre ve kapak üzerinde uygulanan bezeme çeşitlerine göre iki ana grupta toplamak mümkündür.

1.5.1. Malzemesine Göre Ciltler

1.5.1.1. Deri Ciltler

Klasik cilt sanatında en geniş yeri deri ciltler almaktadır. Deri olarak meşin (Koyun derisi), sahtiyani (keçi derisi), rak (ince traşlanmış ceylan derisi) kullanılmıştır.¹⁰⁰ İlk yapılan kitap kapların ahşap malzeme kullanılarak yapıldığı bilinmektedir¹⁰¹. Sonradan bu ahşap kapların üzerleri değişik materyallerle kaplanmıştır. Deri bu malzemelerin içinde en dayanıklı olması açısından, en çok tutulan ve en çok kullanılan malzeme olmuştur¹⁰². Kitapların büyüklüğüne göre ve kaplanacak olan kapağın boyutlarına göre,

¹⁰⁰ Necdet Sakaoğlu-Nuri Akbayar, "Cilt Sanatı", Osmanlı'da Zenaatten Sanata, Körfezbank Yayınları, C.2, İstanbul 200, s.307.

¹⁰¹ Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.9

¹⁰² Gürcan Mavili, a.g.t., s.16

derinin inceliği ve kalınlığı ayarlanmıştır. Ayrıca deri malzemenin iç kapakta kullanılacağı zaman daha fazla inceltildiği dikkati çekmektedir. Cilt kapaklarının üzerleri genellikle; siyah, kahverengi, vişneçürüğü gibi koyu renklere boyanmışlardır. Bezeme ise derilerin boyanma işlemi gerçekleştirildikten sonra uygulanmıştır.

1.5.1.2. Mukavva Ciltler

İlk zamanlarda cilt kapaklarının yapımında tahta kullanılıyordu. Fakat zamanla tahta, yerini mukavvaya terk edince, cilt yapımında ve dolayısıyla cilt yüzeyinin bezenmesinde de bir gelişim ortaya çıkmıştır. Mukavvanın tahtaya nazaran işlenmesi daha kolay olduğundan ciltçilikte daimi olarak kullanıla gelmektedir.¹⁰³

1.5.1.3. Lake Ciltler

Arapça Lâk kelimesinden gelen Lake, bir çok doğu bitkisinden elde edilen¹⁰⁴ suda erimeyen ve bozulabilecek altınlı yada sulu boyalı nakışların üzerine, korumak amacıyla sürülen bir çeşit vernik¹⁰⁵ şeklinde tarif edilmektedir.

Sulu boya ve altın yaldız, fırça ile tahta, deri ve mukavva gibi maddelere işlenerek üzerine vernik çekilmek suretiyle yapılan ‘lake’ eserlerin en eski örneklerine, bundan beş bin sene evvelki Eski Mısır’da tahta lahitler üzerinde rastlanılmıştır¹⁰⁶. Daha sonra Çin’de rastlanılan bu tür eserler ancak, XV. yüzyılda İran bölgesinde Timurilerin hakimiyeti zamanında tanınıp yapılmaya başlanmış ve en güzel örnekleri buralarda, XVI-XVII.yy.larda yapılan kitap kapakları üzerinde görülmüştür¹⁰⁷. Türk kitap sanatının bilinen en eski lake teknikte bezenmiş cilt kapağı, 873 Rebiyülâhır 1468 Ekim tarihli, belâgat ile ilgili Fevâ’id el-Gıyâsiyye isimli esere aittir¹⁰⁸.

¹⁰³ Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.9

¹⁰⁴ Fulya Bodur, “Osmanlı Lâke Sanatı ve XVIII.Yüzyıl Üstadı Ali Üsküdarı” **Türkiyemiz**, Akbank Kültür Yayınları, S.47, İstanbul 1985, s.1

¹⁰⁵ Mine Esiner Özen, “Lake”, **Antik Dekor**, Antik A.Ş, S.6,İstanbul 1990, s.78

¹⁰⁶ Kemal Çığ, “Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri”, **Sanat Tarihi Yılığ**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1970, s.243

¹⁰⁷ Mehmet Ağaoğlu, **Persian Bookbindings of Fifteenth Century**, 1935, Çeviren; Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.21

¹⁰⁸ Zeren Tanındı, “Rûgani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri”, **Kemal Çığ’a Armağan**, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1984, s.223

Lake tekniğiyle bezenmiş Türk kitap kaplarının daha sonraki erken örnekleri 16.yy.ın ilk yarısına aittir¹⁰⁹. 1520 – 1530 yılları arasında Saray nakkaşhanesinde yapılmış lâke teknikli cilt kapaklarının bezemelerinde daha çok, Sultan I. Selim tarafından Tebriz'den İstanbul Saray nakkaşhanesine gönderilen Herat kökenli Tebrizli nakkaşların etkileri¹¹⁰ var olduğu bilinmektedir.

XVIII. yüzyılda bolca görülen ve en iyi örneklerini aynı asır içinde vermiş bu bezeme tarzının, tezhip ve resim ile çok sıkı bağlantısı vardır. Bu devirde lake eserler vermiş olan sanatçıların bir kısmı aynı zamanda bir kısmı müzehhip, bir kısmı da ressamdır. Lâke eserlere 'rûgan', XVIII. yüzyıldan sonrada 'Edirnekari' denilmiştir. Türkiye'de Diyarbakır, Bursa, İstanbul ve Edirne gibi şehirlerde ağırlıklı olarak yapılmıştır¹¹¹.

II.Mustafa (1695-1703), III.Ahmed (1703-1730), I.Mahmud (1730-1754), III.Osman (1754-1757), III.Mustafa (1757-1774) devirlerinde yaşadığı, en güzel eserlerini Sultan III. Ahmed zamanında vermeye başladığı bilinen Ali Üsküdari bu sanatın en tanınmış ve en iyi sanatkarı¹¹² olarak kabul edilir.

Resim 20. Hacı Dede İmzalı Lake Cilt

Kaynak Fotoğraf: M.Uğur Derman 65. Yaş Armağanı (2000: 98)

¹⁰⁹ Filiz Çağman, "Osmanlı Sanatı", Anadolu Medeniyetleri III, Selçuklu/Osmanlı, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1983, s.101

¹¹⁰ Zeren Tanındı, "Rûgani Türk Kitap Kaplarının.....", s.224

¹¹¹ Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları, s.21

¹¹² Gülnur Duran, a.g.e, s.17

1.5.1.4. Kumaş Ciltler

Bu tür ciltler mukavva üzerine keten, ipekli veya kadife kumaş kaplanarak yapılan ciltlerdir¹¹³. Doğu ciltlerinde, XIII. yüzyıl sonlarından itibaren, kapakların hem dış hem de iç yüzeylerinde, derinin yanında kumaşın da oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Bunlara verilebilecek en iyi örnekler, kenarları deriyle çevrili ortası kumaş kaplı, çarkuşe denilen kumaş ciltlerdir. Bunlar ipek, kadife, atlas veya işlemeli kumaş ile kaplanmış çok sayıda örneği bulunan ciltlerdir. Cilt için seçilen kumaşlar, cilt için özel olarak dokunmamıştır. Cildin yapıldığı yıllarda İstanbul, Bursa gibi şehirlerde dokunmuş olan veya Çin'den, Şam'dan getirilmiş kumaşların cilt üzerinde uygulandığı bilinmektedir. Ancak işlemeli kumaş cilt kapakları için, kitap kapağı boyutunda ve klasik deri cilt süslemeleri formunda işlenmiş kumaşlar daha sonra cilt kapağında kullanılmışlardır. Ayrıca düz yada desenli ipek kumaşların, deri ciltlerin iç kapak yüzlerini kaplamak için de kullanıldığı görülmektedir¹¹⁴.

Resim 21. Kumaş Cilt Kapağı Örneği

Kaynak Fotoğraf: Tanındı-Raby (1993:150)

Kumaş ciltlerin, bilinen en erken tarihli örneklerinden biri, H.775/M.1373 yılında İbrahim b. Ahmed el Halebi tarafından kopya edilen eser olup, Memluk Sultanı

¹¹³ A.Saim Arıtan, "Ciltçilik" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V. Yayınları, C.7, İstanbul 1993, s.552

¹¹⁴ Mine Esiner Özen, **Türk Cilt Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998, s.28

Kalavun'un torunu Eşref Şaban b. Hüseyin için hazırlanmıştır¹¹⁵.

Osmanlılarda II.Beyazıt döneminde klasik deri ciltler yanında, çarkuşe kumaş ciltler çok görülür. Cilt kapaklarının etrafı deri ile çevrilip, ortası, iki renkli küçük kareli veya çubuklu (iki renk yollu) ipek kumaşla kaplanmıştır. Bu ciltlerin bazılarının iç kapakları, Fatih Saray Nakışhanesi ciltleri tarzında, müşebbek(katı'a) şemse süslemelidir. Hemen her devirde sıkça yapılmış olan kumaş ciltler, XIX.yy.da, Yıldız Sarayındaki mücellithanede yapıldığından Yıldız cildi diye adlandırılmışlardır. Bir yüzüne altın yıldızla Osmanlı saltanat arması, diğerine ayyıldız veya tek ay basılı, mor, kırmızı, bordo veya yeşil kadife gibi renkli kumaşlardan meydana getirilmişlerdir. Ancak bunların matbu (basılı) eserler olduğu ve klasik değil modern tarzda ciltlendiği görülür¹¹⁶

1.5.1.5. Ebru Ciltler

Ebru kelimesinin 'bulut gibi, bulutumsu' ve 'kaş' anlamındaki Farsça ebrî'den türediği sanılır. Suyu serpilerek toz haline getirilen toprak boya ile oluşturulan desenlerin kağıda aktarılmasına dayanan¹¹⁷ en önemli gelenekli sanatlarımızın başında gelir. Ebru, klasik cilt sanatımızda en çok kullanılan yardımcı malzemelerden biridir. Sayısız cilt kapağı örneğinde, hemen her devirde alt ve üst kapakla miklep üzerinde de çok kullanılmış; yine her devirde 'cilt yan kağıdı'* olarak kitapları süslemiştir¹¹⁸.

Ebru, desenine ve yapan kişiye göre adlandırılmıştır. Akkâse, battal, çifte aharlı, somaki, kumlu, taraklı, kılçıklı, tarama veya gelgit ebrusu, hafif ebru, Hatib ebrusu, Necmeddin (Okuy) ebrusu gibi isimler almıştır.

Çarkuşe ebru ciltlerin gömme deri şemse ve köşebentli olanlarının da görüldüğünü Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 2945 numarada kayıtlı, H.1147/ M.1734 tarihli Haşiye

¹¹⁵ Zeren Tanındı, "Cilt Sanatında Kumaş", s.32,

¹¹⁶ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.29.

¹¹⁷ Thema Larousse Tematik Ansiklopedi, Milliyet Yayınları, C.6, İstanbul 1994, s.310

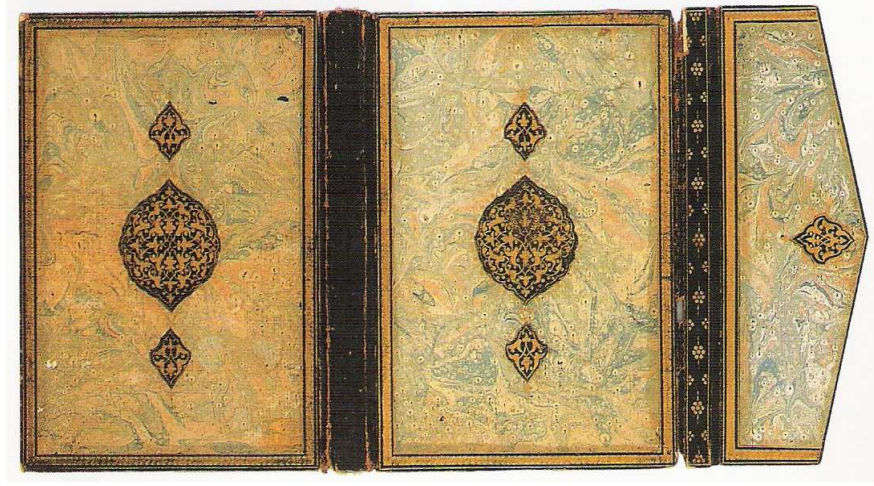
* **Cilt Yan Kağıdı:** İç kapakla kitap arasında yer alan boş kâğıt; çoğu kez ebrudur ve acem kösteği adı verilen ince tıraş edilmiş deri parçasının bir kısmı bu yan kağıdına, bir kısmı da cilde gelmek üzere yapılmıştır. Bu şekilde yapılan ciltler çok sağlam olmaktadır.

¹¹⁸ Mine Esiner Özen, a.g.e., s.29

alâ Havasi'l-Fethiyye adlı kitabın kapak ortasında da gömme bir şemse¹¹⁹ bulunduğu bahsedilmektedir.

Tezimize konu olan Kütüphanedeki yazmaların mahfazalarının tamamına yakını ebru kâğıdıyla kaplandığı görülmüş olup desen açısından daha çok battal, şal, bülbül yuvası, gelgit ebru örneklerine rastlanmıştır.

Resim 22. Ebru Cilt Kapağı Örneği

Kaynak Fotoğraf: M.Uğur Derman 65. Yaş Armağanı (2000:98)

1.5.2. Bezemesine Göre Ciltler

1.5.2.1. Soğuk Baskı Ciltler

Çeşitli kalıplarla deri üstüne baskı yapılarak elde edilen kabartma motiflerin ve zeminin altın veya boya ile bezenmeyip, derinin kendi renginde bırakılmasıyla elde edilen cilt çeşididir.

¹¹⁹ A.Saim Arıtan, "Ciltçilik" maddesi"....., s. 553

Resim 23. Soğuk baskılı cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.5.2.2. Alttan Ayırma Ciltler

Kalıp vasıtasıyla deri cilt kapağı üzerine basılarak ortaya çıkan kabartma motiflerin boyanmadan deri renginde bırakılıp, sadece zemininin altınla bezenmesinden meydana gelen cilde alttan ayırma cilt denmektedir. Motiflerin boya ile bezendiği örnekler vardır. (Bknz. Resim 24)

Resim 24. Alttan ayırma şemse detayı

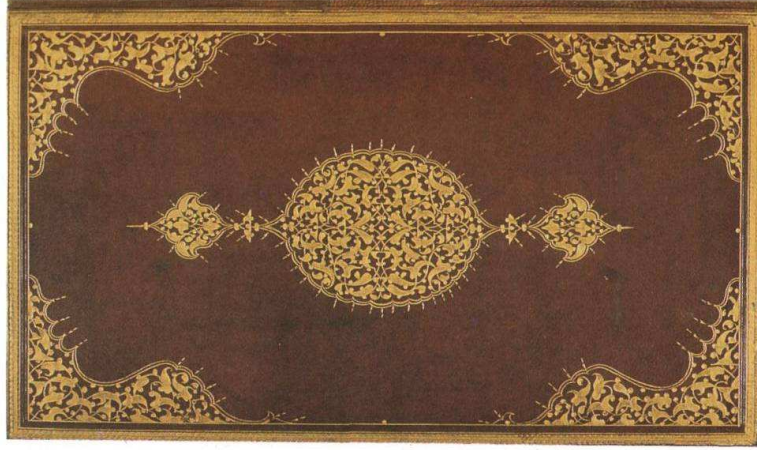

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.5.2.3. Üstten Ayırma Ciltler

Altan ayırma ciltlerin tersine; basılan şemse kalıpların erkek motiflerinin boya veya altınla bezenip zemininin deri renginde bırakılması sonucu ortaya çıkan cilt çeşididir.

Resim 25. Üstten ayırma şemse cilt örneği

Kaynak Resim: Özen (1998:83)

1.5.2.4. Mülemma Ciltler

Mülemma kelime anlamı olarak İslam Ansiklopedisinde; “renk renk, alacalı olan” diye tabir edilmektedir.¹²⁰ Klasik usulde deri cilt kapağı üzerine basılan kalıpların zemininin ve kabartma motiflerinin tamamıyla altınla varak yapıştırma olarak bezenmesiyle oluşan cilt kapaklarına mülemma ciltler adı verilmektedir. Bu ciltlerin üzerleri altınla kaplanırken iki renk altının da kullanıldığı cilt örnekleri de vardır.

Resim 26. 16.yy.a ait mülemma dış cilt kapağı örneği

Kaynak Fotoğraf: Thompson –Candy, (2004:163)

¹²⁰ Rıza Kurtuluş - İskender Pala, “Mülemma” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V. Yayınları, İstanbul 2006, s.539

1.5.2.5. Mülevven Ciltler

Kelime anlamı olarak mülevven; “...renkli, boyalı, renklerle süslenmiş şekiller, yüzeyler...” şeklinde açıklanmaktadır. Cilt sanatında ise şemse kullanılarak yapılan deri, kapak yüzeyinde kullanılan deriden farklı renkte ise bu tip uygulamalara mülevven şemse ismi verilmiştir. Bu tarzda renkli derilerle yapılan uygulamada motifler alttan ve üstten ayırma tekniğiyle boyanmaktadır¹²¹.

Resim 27. Mülevven şemseli cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

1.5.2.6. Katı'a (Müşebbek) Ciltler

Osmanlıca - Türkçe sözlüklerde, Kat'ı Kesme, kesilme, Katı'; Kat' eden, kesen, durduran¹²² olarak tarif edilmektedir. Herhangi bir motif veya yazı örneğinin ince bir kağıt veya deriden oyulması suretiyle meydana getirilen eserlere Katı'a adı verilir¹²³ denilmektedir.

C.Esat Arseven Sanat Ansiklopedisinde Katı'a maddesinde; “...Bir kağıt veya deri üzerindeki yazıyı, motifi bir kalem tıraşla kesip çıkartarak içi oyulmuş olan parçayı veya

¹²¹ Ferit Develioğlu, “Mülevven”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara 1997, 678

¹²² Ferit Develioğlu, “Kat'ı”, a.g.a., s.594

¹²³ Gülbün Mesara, **Türk Sanatında ince Kağıt Oymacılığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s.1

çıkan parçayı diğer bir kağıt, bir deri veya bir cam üzerine yapıştırmak suretiyle vücuda getirilen işler. Bir şekil kesilip çıkarıldığı vakit içleri boş kalan kağıt kısmına dişi ve çıkan yazı ve şekle de erkek denir ki, bu erkek veya dişi şekiller ayrı ayrı bir satıha yapıştırılarak muhtelif iki levha vücuda getirilebilir. Deriden yapılan katı'a işleri de vardır. Gerek deri ve gerek kağıttan yapılan işlere mukatta' denildiği gibi, bunu yapanlara müfred (tekil) olarak katta (kesmeci) ve cem'i (çoğul) olarak kattan denir...."¹²⁴ Şeklinde açıklamaktadır.

Resim 28. Müşebbek cilt iç kapağı örneği

Kaynak Fotoğraf: Thompson –Candy (2004:165)

Müşebbek'in kelime anlamı, oymalı, ağ, kafestir. Klasik Türk cilt sanatında XV. yy. Fatih dönemi ve daha sonraki dönemlere ait ciltlerin kapak, miklep ve sertab kısmının genellikle iç taraflarında kullanılan bir tarzdır. Özel bir işlemle sertleştirilen derinin üzerine çizilen desen, çok keskin bir alet yardımıyla oyularak meydana çıkar. İran ciltlerinde, deri ile kaplanan mukavvanın kalın oluşu nedeniyle, belirgin bir şekilde ayrılan XV.yy. Osmanlı müşebbek ciltlerde, zemin tek yada iki renk olurdu. Dönemin en güzel ve karakteristik örneklerini oluşturan katı'a uygulamasında, çok zengin hurde rumiler ve hatayi üslubu motifler kullanılmıştır. İşte bu şekilde bezenen ciltlere

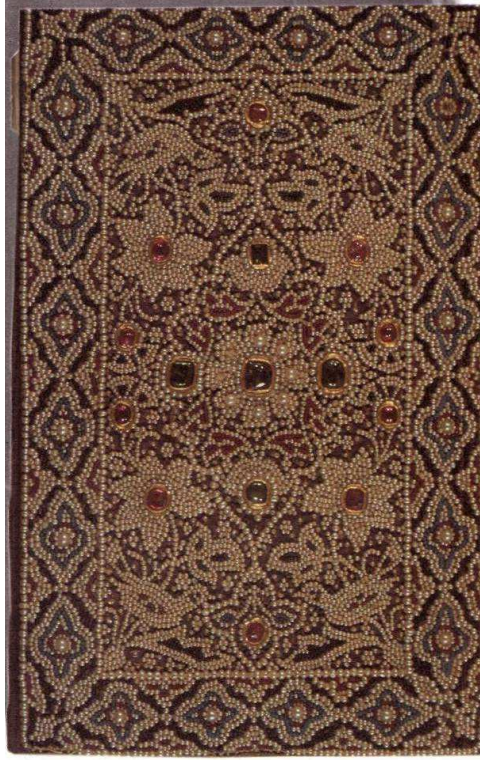
¹²⁴ Celal Esat Arseven, "Cilt Maddesi", **Sanat Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul 1947, s.980-981

müşebbek ciltler adı verilmiştir¹²⁵.

1.5.2.7. Murassa Ciltler

Murassa kelime anlamı itibariyle kıymetli taşlarla bezenmiş demektir. Değerli taşlarla bezenen ciltlere de ‘murassa cilt’ denilmiştir. Fildişi, sedef, firuze, mine, mercan, yakut, zümrüt, inci ve elmas gibi değerli unsurlardan yapılmış olanları vardır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü ile Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Dairesinde murassa ciltlerin muhteşem örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca altın, gümüş, inci, yakut, zümrüt ve diğer değerli taşlarla bezenen cilt örnekleri de mevcuttur¹²⁶.

Resim 29. Murassa Cilt Kapak Örneği

Kaynak Resim: Özen (1998:83)

1.5.2.8. Yekşah (Yazma) Ciltler

Yekşah ciltler daha çok XVIII. yy. deri ciltlerinde görülmeye başlamıştır. Kemal Çığ bu tür ciltler hakkında şöyle bahsetmiştir; “...Yek-şah tabir edilen ve yaldız sürülmüş deri

¹²⁵ Habib İşmen, a.g.t., s.14.

¹²⁶ Mine Esiner Özen, a.g.e., s.30

zemine demiri kakmak sureti ile yapılan ciltlerdir. Bu nevi ciltlerde süsleme motifi klasik ciltlerin stilize motifleridir, fakat teknik başkadır. 1786 tarihinde yapılmış, kenar bordürü ve köşebentleri yıldız zemin üzerine demirle kakma suretiyle işlenmiş rumi motifleri ihtiva eder. Şemsesi yıldız zemin üzerine klasik teknikle yapılmış kabartma rumi motifi ile bunların arasında küçük hatai, gonca ve yaprak süslerden müteşekkildir....”¹²⁷ Şeklinde bahsedilmektedir. Bazen yekşah tarzı bezemenin zilbahar ciltlere de uygulandığına dair kayıt vardır¹²⁸.

1.5.2.9. Çarkuşe Ciltler

Cilt sanatında, cildin, kenarları deri ile çevrilmiş, orta kısmı ise ebrulu kağıt, kadife, desenli ya da işlemeli kumaşlarla ya da farklı renkteki deriyle bezenmiş ciltlere verilen genel addır. Bir görüşe göre de, cildin köşelerine köşebent gibi konulan üçgen deriden dolayı bu ismi almıştır¹²⁹. Bu tür ciltler XIII. yy.dan itibaren görülmeye başlanmıştır.¹³⁰. Cilt kapakları kadife ile kaplanırsa zerduva, kadife altın sırma ile bu işlenirse zerduz, sim ile işlenirse simduz çarkuşe cilt adını alır...”¹³¹

Resim 30. Çarkuşe cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

¹²⁷ Kemal Çığ, Türk Kitap Kapları....., s.19

¹²⁸ Ahmet Saim Arıtan, a.g.t, s.6

¹²⁹ Ahmet Saim Arıtan, a.g.t, s.6

¹³⁰ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.28

¹³¹ Gürcan Mavili, a.g.t., s.26

Zeynep Balkaner makalesinde çarkuşe ciltler için; “...Kütüphanelerimizde, kenarları deriyle çevrili, ortası kumaş kaplanmış çok sayıda cilt kapağı örneği bulunmaktadır. Bu ciltlerin yapıldığı yıllarda İstanbul, Bursa vb. şehirlerde dokunmuş olan veya Çin’den, Şam’dan getirilmiş kumaşların parçaları cilt üzerinde kullanılmıştır. Ancak işlemeli kumaş cilt kapaklar için, kitap kapağı boyutunda ve klasik deri bezemeleri formunda işlenmiş kumaşlar daha sonra cilt kapağında kullanılmışlardır. Ayrıca düz ya da desenli ipek kumaşlar, deri ciltlerin iç kapak yüzlerini kaplamak için de kullanılmıştır...”¹³² demektedir.

Resim 31. Çarkuşe cilt kapak örneği

Kaynak Fotoğraf: Tanındı- Raby (1993:167)

II.Beyazıd döneminde klasik deri ciltler yanında, çarkuşe kumaş ciltler de çok görülür. Cilt kapaklarının etrafı deri ile çevrilip, ortası iki renkli küçük kareli veya çubuklu (iki renk yolu) ipek kumaşla kaplanmıştır. Bu ciltlerin bazılarının iç kapakları Fatih Dönemi Saray Nakışhanesinde ciltler yapılan tarzında, Müşebbek (Katı’a) şemse bezemelidir¹³³. Tire Necip Paşa Kütüphanesinde teze konu olan çarkûşe ciltler **110 / 185 / 370 / 405 / 425 / 509 / 551 / 563 / 648** / demirbaş numaraları ile kayıtlıdır.

¹³² Zeynep Balkanar, “Bilgi ve Sanatı Kaplayan Sanat: Ciltçilik, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara 2002, s.344

¹³³ Zeynep Balkanar, a.g.m., s.345

1.5.2.10. Zilbahar Ciltler

İslam ansiklopedisinde zilbahar ciltlerle ilgili; “...Adını XVIII. yüzyılın sonunda ve özellikle XIX. yüzyılda görülen ve halk arasında “Kafes Şemse” de denilen bir süsleme türünden alır. Cilt kapağı üzerine ezilmiş varak altını ile dört dilimli yaprak motifi ve parmaklık şeklinde çizgiler çekilir. Bu bezeme, cildin göbek kısmında veya zeminin tamamında bulunabilir. Sonraları, oluşturulan küçük yıldızlarla süslenip kapaklar cilt kapakları daha zengin görünümlü hale getirilmiştir....”¹³⁴ Şeklinde bilgi verilmektedir.

Resim 32. Zilbahar cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Zilbahar ciltlerin bezenmesi sırasında genelde; Üzerine ezme altınla, fırça kullanılarak geometrik çizgiler çizilir, kesişen hatlar arasına yıldız ve noktalar konulur. Kelimenin aslında zerbahar şeklinde söylenmesi gerektiğini ileri sürenler varsa da, kayıtlarda hep zilbahar olarak geçmektedir. Bu tabir kafes şeklinde de kullanılmaktadır. Bazen cilt mahfazasında da aynı süsleme görülür. XIX. yy. Osmanlı cilt sanatında zilbahar cilt örneklerine çok rastlanılır. Kafes bezemesi bazen altın çizgilerle, bazen süslemeli eğrilerle bazen de sazyolu yapraklarla yapılmıştır. Tire Necip Paşa Kütüphanesinde bulunan zilbahar ciltlerde de kafes tarzı bezeme uygulanmıştır. Bazı zilbahar ciltlerde altın yerine boya kullanılmıştır. XIX. yy.da yazılmış Kur’an’ların ve özellikle Delailü’l-Hayat’ların birçoğu zilbahar cilt kaplıdır...¹³⁵

¹³⁴ A.Saim Arıtan, “Ciltçilik”.....,s.552-553

¹³⁵ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.24

Resim 33. Zilbahar cilt kapağı örneği

Kaynak Resim: Özen, (1998:68)

1.5.2.11. Şükûfe Üslubu Ciltler

XVIII. ve XIX. yy. Osmanlı sanatında yaygın bir süsleme biçimi olan Şükufe (çiçek) üslubu, doğal veya üsluplanmış çiçek minyatürleri, buket, vazolu, vazosuz çiçekler veya tek çiçeklerin resmedildiği desenleri yansıtır. Bu çiçekler bazen tek başına cilt kapakları üstüne uygulanmıştır. Bazen de klasik şemse cilt formlarının (salbek,şemse,köşebent) içlerine, klasik teknikte yerleştirilmiştir. Bu realist çiçekler veya çiçek grupları, deri ciltlerde olduğu kadar kumaş işleme ve lake cilt kapakları üzerinde de görülmektedir. Gül, lale, karanfil ve sümbül başta olmak üzere hemen her çeşit çiçek buketlerde yer almıştır¹³⁶.

¹³⁶ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.21

Resim 34. Şukufe tarzı cilt kapağı örneği

Kaynak Resim: Özen (1998:73)

XVIII. yy.da Osmanlı bezeme sanatında yaygınlaşmaya başlayan XIX. yy.da, Avrupa barok ve rokoko süslemesi kitap sanatlarımızı etkilemiş, hem tezhipte hem de cilt üzerindeki süslemelerde bu etki bariz bir şekilde görülmüştür. Motifler deri üzerine fırça ile sürüldüğü görülür, stilize süslemelerin yerini ise dörtgen form içinde realist çiçekler, saz yolu yapraklar, bu yapraklarla oluşturulmuş vazo formları almıştır. Desenler abartılıdır. Bu süslemelerde altın ve renkli boyaların bir arada kullanıldığı görülmektedir¹³⁷.

1.5.2.12. Acemkari (Hayvan Resimli) Ciltler

Cilt kapaklarının yüzey süslemelerinde, rûmi, hatai nakışlar veya geometrik desenler yerine, hayvan resmi bulunan ciltlere genel olarak Acemkari cilt adı verilmiştir¹³⁸. Hayvan resimli kaplar daha çok İran'da yapılmıştır. Hatta İran'da yapılan lake kaplarda insan resimlerine bile rastlanır. Ama hayvan resmi görülen kapların hepsine İran cildi demek de yanlıştır. 'Acem işi, Acem tarzı iş' anlamında 'Acemkâri' diye

¹³⁷ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.21

¹³⁸ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.19

adlandırılmıştır. Ancak Acem sanatkâr, Osmanlılarda dışarıdan gelen sanatkârlara verilen addır. Buna Asya Türkleri de dahildir. Bu deyiş bugün yalnız İranlılar için kullanılmaktadır¹³⁹. Ciltlerde hayvan resimleri, alt ve üst kapakta, şemse ve köşebentlerde, bazen de mikleple görülmektedir. Daha çok cildin dış yüzeyinde kabartma bir motif halindedir. Araştırma eserleri Fatih dönemi Saray Nakışhanesi'nde yapılmış bir ciltte (örneğin Fatih 3820) kapağın yüzeyini kaplamış halde uygulanmıştır. Bazen de miklebin veya kapağın içinde katı'a bir şemse üzerindedir. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 4221 numaralı eserde mikleple içinde, Fatih 3887'de ise alt ve üst kapakla mikleple katı'a şemse içinde hayvan motifleri görüldüğünü belirtmektedir¹⁴⁰.

Hayvan resimli ciltlerde kullanılan kalıplar, motiflerin kabarık olmasından anlaşılacağı üzere, dişi kalıplardır. Kalıplar yıllarca bozulmadan kaldıkları için buldukları ülkenin birçok yerinde kullanılmışlardır. Bu yüzden ciltlere bakarak tarihi hakkında fikir yürütmek mümkün değildir.

Resim 35. Acemkari cilt örneği

Kaynak Fotoğraf: Thompson –Candy (2004:187)

¹³⁹ Mine Esiner Özen, Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985, s.1

¹⁴⁰ Mine Esiner Özen, "Hayvan Resimli Ciltler", Tombak, S.6, İstanbul 1995, s.32

Hayvan motifli şemseler ya soğuk baskı olarak altın üzerine basılır; yada sonradan motif aralarına sürülerek alttan ayırma tarzında süslenmişlerdir. Hayvan resimli ciltlerde görülen figürler arasından en çok; geyik, ceylan, kurt, tilki, arslan, maymun, tavşan, leylek ve çeşitli kuşların otururken ya da hareket halinde resmedildikleri görülmüştür¹⁴¹.

1.5.2.13. İşlemeli (İplik İşleme, Zerdüzi, Simdüzi) Ciltler

Deri üzerine kalıplayarak veya fırçayla boyayarak süslemeler yapıldığı gibi, doku özelliği olan veya işlenmiş kumaşlardan da cilt kapakları yapılmıştır. Bu işlemler altın, gümüş veya ipek ipliklerle yapılmıştır. Gümüşle yapılan işlemeli ciltlere simdüzi, deri üzerine yine altın yıldızla işlenen ciltlere de zerdüzi cilt denilmektedir.

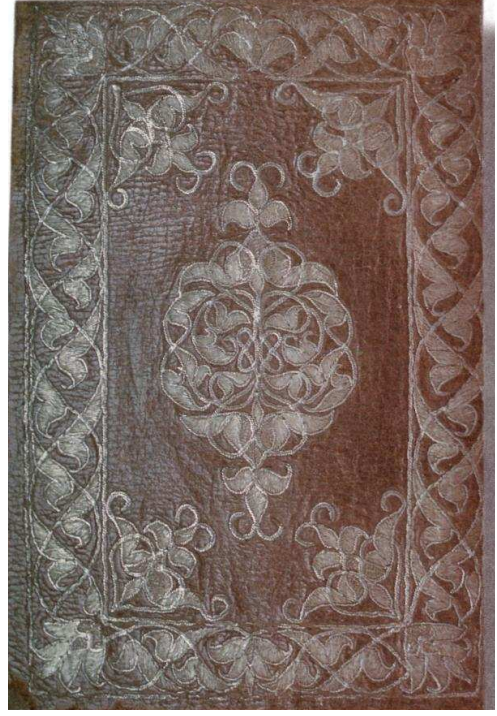
Deri veya kumaş üzerindeki desenin motifleri daha çok realist çiçek ve sazyolu yapraklardan oluşmuştur. Bu ciltlerde, hem süsleme motiflerinin çeşitliliği hem de altının bol kullanılması ve karışık desenlerin çokluğu ile, barok-rokoko tezyinatının etkisi hissedilmektedir¹⁴².

¹⁴¹ Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.19

¹⁴² Mine Esiner Özen, Türk Cilt Sanatı, s.22

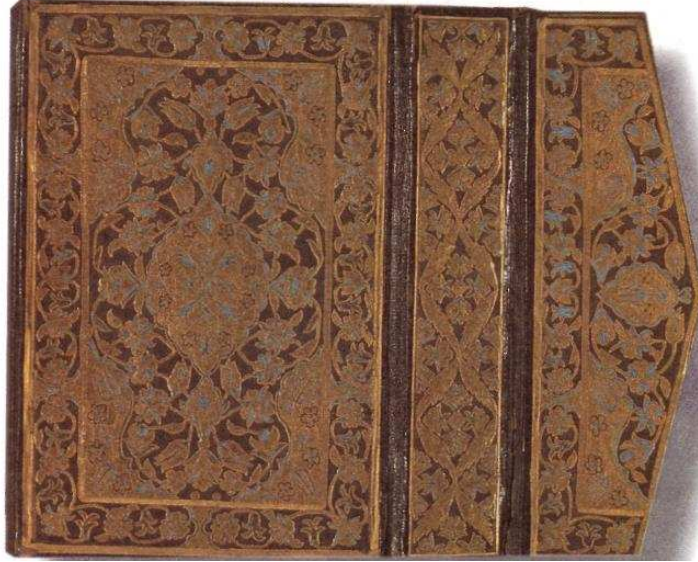
Resim 36. İplik işlemeli cilt kapağı Örneği

Resim 37. Simduzi cilt kapağı örneği

Kaynak Resimler: Özen (1998:61 – 78)

Resim 38. Zerdüzi cilt kapağı örneği

Kaynak Resimler: Özen (1998: 62)

1.6. Nakkaşhane Geleneği Ve Cilt Sanatında Görülen Üsluplar

Osmanlı sanatının, Sarayın dolayısıyla padişah ve çevresinin himayesindeki sanatçıların uğraşlarıyla biçimlendiği bilinmektedir. Osmanlı padişahları Avrupa ve diğer İslam saraylarında olduğu gibi, şair, müzisyen ve bilginlerin çevrelerinde toplamışlar, bunun yanı sıra, mimar ve her türlü süsleme sanatları ile ilgili sanatçıyı da Saray'a bağlı ve ulufeli olarak çalıştırmışlardır. İmparatorluğun yönetildiği yer olan Saray-ı Cedid yani Topkapı Sarayı sanatsal faaliyetin de kaynak yeri olmuştur.¹⁴³

Nakkaşhaneye bağlı sanatçıların yövmiyeleri de, yeteneklerine, pozisyonlarına ve kıdemlerine göre aldıkları bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ehli hiref örgütünün Osmanlı sanatı tarihi açısından en önemli bölümü nakkaşlardır. Osmanlı süsleme sanatının motif dağarcığı, süsleme üslupları bu sanatçıların çalışmalarıyla yaratılmıştır. Tasvir ve tezhip dışında, pek çok sanat eserinin süslemesinde veya desenlerinin hazırlanmasında bu sanatçıların faaliyet gösterdiği günümüze ulaşan eserlerden, belge ve kaynaklardan anlaşılmaktadır.¹⁴⁴

Kanuni Sultan Süleyman döneminin ekol yaratan ünlü nakkaşların başında Şah kulu ve Kara Memi gelmektedir.1520 – 1556 yılları arasında faaliyet gösteren Şaha Kulu, Osmanlı süsleme sanatında kitap bezemesinden kumaşa, çiniden kuyumculuğa halıcılıktan ciltçiliğe kadar yaygınlaşan özgün bir üslubun yaratıcısı olmuştur. Şah Kulu'nun öğrencisi olan Kara Memi ise, Osmanlı süsleme sanatlarının gelmiş geçmiş en önemli sanatçılardan biri olarak dikkati çeker. Aslında müzehhip olan Kara Memi, kitap sanatında klâsik kuralların dışına çıkan, yeni motiflerle o güne değin görülmemiş bir üslubun yaratıcısı olmuştur. Kara Memi, başta gül, lâle, sümbül, karanfil, süsen, zerrin olmak üzere has bahçelerin çiçeklerini, bahar açmış meyva ağaçlarını Osmanlıya özgü bir "natüralizm" ile bezeme sanatına maletmiştir. Şah Kulu ve Kara Memi'nin yarattıkları üsluplar ve yetiştirdikleri öğrencilerle Osmanlı sanatı, 16.yy. ortalarında doruk noktasına ulaşır. Saraylar, camiler bu yeni üsluplardaki çini ve kalemişleri ile donanırken Saray için üretilen halı, kumaş ve el işlemleri, kuyumculuk ürünleri aynı beğeni doğrultusunda bezenir ve Osmanlı Saray sanatı klâsik dönem boyunca

¹⁴³ Filiz Çağman, "Ehl-i Hiref", **Türkiyemiz**, S.54, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s.11

¹⁴⁴ Filiz Çağman, "Ehl-i Hiref", s.14

nakkaşhanelerde bu doğrultuda eserler üretilir.¹⁴⁵

Geniş bir coğrafyaya yayılan Türk- İslam dünyasında çeşitli etkileşimler sonucunda ve zamanla insanların zevk anlayışlarının değişmesi neticesinde değişik cilt üslupları ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶ Mücellitlerin içinde yetiştikleri ve etkilendikleri kültürlerle bağlı olarak, farklı üsluplarda eser verdikleri bilinmektedir. Değişkenliklerin, onların yapım yöntemlerinden çok; yaşadıkları devrin bezeme anlayışı ve kullanılan malzemelerde olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁷.

Cilt sanatının tarihsel gelişimi dönemlere göre belirtilen üslûplar şunlardır; Hatai, Herat, Arap, Türk, Rumi, Memluk, Mağribi ve Buhara-ı Cedid'dir.

- **Hatai üslubu;** Klasik üslupta denir. Cilt kapaklarının bezenmesinde hatayı denilen bitkisel motiflerin kullanılmasından dolayı bu adı aldığı söylenebilir. Bu tür cilt kapaklarının yapıldığı başlıca merkezler; Buhara, Horasan, Dihlevi ve Kâşi'dir¹⁴⁸.
- **Herat Üslubu;** Timurlular döneminde Herat, Isfahan ve Şiraz kentlerinde Türk, Moğol ve İranlı sanatçılar tarafından geliştirilmiştir. Bezemelerde bitkisel motiflerin yanı sıra kuş, yılan, aslan gibi hayvanların, Zümrüdüanka gibi efsanevi yaratıkların da motif olarak kullanıldığı görülür. İç kapak bezemelerinde katı'a tekniği sıklıkla kullanılmıştır¹⁴⁹.
- **Arap Üslubu;** Arap üslubunun özelliği bezemelerde geometrik biçimlere ve yazıya ağırlık verilmesidir; bezemeler ve kullanılan deri biraz kaba kalır. Bu üslubun ortaya çıktığı ve uygulandığı merkezler başlıca; El-cezire, Halep ve Şam'dır¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Filiz Çağman, "Ehl-i Hiref", s.15

¹⁴⁶ Nermin Özcan; "Ciltçilik" maddesi, **Thema Larousse**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993-94, C. 6, s.316

¹⁴⁷ Habib İşmen; Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih Devri Ciltleri, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul 1994. s.15.

¹⁴⁸ Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

¹⁴⁹ Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

¹⁵⁰ Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

- **Rumi üslubu;** Bilinen ilk örneklerine XII. yy. sonlarında rastlanan rumi üslup Anadolu Selçuklu merkezlerinde gelişmiştir; başlıca özelliği bezemelerde Rumilere yer verilmesidir.
- **Memluk üslubu;** Arap üslubu ile iç içedir. Rumi üslubuyla büyük benzerlikler göstermektedir. Memluk ciltlerinde kahverengi deri üzerinde yuvarlak şemse veya kapağı tümüyle kaplayan geometrik süslemeler görülür¹⁵¹.
- **Mağribi üslubu;** Arap üslubu ile benzerlikleri büyük olan mağribi üslubu, cilt kenarlarındaki zencireklerle kolayca ayırt edilir. Bu üslubun ortaya çıktığı ve geliştiği başlıca merkezler İspanya ve Fas'tır¹⁵².
- **Türk üslubu;** Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Diyarbakır, Bursa, Edirne, İstanbul gibi bazı merkezlerde gelişen Türk üslubu, en yüksek noktasına XVI. yy.da ulaşmıştır¹⁵³.
- **Buharayı Cedit;** Hatayi ve Avrupa üsluplarının birleşmesinden meydana gelen bu üslup İslam ciltçiliğinin son evresini oluşturmuştur¹⁵⁴.
-

Resim 39. Hatayi üslubunda bezenmiş şemse ve salbek örnekleri

Fotoğraf: Mehmet Küçük

¹⁵¹ Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

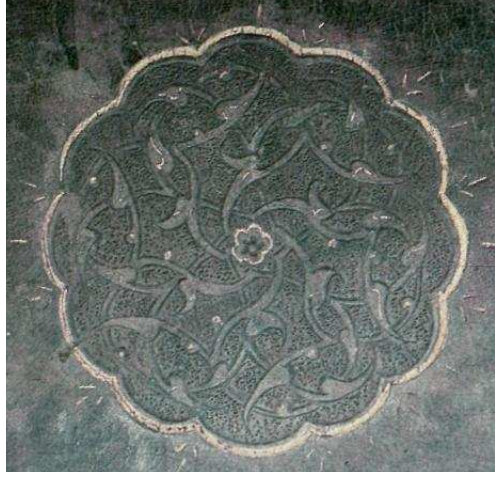
¹⁵² Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

¹⁵³ Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

¹⁵⁴ Nermin Özcan; a.g.a., s.316.

Lake/Rugan ciltler özellikle Diyarbakır, Bursa, İstanbul ve Edirne’de yapılmıştır. Bu ciltlere önce rugan, XVIII. yy.dan sonra da “Edirnekari” adı verilmiştir. Lake ciltlerin İran ve Hint bölgesinde yapılmış örneklerine de rastlanır.

Resim 40. Rumi üslubunda bezenmiş bir Selçuklu cilt kapağı örneği

Kaynak Resim: Özen (1998:43)

Arap, Memluk, Rumi ve Mağribi üslupları, VII. yy.dan XII. yy.a kadar büyük bir gelişme göstermiş ise de, daha sonra yavaş yavaş gerilemeğe başlamış, Hatayi ve Herat üslubu ciltler, bu gerileyen cilt üsluplarının yerlerine yayılmışlardır. Bu iki üsluba klasik üslup denilmektedir. “Rumi”, olarak da bilinen Selçuklu ciltleri ise bu klasik üslubun tesiri altında kalarak, Osmanlı devri Türk ciltçiliğine bir başlangıç olmuştur. Klasik cilt üslubunun duraklama olmadan XVII.yy.a kadar gelişimine devam ettiği görülür¹⁵⁵.

Türk cilt sanatçıları, Herat işi diye ünlenen, çok güzel ciltler yapmıştır. Hatayi üslubu da denen Türk üslubu, Ortaçağ’dan beri süsleme sanatlarında önemli bir yer tutmuş, klasik Türk cilt sanatının pek çok, güzel örneğinde de kullanılmıştır. Hatayi üslubunda; karışık olmayan, sade, ince dallar üzerinde, hatayi, penç, gonca, yapraklar, ve stilize biçimler simetrik yada asimetrik düzende dengeli bir şekilde yerleştirilirdi. Kompozisyonlarda sadelik ön plandaydı.

¹⁵⁵ İsmet Binark; “Eski Kitapçılık Sanatlarımız”, Ankara, 1975, s.5

Selçukluların geliştirdikleri “rumi üslubu” XV. yy.dan itibaren, Türk mücellitleri tarafından ustalıkla kullanılmıştır. Zaman içersinde değişik yöntemlerle işlenerek, klasik Türk cilt sanatında vazgeçilmez bir tarz olmuştur. Çok değerli cilt örneklerinin ortaya konulduğu bu üslubun temel motiflerini;¹⁵⁶ sarılma (piide), hurde rumiler, orta bağlar ve tepelikler meydana getirir. XV. yy. Fatih devri cilt örneğinin dış kapak kompozisyonları ve i kapaklarına yapılan kaa’tı tarzı bezemenin büyük bir bölümünü rumi motifler oluşturulduğu görölmektedir.

Resim 41. Herat üslubunda bezenmiş bir cilt kapağı örneği

Fotoğraf: Bahar Sezentez

Osmanlı ciltlerinde de hatayi, rumi, bulut, penç, yaprak, gonca, geçme, nilüfer, ıtır yaprağı, gül, tepelik, ortabağ, ve tığ en çok kullanılan motiflerdir. Osmanlı ciltlerinde manzara, arabesk ve canlı figür motiflerine rastlanmaz. Memluk ve Selçuk ciltlerinde stilize edilmiş motiflerle birlikte arabesk motiflerine de yer verilmiştir. Herat üslubunda tabiattan stilize edilmiş motiflerle birlikte, manzara ve figürler motiflerinin de kullanıldığı görülür¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Habib İşmen, a.g.t, s.15.

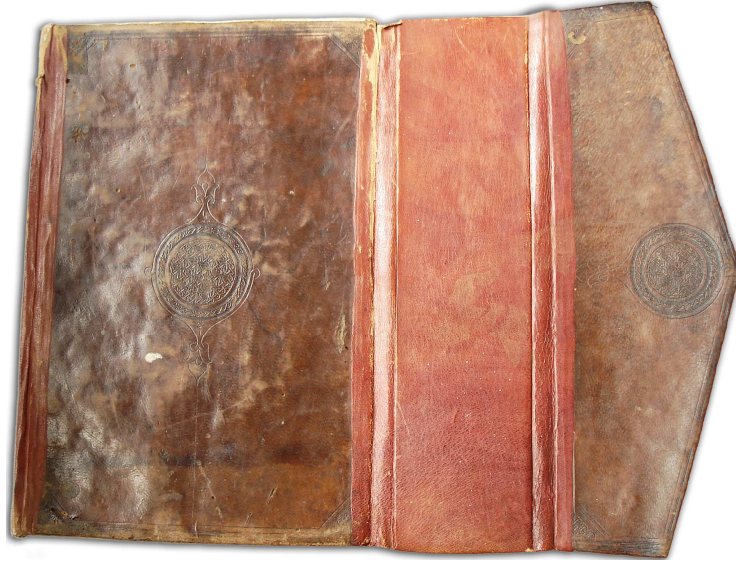
¹⁵⁷ İsmet Binark, “Eski Kitapçılık.....”, s.11,12

Resim 42. Herat Üslubunda bezenmiş bir iç kapak örneği

Fotoğraf: Bahar Sezentez

Resim 43. Selçuklu tarzı yuvarlak şemseli cilt örneği

Fotoğraf: Mehmet Küçük

2.BÖLÜM: TİRE NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİNDEKİ, NECİP PAŞA VAKFINA AİT EL YAZMA ESERLERİN ÇARKUŞE, YEKŞAH, VE ZİLBAHAR CİLT KAPAĞI ÖZELLİKLERİNE GÖRE KATALOGLANMASI

2.1. Tire'nin Tarihi Ve Coğrafi Konumu

Tire, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı bir ilçedir. Yüzölçümü 802 km² olan Tire ilçesi, kuzeyde Bayındır, kuzeydoğu ve doğuda Ödemiş ilçeleri, güneyde Aydın ili, güneybatıda Selçuk, batıda da Torbalı¹⁵⁸ ilçeleri ile çevrilidir. Tire'ye bağlı merkez bucağı dışında, "...2 bucak, 64 köy vardır. Aydın dağlarının kuzey eteklerinde Tryha antik kenti..."¹⁵⁹ bulunmaktadır. Tire güneyde dağlık, kuzeyde ovalık alanlardan oluşur. Güney kesimini Aydın Dağları engebelenirir. Kuzey kesimindeki düzlükler Küçük Menderes Ovası içinde kalır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Küçük Menderes Irmağı toplar. Tire sınırları içinde bu ırmağa katılan başlıca akarsu Aydın Dağlarından doğan Gökçen Deresidir. Büyük Menderes'e katılan bazı küçük akarsular bu dağların Tire ilçesi sınırları içindeki bölümünden çıkar. Doğal bitki örtüsü genelde step görünümündedir. Aydın dağları kızıl çam ormanlarıyla kaplıdır¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, "İzmir" maddesi, Ana Yayıncılık, C.21, İstanbul 2005, s.60.

¹⁵⁹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "İzmir" maddesi, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, s.11550

¹⁶⁰ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, s.60

Resim 44. Eski Tire'ye ait bir fotoğraf.

Kaynak Fotoğraf: http://www.tire.bel.tr/album_view.asp?kategori=Eski%20Tire

Antik Çağ'da Tyre ya da Tyrha denildiği söylenir. Tire; Hititler'den sonra Phygialıları Lydialılar, Kimmerler, Persler ve Persler'i yenilgiye uğratan Büyük İskender'in yönetiminde kaldı. İskender'in ölümünden (M.Ö.323) sonra, onun komutanlarından Lysimakhos'a bırakıldı ve ardından Bergama Krallığı'nın topraklarına katıldı. Son Bergama Kralı'nın ölümü üzerine, Roma İmparatorluğu'nun boyunduruğu altına giren Kent bu İmparatorluğun ikiye bölünmesi ile (M.S. 395), payına düştüğü Bizans Devletinin egemenlik sınırları içinde kaldı¹⁶¹. Bizanslılar'dan Emir Çaka Bey'ce alınan yöre Aydınogulları Beyliği zamanında gelişti¹⁶². 1390'da Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Beyazıd'ın aldığı yöre toprakları 1402'de Ankara Savaşında Timur'a yenilen I.Beyazıd'ın elinden çıktı¹⁶³. Timur tarafından İsa Bey'in oğulları Musa ve Umur'a bırakıldı. Fetret devrinde (1402-1413) İzmiroğlu Cüneyt Bey'in eline geçen kent, II.Murat döneminde Halil Yahşi Bey komutasındaki kuvvetlerce tekrar geri alınarak yeniden Osmanlı sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu (1426).

¹⁶¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, a.g.m., s.11550

¹⁶² Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, C.6, İstanbul 1982, s.4303

¹⁶³ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, s.4303

Resim 45. Toptepe'den Tire'nin görünüşü

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Tire 19.yy. sonlarında Aydın vilayetinin İzmir sancağına bağlı bir kazaydı. Kaza merkezinin belediyesi 1864'de kuruldu. Halkının küçük bir bölümü Rumlar ve Yahudilerden oluşmaktaydı¹⁶⁴. 20. yüzyıl başlarında ise, Osmanlı Devleti'nin, I.Dünya Savaşından yenik çıkması ve ardından 18 Ekim 1918'de imzalanan, Mondros Ateşkes Antlaşmasınının 7. maddesine dayanılarak 15 Mayıs 1919 tarihinde, İzmir'in Yunanlılarca işgali ile başlayan sürece, 28 Mayıs 1919'da da Tire'nin Yunanlılarca işgali eklenmiştir. Milli mücadele savaşı sırasında efeler'in ve Türk ordusu mensuplarının bu onurlu mücadeleleri sonucunda, İşgal Kuvvetleri 4 Eylül 1922 günü Tire'den atılmış ve Kent yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur.¹⁶⁵

2.2. Tire'nin Türk Kültüründeki Yeri

Tire'nin Türk kültüründeki yeri, Aydınoğulları Beyliği ile başlayıp, Osmanlı İmparatorluğu döneminde doruğa çıkan seçkin kentlerden biri olduğu yolunda izlenimler vermektedir. Kentin Tire'nin zengin aşiret ve boy yerleşimi, yörenin nitelik ve nicelik yönünden gelişmesinde en etken konu olmuştur. Buna vadi coğrafyasının farklılığı, iklim özelliklerinin ortaya çıkardığı üretim zenginliği de eklenince büyüme sağlıklı bir

¹⁶⁴ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, s.11550

¹⁶⁵ A.Munis Armağan, a.g.m, s.18

zemine oturmuştur. Zengin aşiret yerleşimi Tire'ye kültürel zenginlik, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi temel boyutlar kazandırmış, sonuçta elit insan gücü doğmuştur¹⁶⁶.

Bu çok yönlü aşiret yerleşimi içinde, özellikle Bayındır, Çepni, Yuvalı, Marzem, Avşar, Akkoyunlu, Teke gibi öncelikli boy ve aşiretlerin yanısıra yüze yakın toplumsal yerleşim noktası, bu coğrafya için bir şans olmuştur. Kültürel transfer, zamanla üretimde, sanatta ve düşüncede yeni boyutların elde edilmesini sağlamıştır. Özellikle Horasanlılar Grubu olarak adlandırılan, kolonizatör dervişlerden, Kızıl Divane Sultan, Alihan Sultan, Halil İbrahim Baba, Kurt Baba, Buğday Dede, Karadoğan, Şeyh Şücaeddin ve Hacı Bektaşî Veli'nin arkadaşı Bahattin Sultan'ın oğlu Ali Baba yalnız Tire'nin değil bölgenin de önemli adları¹⁶⁷ olarak bilinirler.

Kurulduğu yıllarda yörede gelişme ortamı bulan inanç özgürlüğü, başta Mevlevi, Rufai, Hurufi, Bektaşî, Nakşî, Halveti, Şazeli ve Uşşaki gibi tarikat mozaiğinin oluşmasını sağlamıştır. 14. yy. Seyyahlarından İbni Batuta'nın ifadesiyle bir Ahi kentidir¹⁶⁸.

Tire konusunda pek çok araştırması bulunan M.Armağan Tire için sarayın tarlası ifadesini kullanmakta, “Bu verimli tarla yüzlerce yıl her alanda saraya eleman üretmiştir. Yetişmiş insan gücü, yönetimin gereksinim duyduğu siyasi, sosyal, yönetsel ve sanatsal alanlarda Tire'ye, Türk tarihinde seçkin bir yer kazandırmıştır. Feriştahoğlu ailesi üç kuşak boyunca musannif^{*4} olarak hizmet etmişlerdir. Bu hizmetin öncüsü, Aydınoğulları Beyliğinin başkent kadısı, büyük düşünür İbni Melek'tir. Yazdığı eserler, yüzlerce yıl medreselerde ders kitabı olarak okunmuştur. Kardeşi, Feriştahoğlu adıyla ünlü Abdülmecit ise, Hurufiye tarikatının önemli halifelerinden olup "Kânun-u Lügati ilahi" adlı eserin yazarıdır. İbnimelekzade Mehmet Efendi'nin de Sultan II. Murat'a izafe edilmiş "Bahrül Hikem" adlı yapıtı bulunduğunu aktarmaktadır¹⁶⁹.

¹⁶⁶ A.Munis Armağan, “Tire'nin Türk Tarihindeki Yeri”, **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, Ankara 1994, s.15

¹⁶⁷ A.Munis Armağan, a.g.m, s.15

¹⁶⁸ A.Munis Armağan, a.g.m, s.15

* 4 Musannif: Sınıflandırma işlemi yapan kimse. Kitap yazan yazar manasında da kullanılır.

¹⁶⁹ A.Munis Armağan, a.g.m, s.16

“...Yavuz döneminin mizah yazarı Abdülcebbaroğlu Ahmet, Kanuni ile başlayan dönemlerin yönetici ailesi Bostanizadeler, 17. yy.'ın ünlü masalcısı Ali Bey, şairlerden Azeri takma adlı Muallimzade, Hicri takma adlı Muhiddin Mehmet, Bekayi takma adlı Dursunzade, Kudsi takma adlı Musa Efendi ile Neccarzade, Haleti, Arşi, Veysi, Reşik, Ümmü Veledzade, Şaz şairi Kul Mustafa ve Süruri Çelebi, Tire adını başarıyla temsil etmiş isimlerdir. Ayrıca 15. yy.'ın ünlü hattatlarından Yetim Ali, Şayi Ramazan Efendi ve Necmeddin de Tire'ye mensup şahsiyetler, hat sanatının "Yakuti" ve "Sülüs Celisi" adlı tarzların uygulayıcıları ve Ammasiler okulundan yetiştikleri¹⁷⁰ bilinir.

Tire'nin nitelik ve nicelik yönünden ulaştığı nokta, nüfus yoğunluğu da dikkate alınırsa, İmparatorluk kentleri içinde önemli bir yere kavuştuğunu göstermektedir. Onyedinci yy. verilerine göre, kentte 30 cami, 66 mescit, 28 zaviye, 24 medrese, 14 han, 19 hamam, 60 sübyan okulu, 3 kilise ile 2 havra olduğu kayıtlı olup kent 42 mahalleden oluşmaktadır. Kentin bu özellikleri, kendisine kaza payesi olarak 500 akçelik mevleviyet unvanı kazandırmıştır. Bu statü, Tire'yi Osmanlı kentleri içinde birinci derecede kentler grubuna sokmuştur. Yani, Tire hiyerarşik statüde, beylerbeyi ve defterdardan bir derece aşağıda bulunmaktadır. Bu da yükselmede Tire'yi önemli mevkilere götürmüştür¹⁷¹.

Bu nedenle, Tire'ye yapılan atama ve sürgünlerde bu esasa göre işlem yapılmaktadır. İster mansıb, ister payesel^{*5} atamalarda olsun bu konum dikkate alındığından, Tire'ye yapılan tasarruflarda daima üst düzey adlara rastlandığı kaynaklarda bildirilir. Bu nedenle, Mekke, Medine, Bağdat, Şam, Kahire, Konya, Halep, Bursa, Edirne, İstanbul kadılıklarıyla müftülüklerine özellikle, 16. yy.'da yoğun olarak Tire çıkışlı atamalar görülmüştür. Bu kentlerden de aynı şekilde Tire'ye tayinler yapılmaktadır. Fatih devrinin ve edebiyatımızın ünlü adlarından vezir Ahmet Paşa, sadrazamlardan Yeğen Mehmet Paşa, Dürrüzade Mustafa Efendi, İvazpaşazade İbrahim Bey, Abdürrezzak Efendi, Kaplan Mustafa Paşa, Ahmet Nazif Efendi, Kaptanıderya Derviş Sinan, Kazaskerlerden Dahi Mustafa Efendi, ünlü hekim ve tarihçi Şanizade Mehmet Ataullah Efendi mansıb, paye ve arpalık tevcihlerinde örnek olarak verilebilecek isimlerdir¹⁷².

¹⁷⁰ A.Munis Armağan, a.g.m, s.16

¹⁷¹ A.Munis Armağan, a.g.m, s.17

* Payesel; rütbe, derece, ilim sahibi olanların bir derecesi.

¹⁷² A.Munis Armağan, a.g.m, s.17

Adını Tire'ye verenler içinde, Aydınoğulları Beylik ailesinden adlar olduğu gibi, Osmanlı Sultanlarından da bazı adlar bulunduğu söylenir. Sultan II. Selim ve II. Abdülhamit geniş bir alana yayılan vakıflarıyla dikkati çekerler. Sultan II. Selim, mescit, medrese ve dar'ül kurra'dan oluşan külliyesiyle, II. Abdülhamit, 19 camii, 22 okulu ve 18 çiftliği ile gözde vakıf sahipleri oldukları bilinir. Bunlara ek olarak, II. Beyazıt'ın kızı Fatma Sultan'ın ve I. Mahmut'un Başkası'nın yaptığı vakıfları bulunmaktadır¹⁷³.

Sadrazamlardan Kara Hayreddin Paşa, Rum Mehmet Paşa, Hırvat Rüstem Paşa, Lütfü Paşa ve Ferhat Paşa'nın oğlu Hasan Çavuş vezir Lala Sinan Paşa'nın camileri bu adlara ektir. Yine Vakayi Hayriye'de büyük hizmetleri görülen Mühimmatı Harbiye Nazır Mehmet Necip Paşa'nın Kütüphanesi, medresesi ve tekkesi, Mısır Seraskeri Behram Kethüda'nın Yeni camisi ile Fatih devrinin gözde adları, Mehmet Paşa, Hasan Çelebi, Molla Çelebi, Molla Kemal ve Pir Ahmet Çelebi'nin zaviye ve camileri¹⁷⁴, Tire adının Türk tarihi açısından değerini arttıran eserlerdir.

Tire'nin tarihi ile bilgileri eserinde aktaran M.Armağan, “..Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra kışı geçirmek için kumandanlarını Manisa, Ayasuluğ ve Balata göndermişken kendisi Tire'de kalmayı uygun bulduğu söylenir. Çelebi Mehmet'de Karaman seferine çıktığında Tire'de karargâh kurmuştur. Kanuni Sultan Süleyman Rodos Seferi dönüşü Tire'de 40 gün süren bir uzun dinlenme süresi geçirmiş ve tarihçilerin belirttiğine göre Balpınarında suya ve doğaya hayran kalmıştı. Hatta Evliya Çelebi, Tire'nin bu su kaynakları için yazdığı şiirde "Kanuni Sultan Süleyman'ın nazargahı" ifadesini kullanmıştır...”¹⁷⁵ Yine “...Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu işgalinde ordunun giderlerini ve yiyecek gereksinimini Tire'den sağladığı bilinmektedir. Mısır seraskerliğince Kütahya'dan Tire'ye gönderilen buyrulduklar, kentin ne denli ekonomik güce sahip olduğunu kanıtlardır...”¹⁷⁶ şeklinde ifade etmektedir.

¹⁷³ A.Munis Armağan, a.g.m, s.17

¹⁷⁴ A.Munis Armağan, a.g.m, s.17

¹⁷⁵ A.Munis Armağan, a.g.m, s.18

¹⁷⁶ A.Munis Armağan, a.g.m, s.18

Osmanlı Devlet hayatında önemli rol oynayan üretim elemanlarından bazıları Tire'nin tekelinde bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Osmanlı donanmasının halatları ham madde olarak Tire'den sağlanmaktaydı. Yine Sarayın ipek ve keten gereksinimi ile Kapıkulu teşkilatının kışlık giyecekleri için yılda 20.000 okka kırkım yününün Tire'nin yükümlülüğü altında olduğu bilinir. Bazı yıllarda bu miktarın sağlanmaması nedeniyle aba yapımında sıkıntıya düşüldüğü hakkında fermanlar olduğu bilinmektedir. Tire'ye bir zamanlar tezgâhlar kenti denilirmiş. Gülyağı da bölgenin en iyi ürünü olduğu bilinirdi¹⁷⁷.

Erken dönem Osmanlı mimari eserlerinden olan Yahşi Bey külliye planı ve zaviyenin muhteşem süslemeleri 15. yy. Tire'sinin ihtişamını sergiler. Tuğla dekorasyonu kent mimarisinde diğer Osmanlı kentlerine göre daha Selçuklu kentlerine yakındır. Yine 1425 tarihinde Tire Darphanesinde basılan ve Osmanlı mangırları içinde ilk defa kartal motifli bir paranın bulunması dikkate alınması gereken bir belgedir.

Tarihsel belgeler, Üsküp, Bayburt ve İstanbul Vefa semtinin kurulmasında Tire'nin pay sahibi olduğunu göstermektedir. Tire'nin iskan sağlayıcı kentler grubu içinde yer aldığı bilinir.¹⁷⁸

2.3. Necip Paşa Kimdir?

Aslen Gürcü olan Mehmed Necip Paşa, İstanbul'un tanınmış alimlerinden Abdülmecid Efendi'nin oğludur. 1200/1785 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Zeki çalışkan kişiliğiyle kısa zamanda kendini saraya kabul ettirmiş, önce Vüzerâ Kapı Kethüdası olup, hâcegân arasına katılmış, daha sonra, 1811'de piyale mukabelecisi olmuştur. Bir süre sonra Baruthane Nâzırlığına getirilen Mehmet Necip Paşa, Tire'de kendi adıyla anılan kütüphaneyi ve ülkenin değişik yerlerindeki benzeri bazı sosyal hizmet kurumlarını bu görevde iken yaptırmıştır. Nazırlığı döneminde, Mora ordusuna ve sonra Tatar pazarına gidip Ağa Hüseyin Paşa kumandasındaki orduya defterdar olmuştur (1824-1826). 1829 yılında Baruthaneden azledilen Paşa, 1830 yılında Surre Emiri olarak Hicaz'a gitmiştir. 1832 yılında Hicaz'dan döndükten sonra Baş Muhasebeci ve Çavuşbaşı görevlerine atanmıştır. 1836'da mansıbının unvanı Deâvi Nezareti'ne

¹⁷⁷ A.Munis Armağan, a.g.m, s.18

¹⁷⁸ A.Munis Armağan, a.g.m, s.18

dönüştürülmüştür. 1839 yılında Mühimmatı Harbiye Nazırı görevine getirilmiş ise de, aynı yıl tekrar Deâvi Nâzırlığın dönmüştür. 1840 senesinde bu defa önce Meclisi Vâlâ azalığına, sonra da vezaretle Şam Valiliğine getirilmiştir. 1842 yılında Bağdat Valiliğine atanmış, burada yedi yıl hizmette bulunmuştur. Bu şehirde kendi adıyla anılan pek çok eser bırakmıştır¹⁷⁹. Güçlü, tedbirli olmayı seven ve büyük servet sahibi olan Mehmed Necip Paşa, Bağdat Valiliği'nden zaledildikten sonra büyük üzüntüye düşmüş, görevden alınışından tam iki yıl sonra 1850 yılının Receb ayında vefat etmiştir. Cenazesi Eyüb Sultan Mezarlığı'na defnedilmiştir. Paşa'nın çocuklarından Mahmud Nedim Paşa son devrin tanınmış sadrazamlarındandır. Diğer çocukları Ahmed Şükrü, Cemil Bey ve damadı Şurayı Devlet azası Rauf Paşazade İbrahim Bey'dir¹⁸⁰.

2.4. Necip Paşa Kütüphanesi Ve Yazma Eserleri

Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 1827 yılında II.Mahmud dönemi devlet adamlarından Gürcü Mehmet Necip Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yörenin en önemli kültür miraslarından biridir. Tire'yle doğrudan bir ilişkisi tespit edilemeyen Mehmet Necip Paşa'nın böyle önemli bir eseri neden bu kentte yaptırdığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Tire, Türk ve İslam eserleri yönünden Batı Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerindedir. Sahip olduğu tarihi ve coğrafi özellikler bakımından Manisa ve Bursa gibi Osmanlı kentleriyle benzerlikleri dikkat çekicidir. Asya içlerinde şekillenip temellenen Türk yerleşme gelenekleri, 1071 sonrasında Anadolu'ya taşınmış; burada iki buçuk asırlık bir süreçte kendine has bir özellik kazanarak Selçuklu şehir tarzını ortaya çıkarmıştır. Konya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Ankara, Niksar gibi pek çok şehir, Selçukluların Asya'dan getirdikleri geleneklerin etkilerini taşır. Türk şehir zevkinin etkilediği bu merkezler arasında Osmanoğulları'nın merkezi Bursa, Saruhanoğulları'nın merkezi Manisa ve Aydınöğulları'nın merkezlerinden birisi olan Tire önemli örneklerdir. Bu şehirlerin benzer yönleri sadece coğrafi konumları ve tarihi özellikleri değildir. Her üç kentte de bulunan kültürel varlıkların en az kayıpla günümüze kadar gelebilmesi, onların bir başka ortak yönlerini ortaya koymaktadır¹⁸¹.

¹⁷⁹ Mehmet Zeki Pâkalın, **Son Sadrazamlar ve Başvekiller**, İstanbul 1940, c.1, s.1

¹⁸⁰ Ali İhsan Yıldırım, **Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu**, Tire, 2003, s.13

¹⁸¹ Tuncer Baykara, "**Türk Şehircilik Geleneğinde Tire**", Türk Kültüründe Tire, Ankara 1994, s.10

Resim 46. Necip Paşa Kütüphanesi

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Pek çok devlet ve bilim adamı yetiştiren bu tarihi kentin eğitim hizmetlerine bir katkı sağlamak amacıyla Necip Paşa kütüphanesini burada kurmuştur denilebilir.

1826'de yılında Tire'ye sürgün edilen ünlü tıp bilgini, tabib Şanizâde Atâullah Efendi'nin Tire'ye gelişine nezaret eden Paşa, Tire'de uzun yıllar eğitim ve öğretim faaliyetleriyle ülkeye hizmet eden tarihi İbni Melek Medresesi öğrencilerinin orada burada, ağaç gölgelerinde ders çalıştığını görür ve onların buna layık olmadıklarını düşünür. Cömert kişiliği ve ilim severliği gereği bir kütüphane yaptırmaya karar verir. Hemen adamlarına gerekli talimatları verir; çok kısa bir zamanda kütüphaneyi yaptırarak hizmete açar.

Resim 47. Tire Necip Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Vakfiyede yer alan “...Hâlâ Baruth’aneler Nâzırı atûfetlü, re’fetlü Mehmed Necib efendi İbn Abdü’l-Mûcib hazretleri...”¹⁸², ifadelerinden, kütüphanenin kurulduğu yıllarda baninin “Baruthane Nazırı” olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Necip Paşa Sarayda bulunmanın avantajlarıyla pek çok değerli kitap elde etmiş ve bunları kütüphaneye bağışlamıştır. Gerek kitapların temininde, gerek kütüphanenin yapılışında hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Ayrıca bu eserin sonsuza dek yaşaması için gelir getirici mülkler vakfederek bunların nasıl yönetileceğini açıklayan bir vakfiye düzenlemiştir. Vakfiyede kütüphaneye konan kitapların özelliklerinden, görevlilerin niteliklerine, sayım ve denetim yapacak heyetin seçimine, binanın bakım ve onarımı için yapılacak giderlere kadar her ayrıntı açık açık sıralanmıştır¹⁸³.

Teze konu olan Kütüphanede Necippaşa Vakfı’na ait toplam 671 cilt kitap mevcuttur. Kitaplar bağışlanırken tamamı onarım ve bakım yapıldıktan sonra kırmızı deri mahfazalar içine alınarak vakfedilmiştir. Görüldüğü kadarıyla bu mahfazalar cilt sanatı açısından eşsiz derecede güzel örneklerindedir.

¹⁸² Mehmet Şeker, “Necip Paşa Kütüphanesinin Vakfiyesi”, **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, s.69

¹⁸³ Ali İhsan Yıldırım, **Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi**, s.6.

Resim 48. Tire Necip Paşa Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Bunların dışında, kütüphaneye sonradan kazandırılan ve “Diğer Vakıf” adıyla tasnif edilen bir kısım eserlerle birlikte yazma ve matbu eserlerin cilt sayısı üç bine yaklaşmaktadır. Bu ciltlerin içinde bazen birden fazla risale ve kitapçığın yer aldığı da dikkate alınırsa eser sayısı daha da yüksek olduğu görülür. Türkçe alfabeye basılı kitap ve dokümanların sayısının ise 9.000 civarındadır. Bunların da büyük bir kısmı Cumhuriyetin ilk yıllarında basılmış bazı kitap ve ansiklopedilerle, batı klasiklerinin tercümelerinden oluşmaktadır. 1998 yıl sonu itibariyle, Cumhuriyet döneminde ilave edilen Türkçe eserlerle birlikte kütüphanede bulunan toplam kitap sayısı 11.417 adettir. Bunların 1147 adedi yazma, 1135 adedi değerli basma olmak üzere toplam 2282 adedi Osmanlı dönemine ait Arapça, Farsça ve Osmanlıca eserlerden oluşmaktadır.

Kütüphanenin önemli eserlerinden bazıları; 1948 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Genel Müdürlük Kütüphanesine alınmıştır. Bunlarda birisi, H. 717 yılında Hasan el-Basri'nin yazdığı Kur'ân-ı Kerim'den Mehmed bin İdris tarafından istinsah edilen Kur'ân-ı Kerimdir. 210x145 mm. ebadında ve kûfi hatla yazılmıştır. Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı İstanbul Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde teşhir

edilmektedir¹⁸⁴. Diğerleri, ilk üç sayfasında fevkadele değerli Kaat'ı süsleme örnekleri bulunan 230x130 mm. ebadındaki Mehmet Selim Tahrani Divanı, Fahrettin Râzi'nin "Mefâtihu'l-Gayb" adlı Tefsir-i Kebîr, Tefsîr-i İsfehâni, Mecmua-i Zaif'ı, Bidâyetü'l-Mübtedâ gibi kayda değer eserlerdir¹⁸⁵.

Necip Paşa Kütüphanesinin Mimarisi

Osmanlı devrinde bağımsız binaya sahip ve herhangi bir kurumla ilişkisi olmadan inşa edilen kütüphaneler, XVII.yy.ın ikinci yarısından sonra İstanbul dışında da yayılmaya başlamıştır. I.Abdülhamid'den sonra tahta geçen III.Selim'in saltanatı sırasında ve sonra da II.Mahmud devrinde, Yusuf Ağa, Rodosi Ahmed Ağa, Raşid Efendi, Vahid Paşa, Derviş Mehmed Paşa, Zeynelzade, Yusuf Ziya Paşa, Tekellioğlu, Çaşnigir, Necib Paşa ve Kavallı Mehmed Ali Paşa Kütüphaneleri, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde kurulmuş kütüphanelerdir¹⁸⁶.

Bu özelliğiyle dikkat çeken ve Osmanlı coğrafyasında önemli bir yer tutan Tire Necib Paşa Kütüphanesi, içersinde çeşitli meyve ve çam ağaçlarıyla çiçek tarhlarının yer aldığı 845 m² lik bir bahçe içerisine klasik devir Osmanlı Mimari üslubu ile inşa edilmiştir. Kare şeklinde ve tek mekanlıdır. Üzeri sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş tek kubbe ile örtülür. Ön tarafında bulunan revak kısmı sonradan camekanla kapatılarak okuma yeri olarak düzenlenmiştir. Bölgenin rutubetli ortamından kitapların etkilenmesi için binanın zemini yerden yüksekte tutularak inşa edilmiştir¹⁸⁷. Girişte yarım daire şeklinde yedi basamak bulunmaktadır.

¹⁸⁴ Zübeyde Cihan Özsayiner, **Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesinde Bulunan Tezhipli Kur'an-ı Kerimler**, Ankara 1999, s.25.

¹⁸⁵ Ali İhsan Yıldırım, Tire Vakıf Necip....., s.7.

¹⁸⁶ İsmail Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluşundan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Ankara 1988, s.115.

¹⁸⁷ Ali İhsan Yıldırım, Tire Vakıf Necip....., s.8.

Resim 49. Necip Paşa Kütüphanesinde restorasyon görmüş kalem işleri

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Kütüphanenin ana giriş kapısının sağ alt yanında olan kitabenin ölçüleri 91x78 cm.dir. her biri birbirini takip eden iki aynaya yekpare oyma biçimde oyulmuş olan ve sülüs yazı ile altı düz satırdan ve tarihten oluşan kitabenin üst ve alt kısımlarında yatay birer dal üzerine stilize edilmiş yaprak ve çiçeklerle süslemeler yapılmıştır. Dikdörtgen biçiminde olan kitabenin üst kısmı kavislidir¹⁸⁸ **(Bknz Resim 47)**.

Kütüphane müdürü Ali İhsan Yıldırım'a göre, Kütüphanenin iç kısmın ortasında, buraya sonradan ilave edildiği anlaşılan sekizgen pirimidal ahşap bir bölüm bulunmaktadır. El yazmalarıyla değerli basma eserler burada korunmaktadır. Bu kısmın girişi kapısı İzmir Vatan Kütüphanesi sahibi Hasan Fehmi tarafından 1333 tarihinde yazılan hat levhasında; **(Bknz. Resim 50)**.

*“Kütüphâne ehl-i zevkin sanki bir gülzâridir,
her ilimden bir şükûfe toplar erbâb-ı fünûn,
Bir yâdigar olsun küş’adına işbu târihim,
Ehl-i Necât meskenidir bu bînâ-yı pür fünûn.”*¹⁸⁹ kayıtlıdır.

Mekânın iç tezyinatında kullanılan kalem işleri sadedir. Bu süslemelerde ağırlıklı olarak

¹⁸⁸ Necmi Ülker, “Tire’de Osmanlı Dönemi Türk Kitabeleri” **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, s.104

¹⁸⁹ Ali İhsan Yıldırım, Tire Vakıf Necip....., s.8.

çiçek motifleri kullanılmıştır. Sonradan ilave edildiği düşünülen hat örneklerinin duvarlara rasgele sıralandığı görülmektedir. Pencere ve kapı üstleriyle kubbede yer alan bu süslemeler üzerlerinde muhtelif tarihlerde yapılan yanlış restorasyonlar sonucunda nerdeyse tüm özelliklerini kaybetmiştir.

Resim 50. Yazma Eserler Bölümü Kapısı Üzerindeki Hat Kitabe

Kaynak Fotoğraf: Mehmet Küçük

Yazmalar Ve Özellikleri;

Yazma eser kütüphanelerinin değeri, o kütüphanede bulunan kitapların değeriyle ölçülür. Ali Yardım Hoca bu kütüphaneyi bizlere anlatırken; "...Kitaplar, insanlığın hafızası; kütüphaneler de, onun hafıza merkezleridir. Bunlar arasında milli ve mahalli özellik taşıyanlara milli hafıza merkezleri demek, yerinde olacaktır...¹⁹⁰" demiştir. Bu sözden yola çıkarsak tezimize konu olan yazmaların ciltleri de, içindeki önemli bilgileri korumak için gayet özenli ve değerli olarak yapılmıştır denilebilir. Genel bir çerçevede özetleyecek olursak; "...bir yazma eserin müellif nüshası olması, bilinen tek nüsha yahut en eski nüsha olması, ünlü bir hattat tarafından istinsah edilmesi; üzerinde mukâbele ve tezhip, mürekkep, kağıt ve cilt bakımından sanat ve estetik değerinin olması; herhangi bir konunun aydınlatılmasında araştırmacılara ışık tutması onun değerini arttıran hususlardır...¹⁹¹

¹⁹⁰ Ali Yardım, "Necip Paşa Kütüphanesi'nin Kültür Tarihimiz Açısından Önemi", **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, s.65

¹⁹¹ Ali Yardım, "Necip Paşa.....", s.66

Batı Anadolu bölgesinde gerek Kültür Bakanlığına gerekse vakıflara bağlı kütüphanelerin bir çoğunda da tezhipli el yazması kitaplar mevcuttur. Manisa Müzesi ve Manisa Kitap Sarayı, İzmir Milli Kütüphanesi'nden sonra, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, bünyesinde mevcut bulunan tezhipli yazmalar açısından Ege bölgesinde üçüncü büyük sırayı almaktadır. Hatta Necip Paşa Kütüphanesi tezhipli eserler bakımından İzmir Milli Kütüphanesi'nden daha zengin olduğu söylenebilir¹⁹².

Birden fazla nüshası bulunan yazma eserlerin de, farklı müstensihler, farklı müzehhibler, farklı mücellidler eliyle vücuda getirilmesi; farklı zamanlarda, farklı mekanlarda ve farklı coğrafi bölgelerde meydana getirilmiş olması ayrı ayrı değer kazanmalarını sağlar. Özellikle farklı kişiler tarafından okunmuş ve satır ve sahife kenarlarına “ta’likât” adı verilen notlar düşülmüş olan yazma eserler ayrı değer taşır. Yazma eserlerin kapak içlerinde ve boş bırakılmış sahifelerine sonradan yazılmış öyle yazılar vardır ki, bunlar bazen kitabın kendisinden daha değerlidir. Öyle ki, bazı yazmalar ailenin nüfus kütüğü gibi aile fertlerinin doğum ve ölüm tarihlerini içerir. Bazıları ailenin miras taksimlerini, bazıları alacak-verecek hesaplarını, bazıları dönemde vukua gelen deprem, yangın sel gibi doğa felaketlerini bildiren kıymetli notları kaleme almışlardır...¹⁹³ Necip Paşa Kütüphanesinde bulunan yazma eserler incelendiğinde yukarıda kaynak gösterilen Ali Yardım'ın ifadelerini destekleyecek örnekler bulunmaktadır.

Hazırlanan tez için incelenen yazma eserlerin konularına bakıldığında; “...Sosyal Bilimler sahasına ait oldukları görülür. Klasik adları ile; Kur’an ve Kur’an İlimleri, Hadis ve Hadis İlimleri, Akaid-Kelam, Ahlak-Tasavvuf, bütün şubeleriyle Tarih, Coğrafya, Felsefe, Mantık, Talim-Terbiye (Eğitim), Lugat, Dil, Gramer gibi dallar, bu yazmaların muhtevalarını oluşturmaktadır. Tıp, Kimya, Hesap-Hendese, Hey’et (Astronomi-Astroloji) ve Güzel Sanatlar’ın bir kısım şubeleri gibi dallarda da oldukça çok sayıda eserler verilmiştir...”¹⁹⁴

¹⁹² Ayşe Üstün, “Necip Paşa Kütüphanesi’ndeki Yazmaların Tezhib Bakımından Önemi”, **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, s.84

¹⁹³ Ali Yardım, “Necip Paşa.....”, s.67

¹⁹⁴ Ali Yardım, “Necip Paşa.....”, s.66

Kütüphanedeki Necip Paşa'ya ait yazmaların arasında tezhip, hat ve cilt özellikleri bakımından kayda değer özellikleri olan 5 adet yazma Kur'an-ı Kerim mevcuttur. Bunların dışında olan tüm yazmaların cildbentleri vardır ve bu cildbentlerin büyük çoğunluğu yazmalara sonradan yapılmıştır. Kütüphanede incelenen yazma eserlerde tezhibin her kitaba yapılmadığını görülmektedir. Hattı bozuk olanlara, ders kitaplarına, çok değersiz bir kitaba tezhip yapılmamıştır. Türk – İslam dünyasında sanatkarlar Mushaf-ı Şerif'lerle birlikte diğer ilmi, edebi, tarihi ve dini kitapları cildinden başlayarak gerekli gördükleri belirli sayfaları büyük bir özenle bezemişlerdir. Bununla beraber her boyalı sayfayı da müzehhep kabul etmemek lazımdır. Necip Paşa kütüphanesinde bezeme bakımından incelenen yazma eserler Hicrî IX.yy. (15.yy.) ile Hicrî XIII.yy. (19.yy.)'a ait kitaplar olup Mushaf-ı Şerif'ler, İslamî ilimler, dinî, edebî ve tarihi eserlerdir...¹⁹⁵

Kütüphanede Necip Paşa'ya ait olan yazmaların hemen hepsi özel olarak yaptırılmış, yüzeyi ebru ve deri kaplı mahfazalar içinde bulunmaktadır. Her mahfazanın, kitabın kolaylıkla çıkmasını sağlayan şeritleri vardır. Bu şeritler ipek iplikten olup, değişik örgü özellikleri göstermektedir¹⁹⁶.

Yazmaların kâğıdı, çoğu el yapımı aharlı kağıttır. Son devirlere ait olan yazmalarda Avrupa filigranlı kağıtlar kullanıldığı, kağıtlardaki armalardan anlaşılmaktadır. Yazmaların bir kısmında te'lif veya istinsah tarihi ile hattatın adı ketebe kayıtlarında bulunmakla birlikte, birçoğunda tarih, hattat ve özellikle müzehhip adına rastlanılmamaktadır¹⁹⁷.

Ayşe Üstün Necip Paşa Kütüphanesindeki yazmalar üzerinde yaptığı incelemelerde "...yazmaların pek çoğunun deri ciltli olduğunu, cilt sanatının en güzel örneklerinden de bu kütüphanede bulunduğundan bahsetmekte, ayrıca ebru, kumaş cilt örneklerine de rastlanılmaktadır demektedir. Cildin iç kapak kısımlarının genelde renkli aherli kağıt ile veya ebru ile ya da deri ile kaplı..."¹⁹⁸ olduğuna işaret etmektedir.

¹⁹⁵ Ayşe Üstün, a.g.m, s.84

¹⁹⁶ Ayşe Üstün, a.g.m, s.84

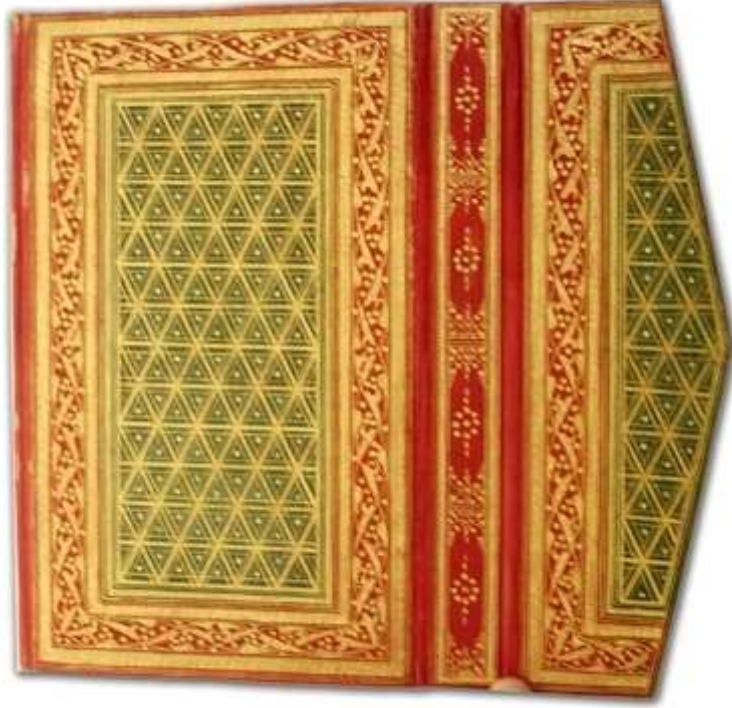
¹⁹⁷ Ayşe Üstün, a.g.m, s.84

¹⁹⁸ Ayşe Üstün, a.g.m, s.84

2.5. KATALOG

2.5.1.Zilbahar Ciltler

Resim 51. Zilbahar Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 1

Eser Adı: Tarih-i Vassaf

Eserin Demirbaş Numarası: NP/619

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Vassaf, Şihabüddin Hacı Abdullah b. Fazlullah eş-Şirazi

Yazım Yılı: h.1089 / m.1678

Ebadı: 310x185 mm.

Yazı Dili ve Türü: Farsça / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Kiraz renkte ve yaprak yeşili deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: 3 iplik rumi bordür, zencirek, altın cetveller, noktalar, tığlar.

Eserin Tanımı: 5 ciltten oluşan eserin tamamı aynı kitapta toplanmıştır. Cildi ve şirazesini sağlamdır.

Kırmızı deri üzerine zilbahar bezeme tarzında yapılan cilt kapaklarının yüzeyi, 12 adet

boyuna 5 adet enine bölünen üçgenlerden ve bunun etrafını çeviren, üç iplik rumi bordür ile bezelidir. Üçgen kafeslerin cetvelleri altın, zemini yeşil renk deri üzerine yekşah demiri ile yapılmış altın noktalıdır. Üç ipliğin uygulandığı bordür, kırmızı deri üzerine sürme altın rumi ve noktalardan oluşmaktadır. Üçgen kafeslerle üç iplik bordür arasına, bordürü altın zencirek ve cetveller çekilmiştir. Sertab kısmı yine altın cetvellerle altın noktaların oluşturduğu kitabeli 4 paftaya bölünerek yine ortasında altın noktalardan oluşturulan şemse ve tığlarla bezenmiştir. Miklepte de üst ve alt kapaklardaki geometrik şebekeli bezemenin aynısı yapılmıştır. İç kapağı bezemesizdir. Açık patlıcan moru kağıt üzerine zerefşan yapılmıştır. Yazmanın mahfazası kiraz rengi deri üzerine şal ebru yapıştırılarak meydana getirilmiştir.

Resim 52. 619 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

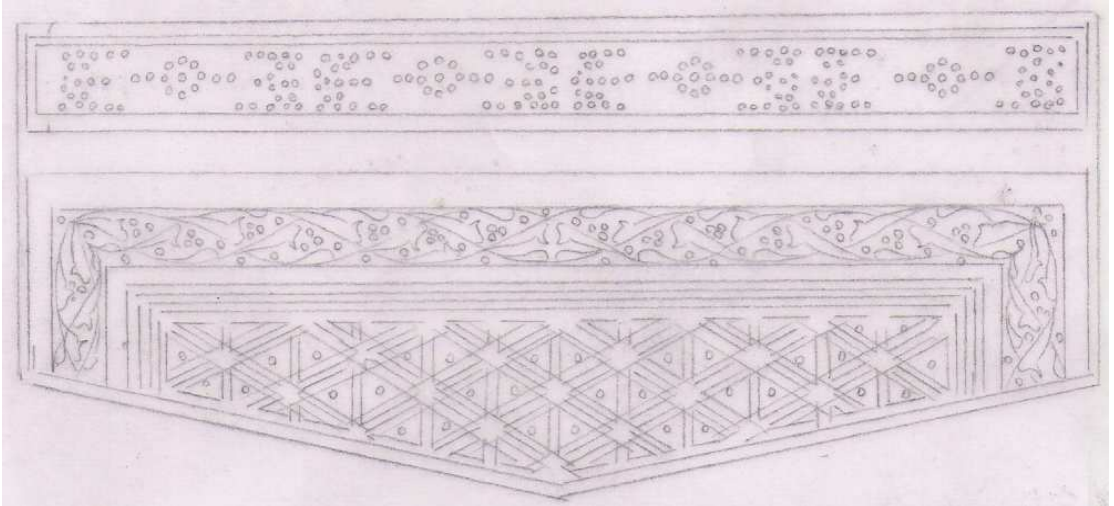
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 53. 619 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

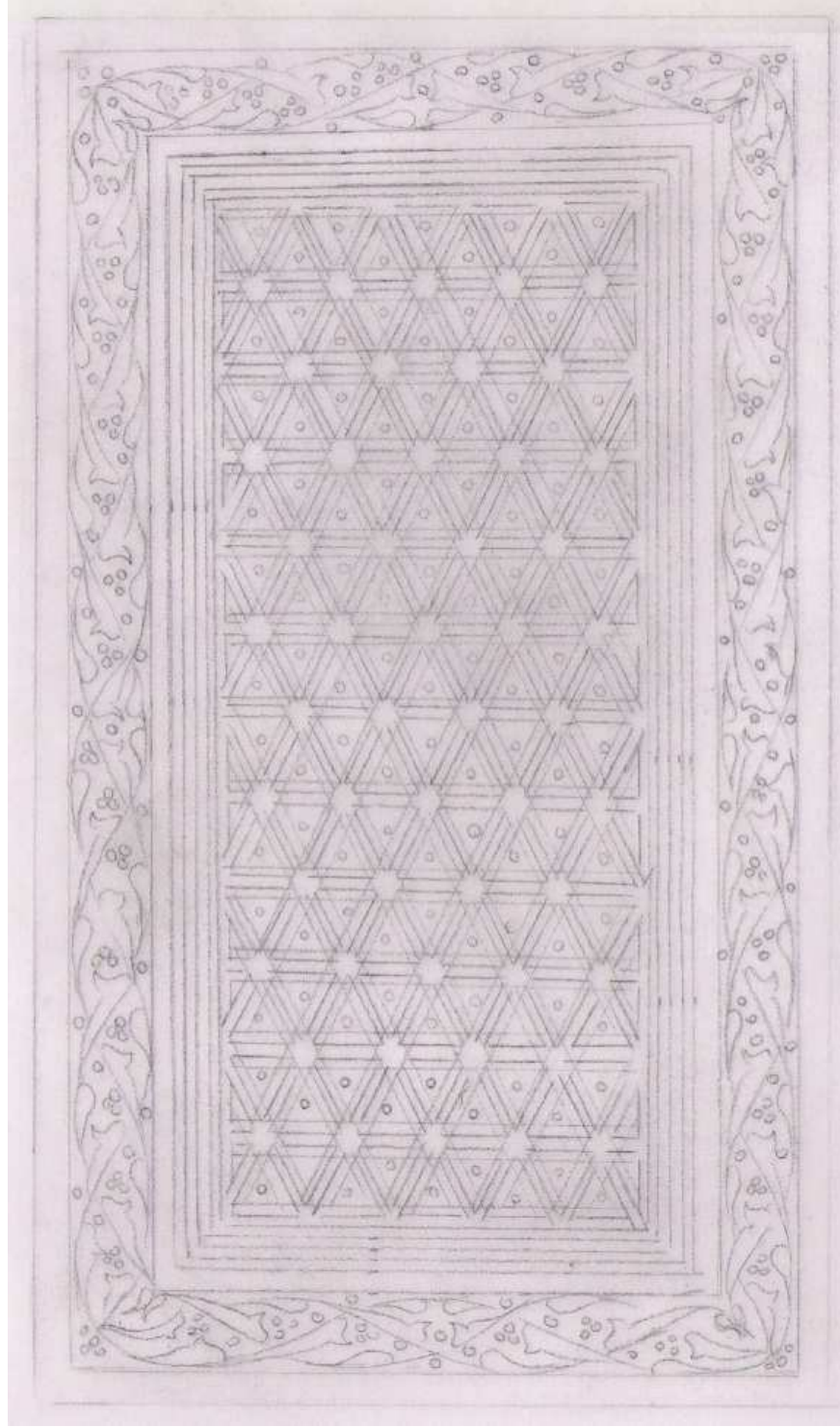
Kaynak Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 1. 619 Demirbaş numaralı zilbahar cildin sertap ve miklebi

Çizen: Mehmet Küçük

Çizim 2. 619 Demirbaş numaralı zilbahar cildin ön kapağı

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 54. Zilbahar Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 2

Eser Adı: Tevessül

Eserin Demirbaş Numarası: NP/338

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Edirneli Mustafa

Yazım Yılı: -

Ebadı: 200x135 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Nesih

Cilt Malzemesi : Siyah ve kiraz renkte deri

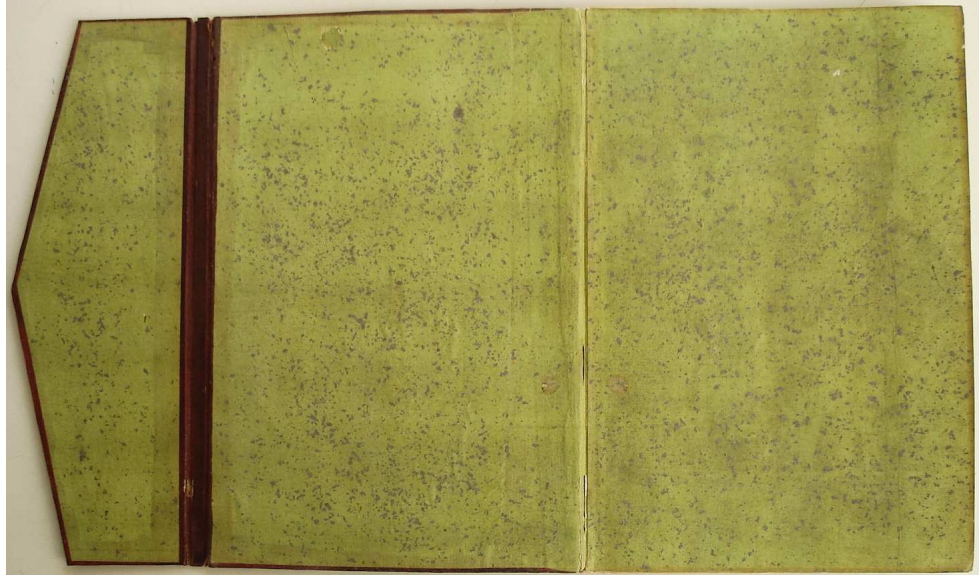
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, noktalar, cetveller, iplik

Açıklama: Eser metni filigranlı kağıt üzerine nesih hatla yazılmıştır. Cilt kapakları ve kağıt kondisyonu iyi durumdadır.

Üst ve alt cilt kapağı ile miklep üst yüzeyinde siyah deri zemin üzerine zilbahar tarzında bezeme uygulandığı görülür. Enine 5, boyuna 9 adet dendanlı pahtadan oluşturulan kafeslerin içlerine 4 noktadan oluşan bir kompozisyon düzeni seçilmiştir. Kapakla

mikleb desenini iki sıra altın zencirek sınırlamaktadır. İç kapak bezemesiz olup, yaprak yeşili kâğıt ile kaplı olup zerefşanlıdır. Yazmanın mahfazası kiraz rengi derisi üzerine somaki ebru ile kaplanmıştır.

Resim 55. 338 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

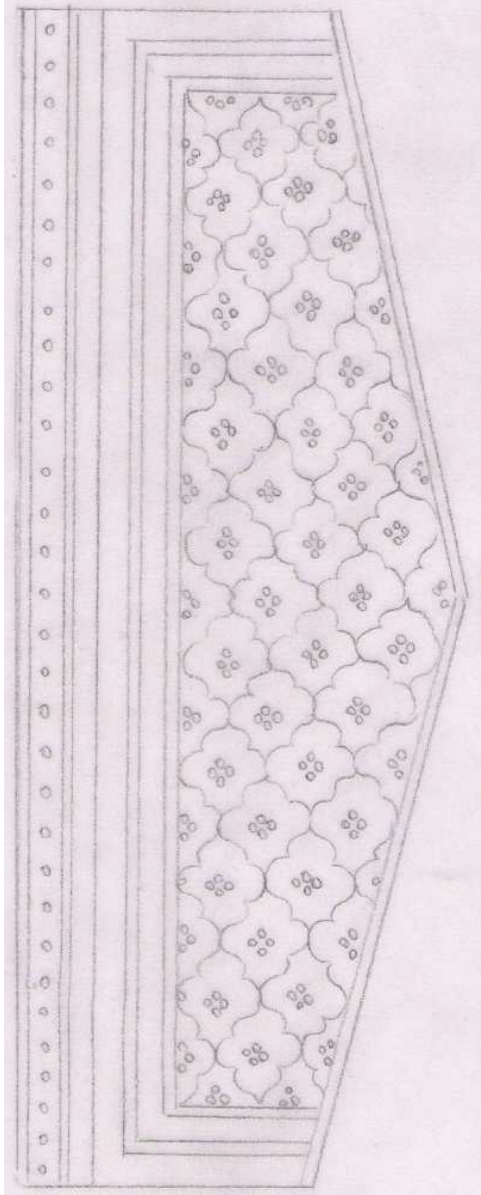
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 56. 338 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

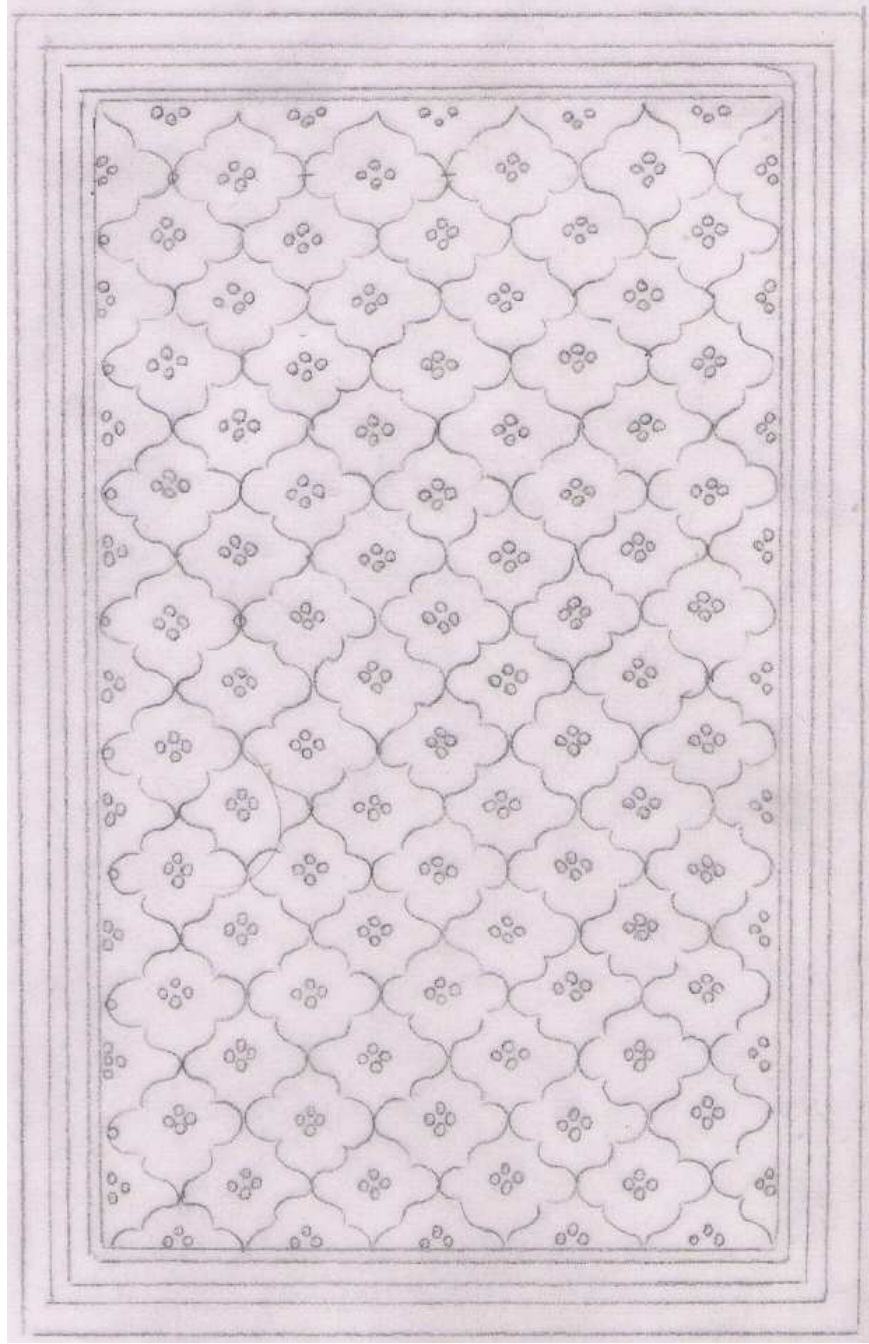
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 3. 338 Demirbaş numaralı zilbahar cildin sertap ve miklebi

Çizen: Mehmet Küçük

Çizim 4. 338 Demirbaş numaralı zilbahar cildin ön kapağı

Çizen: Mehmet Küçük

2.5.2. Çarkuşe Ciltler

Resim 57. Sertabı yekşah bezemeli çarkuşe cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 3

Kitap Adı: Şerhü'ş-Şifa bi-Ta'rifi Hukuki'l- Mustafa

Kitabın Demirbaş Numarası: NP/ 110

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Kitabın Yazarı: Ali el-Kari, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevi (1014/1605)

Yazım Yılı: h.1208/ m.1793

Ebadı: 265x165 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi : Kızıl kahve Deri, Kumaş.

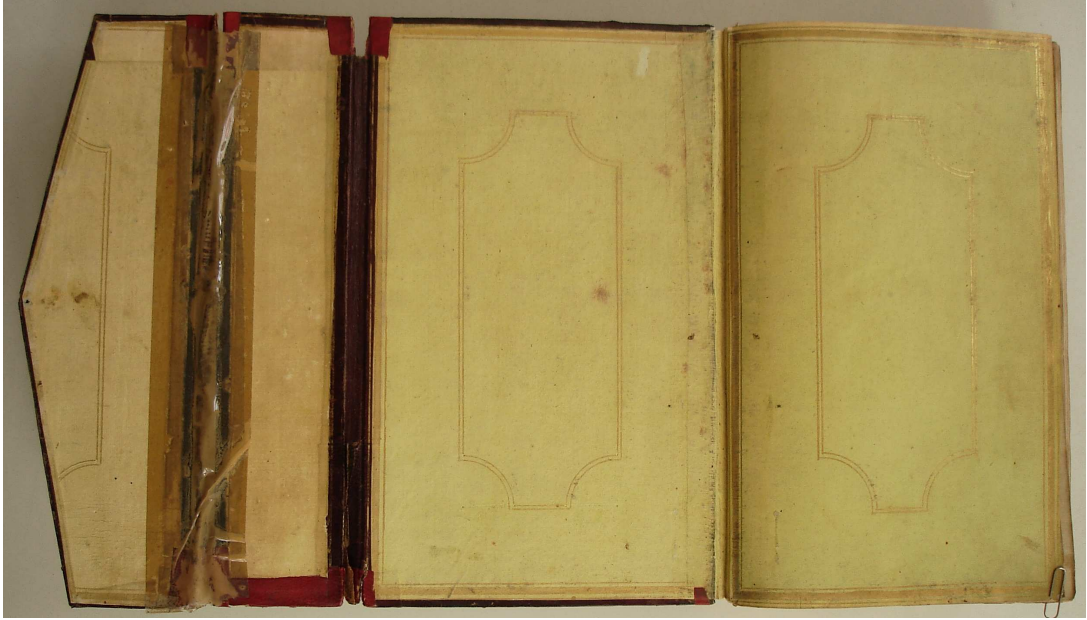
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, noktalar, tuğlar, çizgili ve desenli kumaş

Açıklama: Eserin muhtevası, filigranlı kağıt üzerine nesih hattıyla yazılmıştır. Tüm

sayfalar altın cetvellidir. 18.yy. özelliği taşıyan işçiliği ve deseni vasat bir unvan sayfası tezhibi vardır. Cildi ve şirazesi yıpranmıştır. Kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Ön ve arka cilt kapakları ile miklep kısmı desenli bir kumaşla kaplanmış çarkuşe cildin, sertap kısmı ince altın ipliklerle 2 paftaya ayrılmış olup aralara altın tahrirle ½ ve ¼ planda şemse formları yerleştirilmiştir. Pafta ortalarındaki şemse formu altın noktalardan pafta ayırımı bölgesine yapılan şemse düz altın cetvelden meydana getirilmiştir. Yekşah demiri ile altın noktalar konulmuştur. Kapaklarda ve miklepte altın zencerek yapılmış ve bu zencereğin alt ve üstünde yine altın cetveller çekilmiştir. İç kapakları bezemesiz olup sadece kapak merkezlerine altın cetvelle birer pafta çizilmiştir. Ehil olmayan kişiler tarafından yapılan restorasyon da koli bandı ile sertap ve miklep birbirine tutturulmuştur. Yazmanın mahfazası kiraz rengi deri üzerine; köşelerden dolaşan tek sıra zencirek ve bu zencireğin alt ve üstüne çekilen altın kuzularla bezenmiştir. İç tarafa bakan kuzuların köşelerinde dört noktalı bezeme yapılmıştır. Mahfazanın ağız kısmında eserin adı yazmaktadır.

Resim 58. 110 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

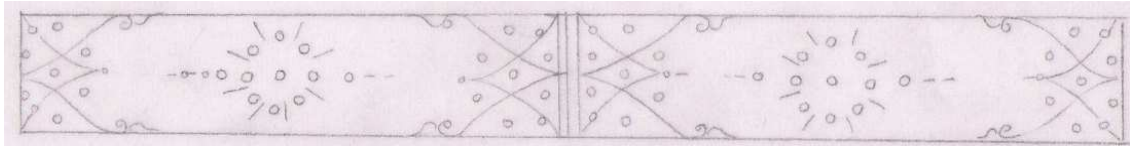
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 59. 110 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 5. 110 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli sertabı

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 60. Çarkuše Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 4

Eser Adı: Esrarü'n - Nefais

Eserin Demirbaş Numarası: NP/185

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Ahmed b.İdris

Yazım Yılı: h.1196 / m.1781

Ebadı: 220x160 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi : Kiraz rengi Deri ve yeşil kağıt.

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: -

Açıklama: Filigranlı beyaz kağıt üzerine kaleme alınmıştır. Baş tarafında 10 varaklık boş bir fihrist yer almaktadır. Cilt ve sayfalar iyi durumdadır. Kiraz renk cilt üzerine, yaprak yeşili kağıt yapıştırılarak çarkuše bir cilt elde edilmiştir. İç kapağı bezemesiz olup kirliliği mavi renkte bir kağıt ile kaplıdır. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine şal ebru yapıştırılarak yapılmıştır.

Resim 61. 185 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 62. 185 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 63. Çarkuşe Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 5

Eser Adı: Mecmua-i Letaif

Eserin Demirbaş Numarası: NP/370

Eserin Yazarı: Hanif, İbrahim Hanif b. Mustafa el-İstanbuli (1189/1775)

Yazım Yılı: h.1180 / m.1766

Ebadı: 210x155 mm

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri ve Kağıt.

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, noktalar, tığlar ve cetveller.

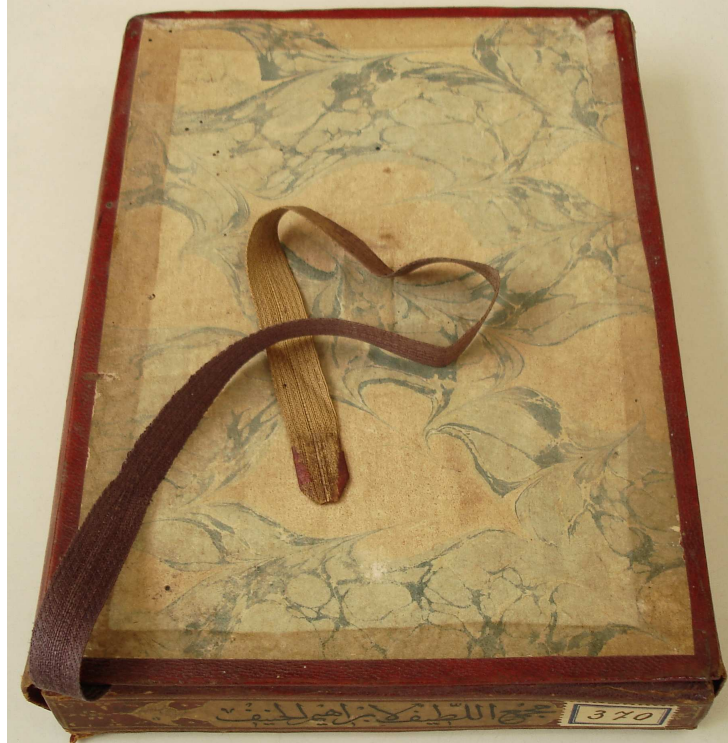
Açıklama: Yazmanın metni filigranlı kağıt üzerine ta'lik hattıyla yazılmıştır. Eserin cildi, şirazesini ve kâğıdında yıpranmalar gözükmemektedir. Açık kahverengi renk deri üzerine, yaprak yeşili kağıt yapıştırılarak çarkuşe bir cild elde edilmiştir. Alt ve üst cilt kapağıyla miklep kısmında bezeme olarak kullanılan deri ve kağıdı, tek sıra altın zencirek ve çift sıra altın kuzular çevrelemektedir. Sertab altın cetvellerle 4 eşit dikdörtgen paftaya bölünerek, içlerine tığlarla uzatılmış tek noktalarla bezenmiştir. İç kapağı limon sarısı kağıt ile kaplıdır. Diğer birçok ciltte olduğu gibi dikkatsizce ve özensizce yapılan restorasyon esnasında Sertap ve miklep sırtlarına bir kumaş yapıştırılarak sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

Resim 64. 370 Demirbaş numaralı eserim iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 65. 370 Demirbaş numaralı eserim mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 66. Çarkuşe Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 6

Eser Adı: Sefinetü'l - Kasaid

Eserin Demirbaş Numarası: NP/405

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Hanifzade, ahmed Tahir b. İbrahim Hanif el-İstanbuli

Yazım Yılı: h.1190 / m.1776

Ebadı: 240x140 mm.

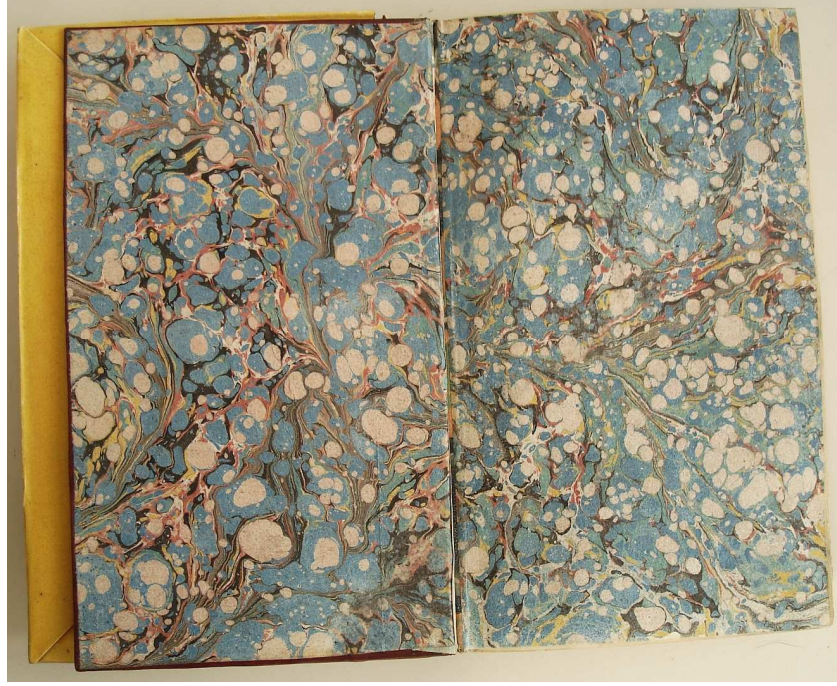
Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi: Kiraz renk deri ve yeşil kumaş

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek ve cetveller.

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı kağıt üzerine Ta'lik hatla yazılan eserin tüm sayfalarındaki metin kısımları altın cetvelle çevrelenmiştir. Altın sürülen yerlerde kopmalar ve yırtılmalar gözlemlenmiştir. Cildi, şirazesini iyi durumdadır, kâğıtlardaki tahribat nedeniyle kullanılamayacak durumdadır. Kırmızı deri üzerine; cildin ortası yeşil renk saten kumaş ile kaplanmıştır. Bu alanın etrafı üç farklı genişlikte ve değişik bezeme unsurlu zencirekler ile çevrelenmiştir. Bu zencireklerin aralarına kuzular çekilmiştir. Miklebi ve sertabı olmayan bu yazmanın iç kapağı battal ebru ile bezenmiştir. Mahfaza üzerindeki ebru ise şal desenlidir.

Resim 67. 405 Demirbaş numaralı eserim i kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 68. 405 Demirbaş numaralı eserim mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 69. Çarkuşe Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 7

Eser Adı: el- Mutavvel fi Şerhi Telhisi'l-Miftah

Eserin Demirbaş Numarası: NP/ 425

Eserin Yazarı: et- Teftazani, Sa'düddin Mes'ud b.Ömer

Yazım Yılı: h.1090 / m.1679

Ebadı: 210 X 145

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

Cilt Malzemesi: Kahverengi Deri ve Siyah Kumaş

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı nohudi kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. Cilt tamir görmüştür. Şirazesini dağılmıştır. Sayfalarında yıpranmalar ve kopukluklar mevcuttur. Kahverengi renk cilt arasına, siyah renk kumaş yapıştırılarak ciharguşe bir cilt elde edilmiştir. Siyah kumaşın etrafı tek sıra altın zencirek ile çevrilidir. İç kapağı bezemesiz olup gül kurusu renginde bir kağıt ile kaplıdır. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine; altınla tek sıra altın zencirek, bir sıra iç iki sıra dış olmak üzere üç kuzu ile bezenmiştir.

Resim 70. 425 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

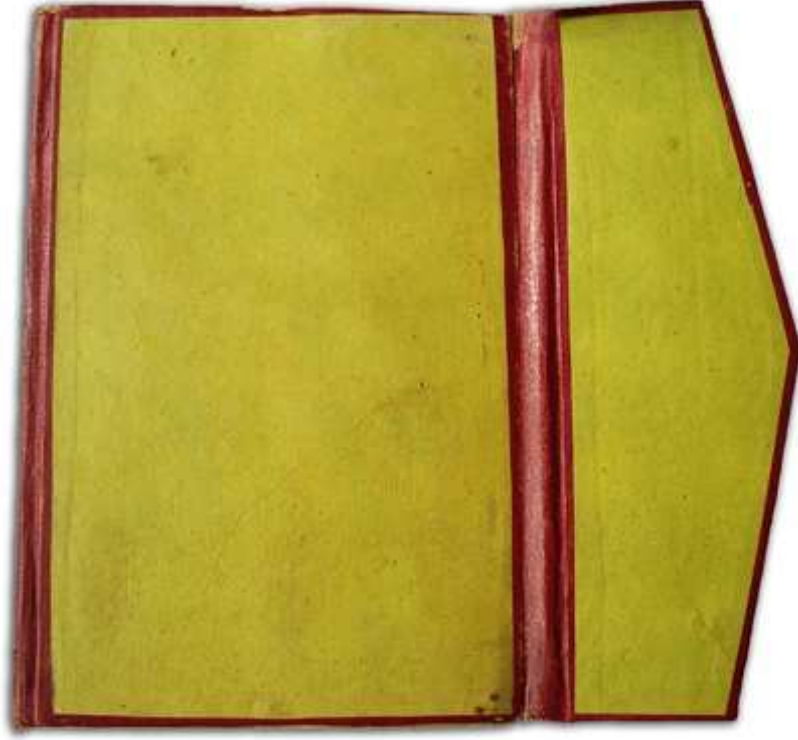
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 71. 425 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 72. Çarkuşe Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 8

Eser Adı: Şerhu'ş-Şemsiyye fi'l - Mantık

Eserin Demirbaş Numarası: NP/509

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: et-Teftazani, Sa'düddin Mes'ud b. Ömer

Yazım Yılı: h.865/ m.1460

Ebadı: 175x120 mm.

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

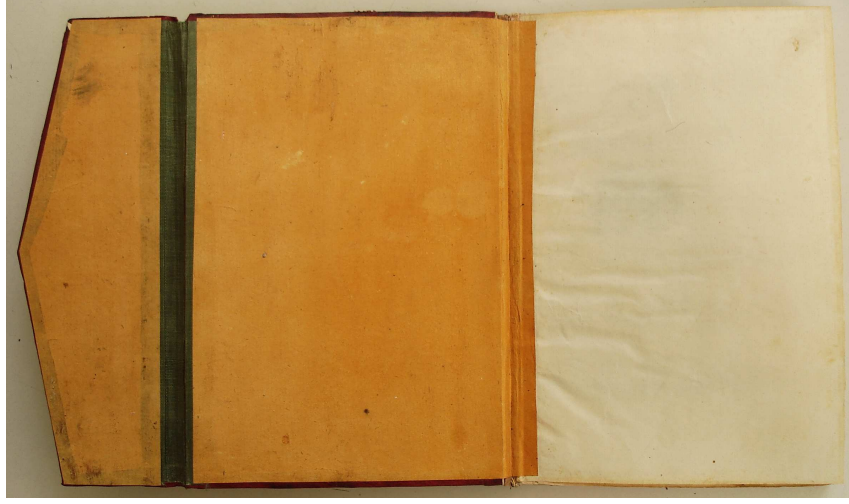
Cilt Malzemesi : Kiraz renk deri ve kağıt

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: -

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı kağıt üzerine Ta'lik hatla yazılmıştır. Sayfalarda çok fazla su lekesi ve hafif derecede kararmalar görülmektedir. Cildi ve şirazesini iyi durumdadır.

Kiraz renk deri üzerine, açık çimen yeşili Avrupa kağıt yapıştırılarak çarkuşe tarzında bir cilt elde edilmiştir. İç kapak bezemesizdir, portakal rengi kağıt kullanılmıştır. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine, kumlu ebru tatbik edilerek hazırlanmıştır.

Resim 73. 509 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

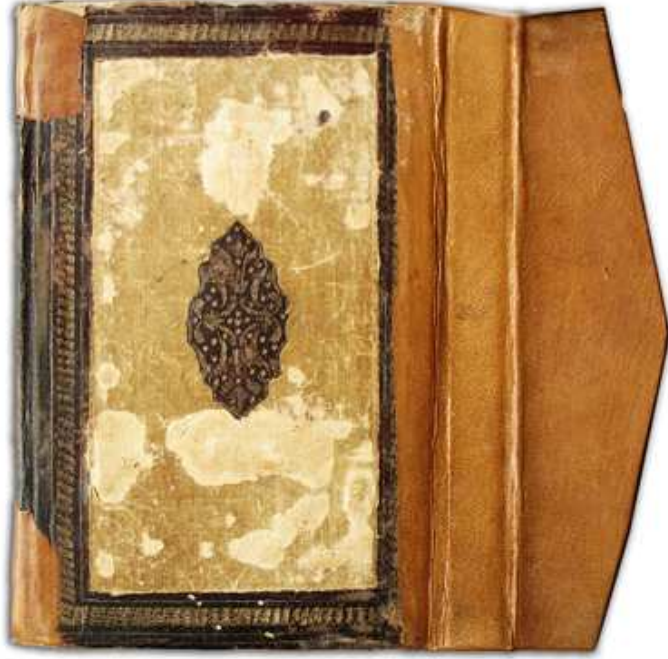
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 74. 509 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 75. Çarkuşe Üstten Ayırma Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 9

Eser Adı: el-Fevaidü'z-Zıyayiye fi Şerhi'l-Kafiye

Eserin Demirbaş Numarası: NP/551

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el-Cami, Nureddin Abdurrahman b. Ahmed el-Horasani

Yazım Yılı: --

Ebadı: 165x100 mm.

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri ve kağıt

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, zencirek, noktalar.

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı kağıt üzerine yazılan eserin; tüm yazılı sayfalarının metin etraflarında altın kuzular çekilmiştir. Unvan sayfası klasik üslupta yapılmış olup altınları kararmıştır. Sayfalarında da önemli derecede yıpranma izleri mevcuttur.

Siyah deri üzerine; yekşah demiri ile, şemse ve içindeki rumiler bezenmiştir. Rumilerin aralarında süsleme unsuru olarak kullanılan noktalar yıldız uçlu yekşah aletiyle yapılmıştır. Cildin kenarlarına yekşah demiri ile basılarak zencirekler yapılmıştır. Üst ve alt kapaktaki siyah deri arasına yapıştırılan nohudi renk kağıt ile çarkuşe tarzında bir cilt oluşturulmuştur. Sertap ve miklep tamir esnasında açık kahverengi deri ile sonradan kaplanmıştır. Cildin diğer kısımlarında da tamir izleri bulunmaktadır. İç kapağı aslında ebru kaplı olmasına rağmen yapılan tamirler esnasında üzeri örtülmüştür. Eserin mahfazası kiraz rengi deri arasına tatbik edilen gök mavisi kumaş ve bu kumaşın ortasına yapılan yekşah tarzda şemse ile bezelidir.

Resim 76. 551 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

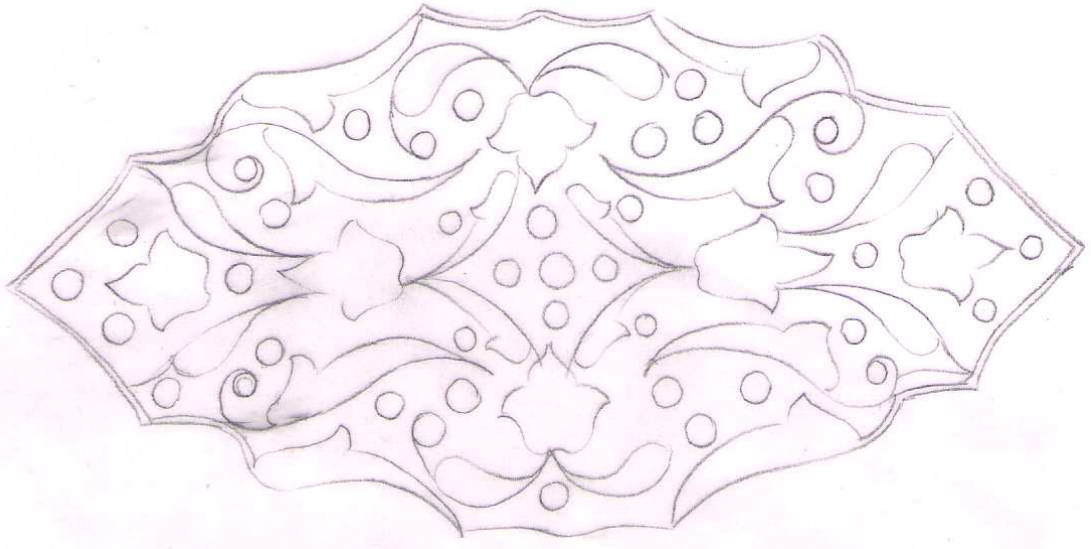
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 77. 551 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 6. 551 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli şemsesi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 78. Çarkuše Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 10

Eser Adı: Şerhu'ş-Şafiye fi't-Tasrif

Eserin Demirbaş Numarası: NP/563

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Nukrekar, Cemalüddin Abdullah b. Muhammed el-Hüseyni

Yazım Yılı: h.959 / m.1551

Ebadı: 205x130 mm.

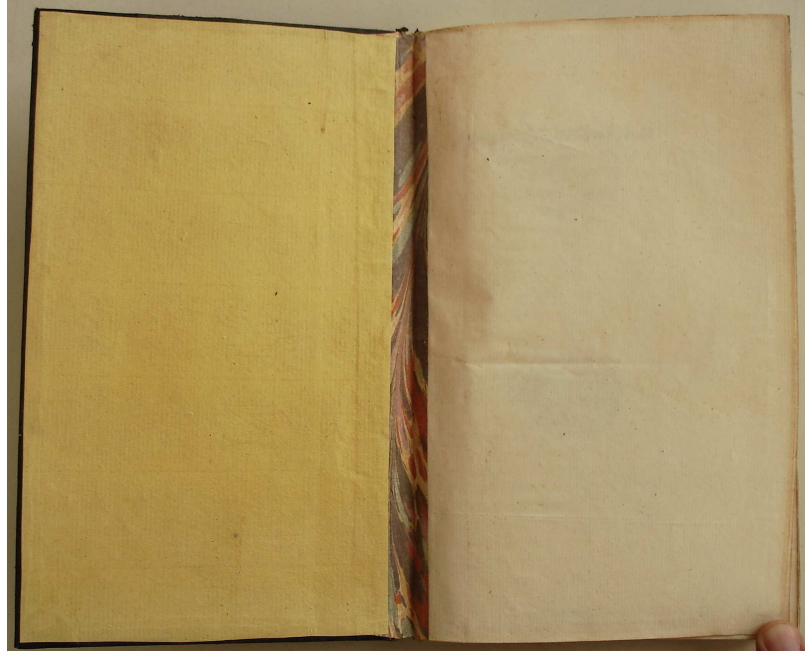
Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

Cilt Malzemesi: Siyah deri ve kumaş

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: -

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı sarı kağıt üzerine Ta'lik hatla yazılmıştır. Son sayfalarda görülen kurt izleri ve ilk sayfalardaki sararmalar dışında kitabın durumu iyidir. Siyah deri arasına; çizgili ipek kumaş gerilerek çarkuše bir cild oluşturulmuştur. Eserin sertabı ve miklebi yoktur. İnceleme sırasında iç kapağın aslında ebru kaplı olduğu yapılan onarım esnasında üzeri kirli sarı bir kağıt kaplanarak örtüldüğü gözlemlenmiştir. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine şal ebru uygulanarak yapılmıştır. Mahfazanın ağız kısmında eserin ismi yer almaktadır.

Resim 79. 563 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 80. 563 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 81. Çarkuşe Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 11

Eser Adı: Cedvel-i Vakayi

Eserin Demirbaş Numarası: NP/648

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: ---

Yazım Yılı: h.1231 / m.1815

Ebadı: 225x125 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri ve ipekli kumaş

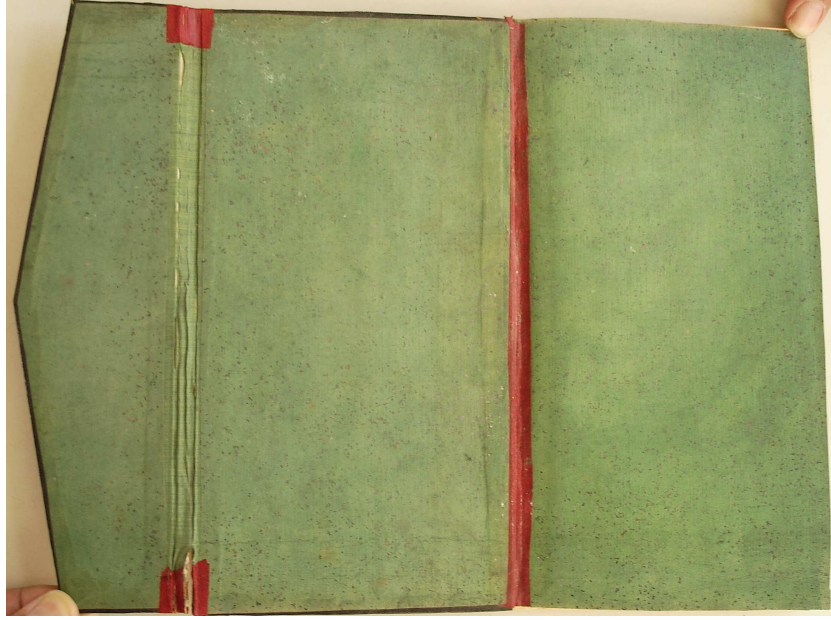
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Çiçek desenli ipek kumaş, zencirek ve cetveller.

Açıklama: Yazmanın metni aharlı nohudi renk ince kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır ve tüm sayfalar ince altın cetvellidir. Unvan sayfası tezhiplidir.

Siyah deri üzerine kaplanan çiçek desenli ipek kumaş ile güzel bir çarkuşe cild meydana

getirilmiştir. Kumaşla kaplanan alanların etraflarını altın tek sıra zencirek çevreler. Cilt üzerinde tamir izleri vardır. Eserin iç kapağı bezemesiz olup yaprak yeşili kağıtla kaplıdır. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine şal ebru uygulanarak yapılmıştır.

Resim 82. 648 Demirbaş numaralı cildin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 83. 648 Demirbaş numaralı cildin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

2.5.3.Yekşah Ciltler

Resim 84. Sertabı yekşah bezemeli, mülemma şemseli cilt kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 12

Eser Adı: Şerhü'l – Makamati'l - Haririyye

Eserin Demirbaş Numarası: NP/364

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Hayreddin b. Taceddin

Yazım Yılı: h.1126 / m.1714

Ebadı: 210x160 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi: Kiraz Rengi ve Kahverengi Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, köşebentler, salbekler, noktalar, tığlar, zencirek, cetvel, bulut ve hatayi grubu motifler.

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı sarı kağıt üzerine sade bir hatla yazılmıştır. Kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmıştır. Tüm sayfalara işçiliği iyi olmayan altın

çetveller çekilmiştir. Kapakta birkaç kurt yeniği izi vardır. Kağıt özellikleri ve şirazesı iyi durumdadır.

Ön kapak ve arka kapak kırmızı, sertabı ve miklebidde kahverengi deriden yapılmıştır. Kapaklarda mülemma tarzda bulutlu ve hatayili şemse kullanılmıştır. Şemse tığları ve salbekleri yekşahla yapılmıştır. Sertabında altı bölümden oluşan paftalarından noktalı ve çizgili yekşah bezemeleri kullanılmış olup, miklebindeki köşebentler ve şemse alttan ayırma tarzda yapılıp bulutlu ve çiçekli bir bezeme seçilmiştir. Miklep ve sertap bezemeleri ile kapaklardaki bezemelerde görülen bariz farklılık; onarım esnasında kapaklara sertap ve miklebin başka bir cildten alınarak ek yapıldığını söylemek mümkündür. İç kapakta da bu ekleme açık bir şekilde görülmektedir. Miklep iç kapağında; siyah zeminli şemse içine ½ oranlı rumi bezeme yapılmıştır. Sertabı altın çetvelli, diğer kısımlar kağıt kaplıdır. Yazmanın mahfazası kiraz rengi deri üzerine ebru kaplanarak yapılmıştır.

Resim 85. 364 Demirbaş numaralı cildin iç kapağı

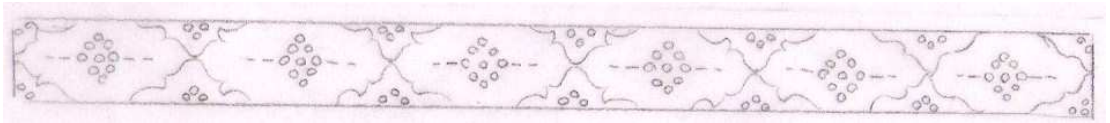
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 86. 364 Demirbaş numaralı cildin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 7. 364 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli sertabı

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 87. Üstten Ayırma Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 13

Eser Adı: Vefeyat-ı A'yan

Eserin Demirbaş Numarası: NP/644

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Hoca Sa'deddin Muhammed b. Hasan Can, Şeyhülislam

Yazım Yılı: ---

Ebadı: 195x135 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbekler, tığlar, noktalar, zencirek.

Açıklama: Yazmanın metni nohudi renk aharlı kağıt üzerine Ta'lik hatla yazılmıştır. Unvan sayfası tezhiplidir. Baş kısmında karelerden oluşan 5 varaklık fihrist bulunmaktadır. Eserin kırmızı ve siyah derisi üzerine; üst ve alt kapaklar ile miklep kısmıdırktan içe altın zencireklidir. Orta zemin siyah etrafı kırmızı deri ile kaplanarak yapılmış güzel bir Üstten ayırma yekşah cilde sahiptir. Şemse ve salbeklerin zemini

kırmızı, motif olarak seçilen rumi ve pençler fırçayla altına boyanmıştır ve üzerlerinden yekşah demiri geçilmiştir. Sertab ince altın ipliklerle iki paftaya ayrılmış olup noktalarla bezenmiştir. Miklepte de ön ve arka kapaklarda görüldüğü gibi, içi rumi ve penç motifleriyle bezeli şemse kullanılmıştır. İç kapak sertap dışında bezemesiz olup açık patlıcan moru kağıt ile kaplıdır. Sertabın iç yüzeyinde altın noktalar görülmektedir. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine şal ebrusu kaplanarak yapılmıştır. Cildi tamir görmüştür.

Resim 88. 644 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

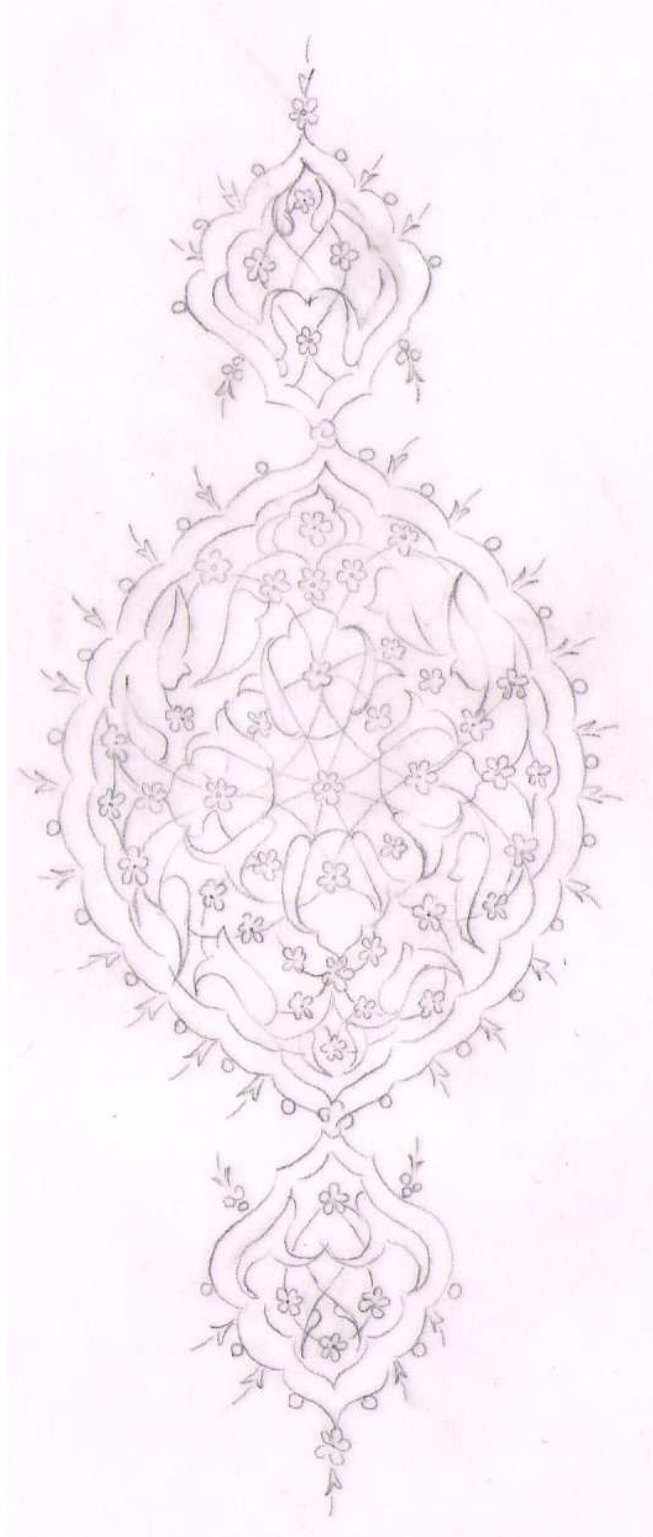
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 89. 644 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 8. 644 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli, ön kapak şemsesi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 90. Üstten ayırma yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 14

Eser Adı: Divan

Eserin Demirbaş Numarası: NP/395

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Naili-i Kadim, Mustafa b. Piri Halife el- İstanbuli

Yazım Yılı: h.1071 / m.1660

Ebadı: 205x135 mm

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri

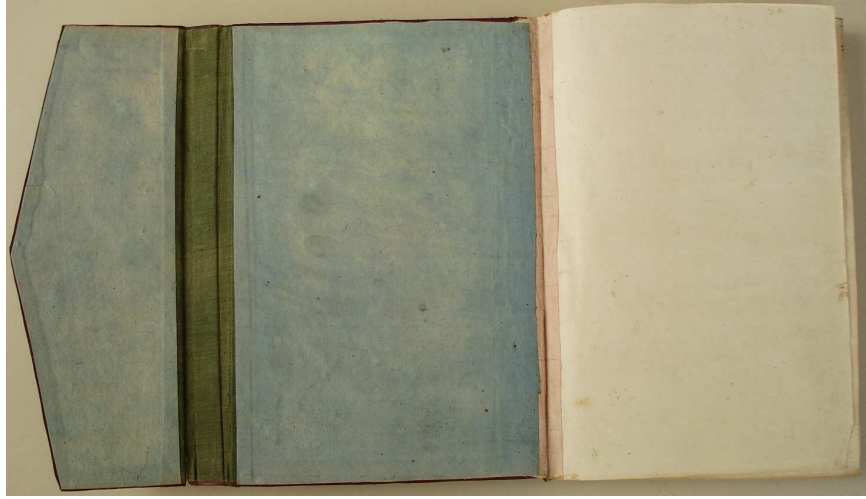
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, zencirek, cetveller, tığlar ve noktalar.

Açıklama: Yazmanın metni filigranlı beyaz kalın kağıt üzerine Ta'lik hatla yazılan eserin, cildi, şirazesı ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Cilt kapağının yapımında siyah ve kiraz renk olarak iki renk deri kullanıldığı görülmektedir. Siyah zemin üzerine fırça ile altınla çizilen şemse formunun, içine rumilerden ve noktalardan oluşan ¼ oranında bir kompozisyon uygulanmıştır.

Şemsenin altın cetvelli dendanları üzerindeki noktalardan kısa tığlar çıkarılmıştır. Kiraz ve siyah renk deriyi birbirinden tek sıra sarı altından yapılan zencirek ve cetveller ayırmaktadır. Sertapta ve miklepte bezeme yoktur. Eserin iç kapağı bezemesiz olup gök mavisi kağıt ile kaplıdır. Mahfazası ise kiraz rengi deri üzerine bülbül yuvası ebrusu tatbik edilerek yapılmıştır.

Resim 91. 395 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

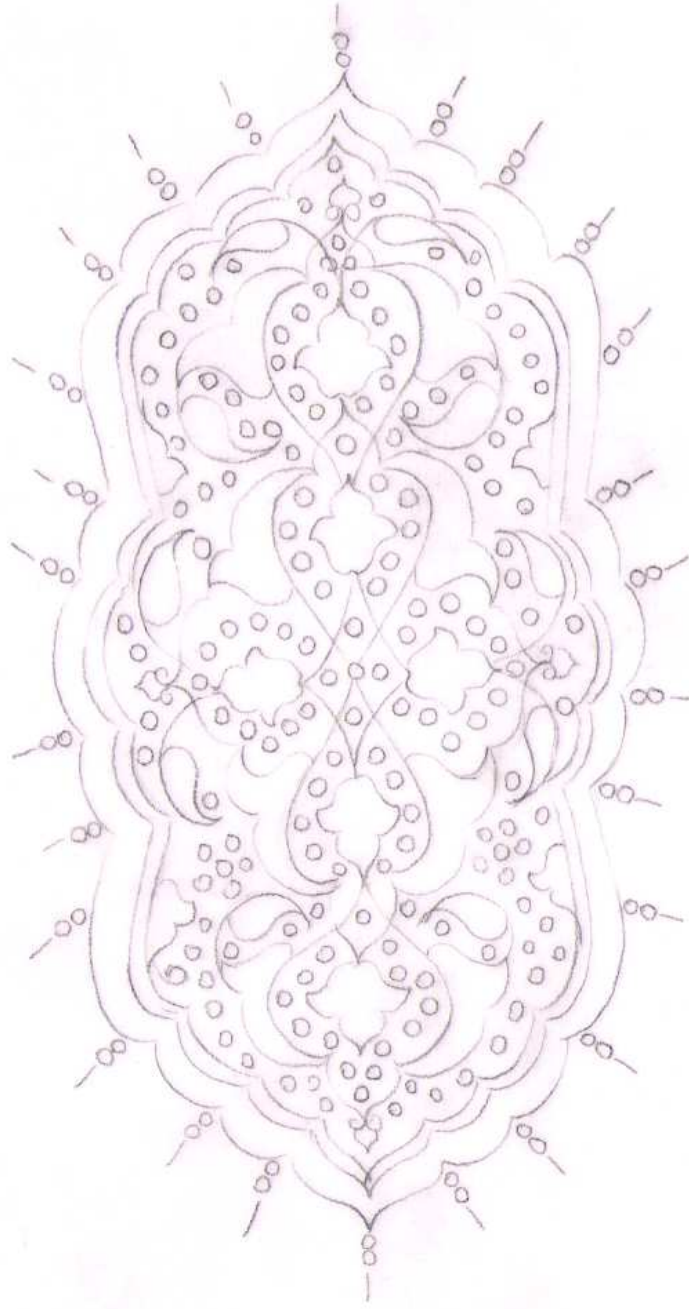
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 92. 395 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 9. 395 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli ön kapak şemsesi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 93. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 15

Eser Adı: Tefsiru Cüz'i Amme

Eserin Demirbaş Numarası: NP/064

Eserin Yazarı: el-Bursevi, İsmail Hakkı b. Mustafa el-Celveti (1137/1724)

Yazım Yılı: h.1231 /m.1815

Ebadı: 245x140 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi: Koyu vişne renk deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek ve noktalar

Açıklama: Eserin metni Avrupa taç filigranlı, nohudi renk, aherli kağıt üzerine nesih hattıyla yazılmıştır. Tüm sayfalar ince altın cetvelli olup unvan sayfası sade bir şekilde tezhip edilmiştir. Cildinde, şirazesinde ve kağıdında hafifi derecede yıpranmalar vardır.

Koyu vişne rengi deri üzerine; ön ve arka kapak ile miklepde kalın altın zencirek ve dört noktadan oluşan yekşah süslemeler görülmektedir. Zencireklerin iki yanına ince altın cetvel çekilmiştir. Sertab da altın cetveller ile dört paftaya bölünmüş, içleri boş

bırakılmıştır. Miklepte, ön ve arka kapakta uygulanan tarzda bezeme unsurları görülür. Yazmanın iç kapağı zerefşanlı nohudi renk kağıt ile kaplıdır. Mahfazası ise kiraz rengi deri üzerine kalın tek zencirek, etrafında çift sıra bakan ince altın cetveller çekilmiştir.

Resim 94. 064 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

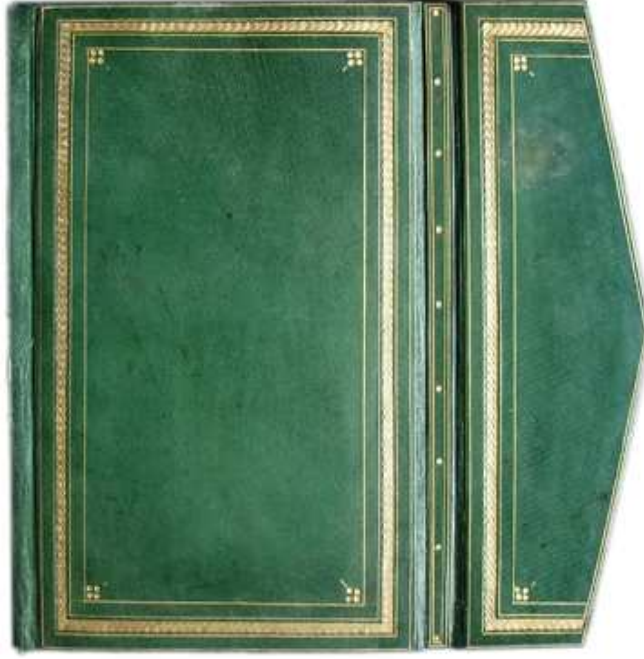
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 95. 064 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 96. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 16

Eser Adı: Tefsiru Sureti Yusuf

Eserin Demirbaş Numarası: NP/069

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Sururi, Muslihuddin Mustafa b. Şaban el-Geliboli (969/1561)

Yazım Yılı: -

Ebadı: 215x135 mm.

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

Cilt Malzemesi: Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek ve noktalar.

Açıklama: Eserin metni Avrupa filigranlı kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. Tüm sayfalar lal mürekkebi ile cetvelenmiştir. Unvan sayfası sade bir şekilde tezhiplidir.

Çimen yeşili deri üzerinde; ön ve arka kapak ile miklepde kalın altın zencirek ve dört köşeli dört noktadan oluşan yekşah süslemeler görülmektedir. Zencireklerin iç ve dış taraflarına ince altın kuzular çekilmiştir. Sertab da altın iplikler ve noktalar ile bezenmiştir. Yazmanın iç kapağı bezemesizdir ve limon sarısı renginde kağıtla kaplıdır.

Mahfazası ise kiraz rengi deri üzerine uygulanan blblyuvası ebru ile tasarlanmıştır. Cildi, şirazesı ve kağıt özellikleri bakımından iyi durumdadır.

Resim 97. 069 Demirbaş numaralı eserin i kapağı

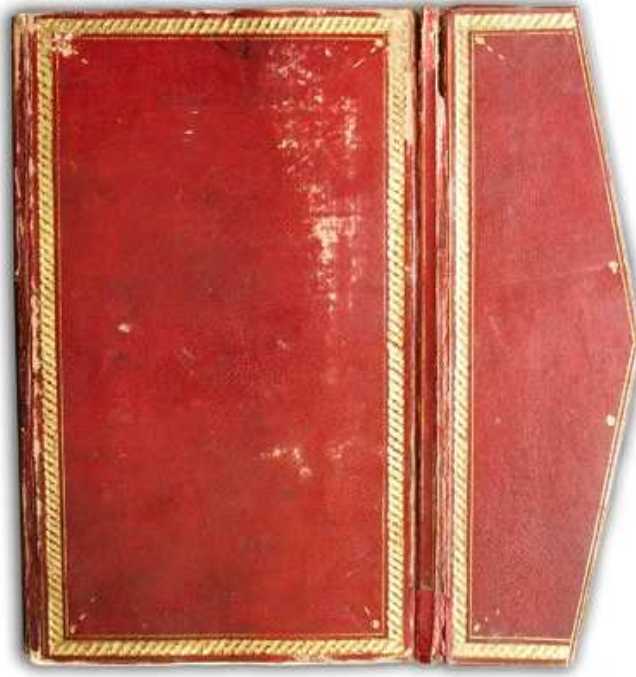
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 98. 069 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 99. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 17

Eser Adı: Tefsir-i Sure-i Yasin

Eserin Demirbaş Numarası: NP/074

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el-Kesteli, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed (901/1495)

Yazım Yılı: h.1211/ m.1796

Ebadı: 210x125 mm

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Nesih,

Cilt Malzemesi : Deri

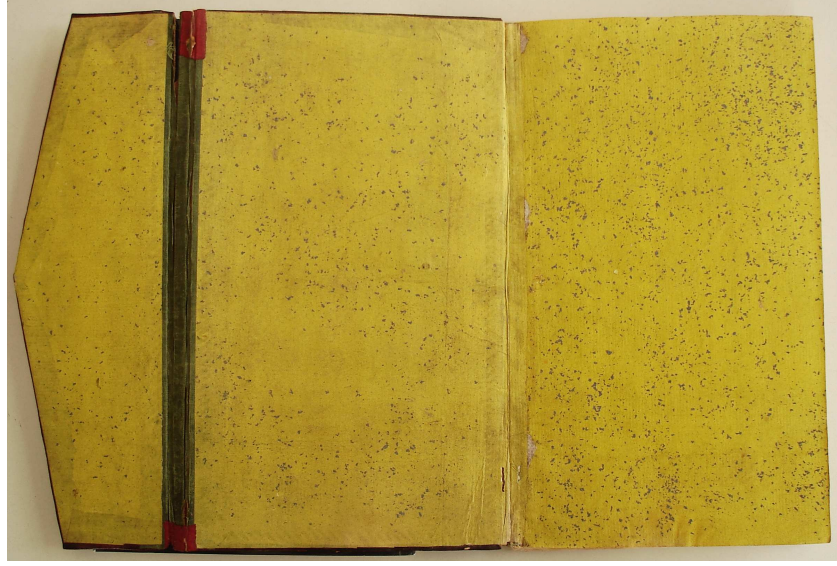
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, noktalar, ve tığlar.

Açıklama: Eserin metni filigranlı ve aharlı kağıt üzerine düzgün bir hatla yazılmıştır. Tüm sayfalar ince altın cetvellidir. Serlevha tezhibi gayet güzel ve ince bir işçiliğe sahiptir.

Kırmızı deri üzerine; ön kapak, arka kapak ve miklepde kalın altın zencirek ve köşelerden içe doğru bir nokta ve çizgiden oluşan tığlardan oluşan yekşah süslemeler

görülmektedir. Zencireklerin iki yanına birer ince altın cetvel çekilmiştir. Sertab genişliği dar olup üzeri altın cetveller ile bezenmiştir. Miklebi, üst ve arka kapaklarda uygulanan tarzda bezenmiştir. Yazmanın iç kapağı kanarya sarısı renge kağıtla kaplı olup üzerine zereşan atılmıştır. Mahfazası ise kiraz rengi deri üzerine tek sıra zencirek, tek sıra dışa bakan çift sıra içe bakan altın ince cetvellerle bezelidir. Cilt kapağı ile mahfaza bezeme unsurları bakımından birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Cildinde ve şirazesinde bozulmalar gözükmemektedir.

Resim 100. 074 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

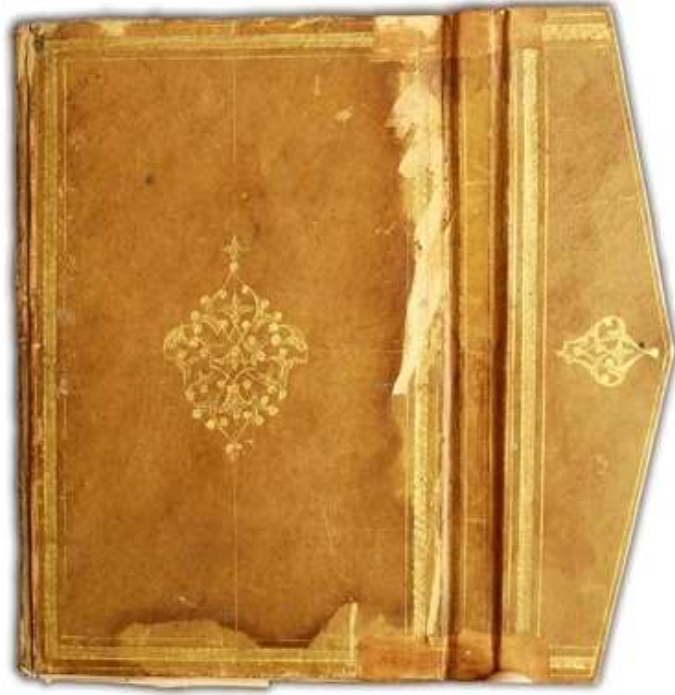
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 101. 074 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 102. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 18

Eser Adı: İzahü'l - Müşkilat

Eserin Demirbaş Numarası: NP/127

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el-Bükai, Veliyyüddin b.Halil el-Vaiz (1183/1769)

Yazım Yılı: h.1182 / m.1768

Ebadı: 215x140 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi : Taba renk deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Tepelik formu, noktalar, zencirek.

Açıklama: Yazma eserin metni kırık beyaz renk filigranlı kağıt üzerine yazılmıştır. Sayfalar altın cetveli olup unvan sayfası tezhiplidir. Yazmanın baş tarafında fihristi bulunmaktadır.

Taba rengi deri cilt üzerine; Ön ve arka kapaklar ile miklep üzerine rumi motiflerin oluşturduğu tepelik formunda şemse yapılmıştır. Motiflerin üzerinden yekşah demirinin

geçtiği görülmektedir. Ön kapak, arka kapak ve miklebin dış sınırlarını altın zencirek ve bu zencireğin iç ve dış kısımlarına ince altın cetveller çekilmiştir. İç kapak bezemesiz olup açık kiraz rengi kağıtla kaplıdır. Mahfazası iri serpmeli battal ebru ile kaplıdır. Mahfazanın tam ortasında kağıdın üzerinde soyulma izi görülmektedir. Cilt yıpranmış ve derisinde bazı kalkmalar vardır.

Resim 103. 127 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 104. 127 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 105. Üstten ayırma yekşah cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 19

Eser Adı: Hadis-i Erbain Tercümesi

Eserin Demirbaş Numarası: NP/ 137

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Hakani, Muhammed b. Abdülcélil – Ayas Paşazade (1015/1606)

Yazım Yılı: h.1012 / m.1603

Ebadı: 205x115 mm

Yazı Dili ve Türü: Osmanlıca / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Siyah Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbek, zencirek, tığlar, noktalar ve cetveller.

Açıklama: Metin ince nohudi renk kağıda ta'lik hattıyla yazılmıştır. Baş tarafında unvan sayfası ve kare cetvellerle hazırlanmış 4 sayfalık bir fihristi yer almaktadır. Unvan sayfası tezhibi XVII. yy. özelliklerini taşımaktadır.

Siyah deri cild üzerine; ön kapak ve arka kapağın zeminini nerdeyse kaplayan, büyük bir üç göbekli şemse ve salbeklerden oluşan bir şemse kompozisyonu vardır. Şemse ve

salbeklerde kullanılan rumiler ve tığlar yekşahla yapılmıştır. Şemsenin zemini kırmızıya boyanarak güzel bir renk uyumu sağlanmıştır. Şemsedeki motifler altınla sıvanarak üstten ayırma yekşah cilt özelliği kazanmıştır. Miklepte de zemini kırmızı, rumileri ve tığları yekşahla yapılan bir şemse kullanılmıştır. Kapakları ve miklebi sınırlayan tek sıra altın zencirek kullanılmıştır. Bu zencireği dış kısmında iki sıra, iç kısmında tek sıra altın kuzu çekilmiştir. Sertabında da yine yekşahla süslenmiş boyuna tek sıra bir zencirek bulunmaktadır. İç kapağı bezemesiz olup zerefşanlı kağıt ile kaplanmıştır. Yazmanın mahfazası kiraz rengi deri üzerine gel-git ebrusu ile kaplanarak hazırlanmıştır.

Resim 106. 137 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 107. 137 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

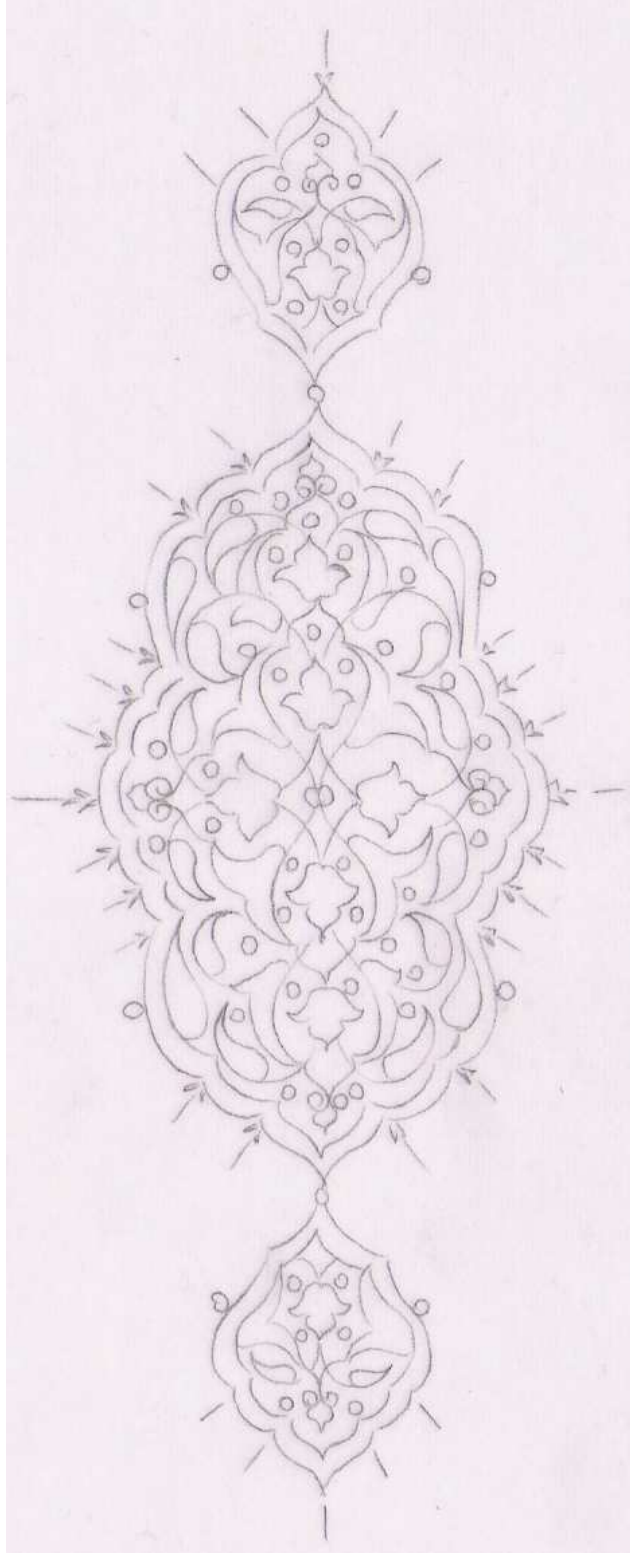
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 10. 137 Demirbaş numaralı eserin miklebinde bulunan yekşah bezemeli şemse

Çizen: Mehmet Küçük

Çizim 11. 137 Demirbaş numaralı eserin ön kapağında bulunan yekşah bezemeli şemse

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 108. Üstten ayırma yekşah cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 20

Eser Adı: Gınyetü'l – Mütemelli fi Şerhi Münyeti'l - Musallı

Eserin Demirbaş Numarası: NP/256

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el-Halebi, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Hanefi (956/1549)

Yazım Yılı: h.1072/ m.1662

Ebadı: 245x145 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

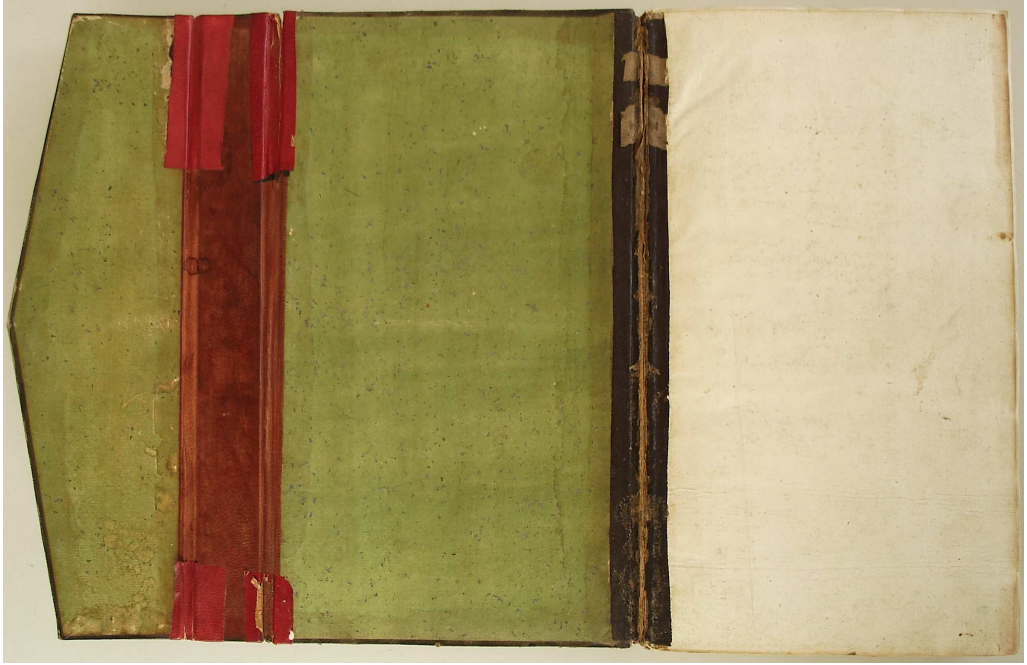
Cilt Malzemesi : Kahverengi deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbekler, noktalar, tığlar, zencirek, cetveller.

Açıklama: Yazma eserin metni filigranlı kağıt üzerine ta'lik bir hatla yazılmıştır. Tüm sayfaları altınla cetvelenmiştir. Unvan sayfası çok sade bir şekilde tezhip edilmiştir. Cildi tamir görmüş ve şirazesı dağılmıştır.

Kahverengi deri cildin; ön kapak, arka kapak ve miklebinde şemseler içindeki rumilerden oluşan kompozisyonu yekşah tekniğinde yapılmıştır. Şemselerin zemini kırmızı, motifler altındır. Üstten ayırma şemselerin dendanlarından çıkan tığlar da yekşah demiri yardımı ile yapılmıştır. Sertapda da yekşah tarzı noktalı süslemeler görülmektedir. Kapaklar ve miklep kalın altın zencireklerinin her iki yanında ikişer sıra altın kuzu çekilmiştir. İç kapağı bezemesiz olup yaprak yeşili kumaşla kaplıdır. Tamir izleri burada da görülmektedir. Mahfazası; koyu kahverengi deri üzerine tek sıra altın zencirek ve bu zencireği içten ve dıştan saran altın kuzularla bezenerek hazırlanmıştır.

Resim 109. 256 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

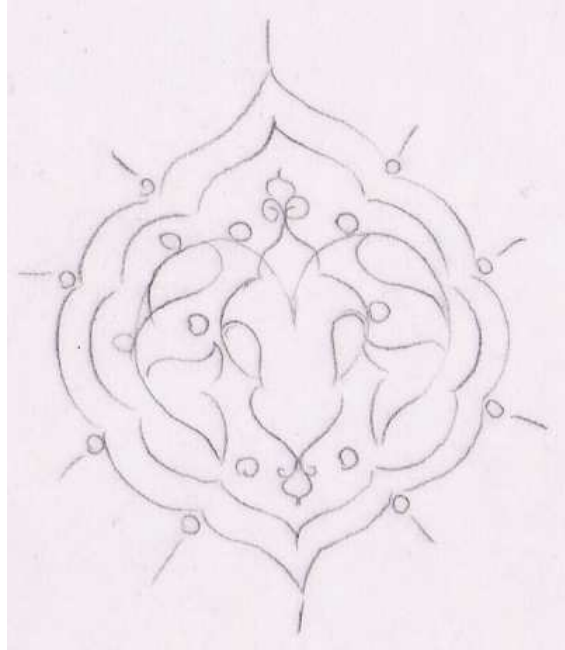
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 110. 256 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

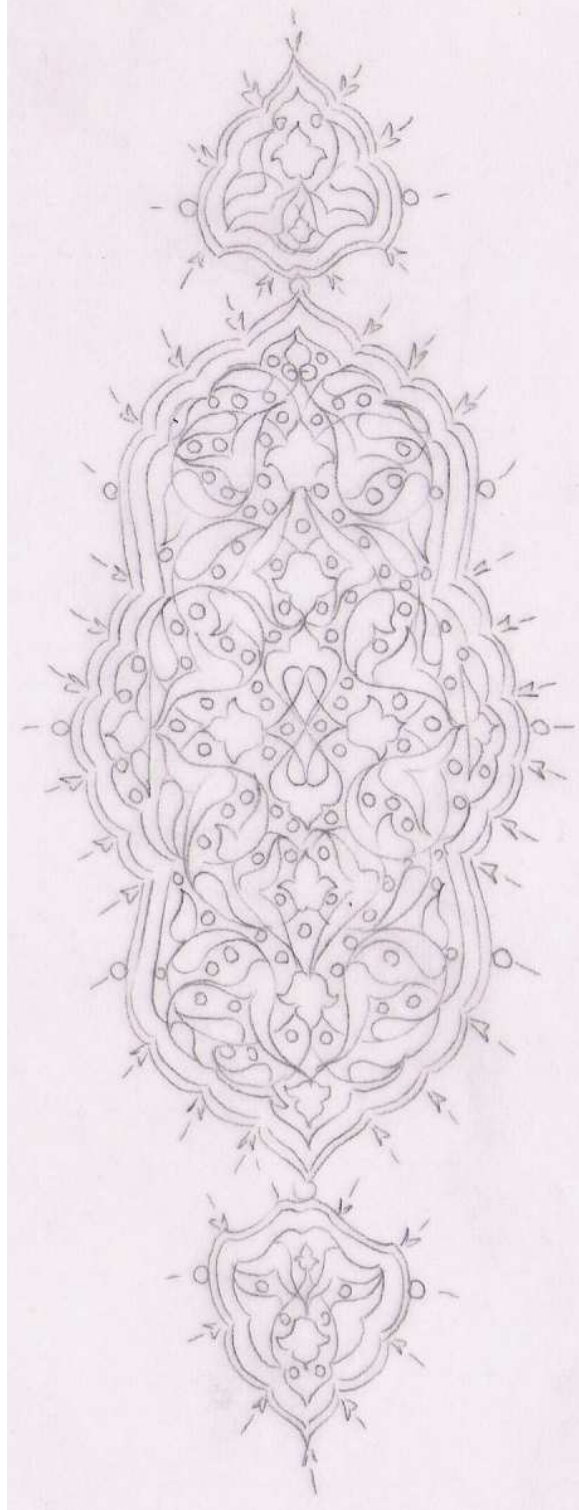
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 12. 256 Demirbaş numaralı eserin miklebinde bulunan yekşah bezemeli şemse

Çizen: Mehmet Küçük

Çizim 13. 256 Demirbaş numaralı eserin ön kapağında bulunan yekşah bezemeli şemse

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 111. Alttan ayırma gömme şemseli, sertabı ve salbekleri yekşah bezemeli cilt kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 21

Eser Adı: Tercüme-i Vikayeti'r – Rivaye

Eserin Demirbaş Numarası: NP/267

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Kurd Efendi, Muhammed b. Ömer el- Halveti (996/1587)

Yazım Yılı: h.1101 / m.1689

Ebadı: 220x140 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Rika

Cilt Malzemesi : Deri.

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbekler, noktalar, tığlar, zencirekler ve cetveller.

Açıklama: Eser filigranlı kağıda yazılmıştır. Tüm sayfalar altın cetvelle çevrelenmiştir. Siyah deri cildin üzerine yapılan alttan ayırma şemsenin, salbekleri yekşah bezeme tarzında gerçekleştirilmiştir. Salbeklerden ve şemselerden çıkan tığlar da yekşahtır.

Miklebin tam ortasında görülen tepelik formundaki alttan ayırma şemsenin noktaları ve tığları da yekşahla yapılmıştır. Sertapda sonsuz karakterli ½ ve ¼ oranlı şemselerin aralarındaki noktalar yekşah demiri ile yapılmıştır. Arka kapak, ön kapak ve miklebi çevreleyen, incelikli kalınlıklı olmak üzere 3 sıra altın zencirek görülmektedir. Bu zencireği tek sıra altın kuzu içten ve dıştan çevreler. İç kapaktı, açık kahverengi deri üzerinde; dış kapakta kullanılan şemselerin, sadece sınırlarının altınla çizilerek belirlendiği dikkati çekmektedir. Cildin mahfazası ise kiraz renk deri üzerine şal desenli ebru kaplanarak yapılmıştır. Cildi, şirazesı ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Resim 112. 267 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

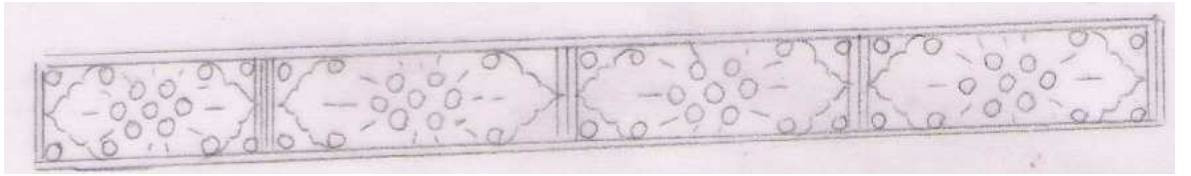
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 113. 267 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 14. 267 Demirbaş numaralı eserin sertabında bulunan yekşah bezeme

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 114. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 22

Eser Adı: Tuhfe-i Ataiyye

Eserin Demirbaş Numarası: NP/319

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el-Bursevi, İsmanil Hakkı b. Mustafa el-Celveti (1137/1724)

Yazım Yılı: h.1229 / m.1813

Ebadı: 205x130 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

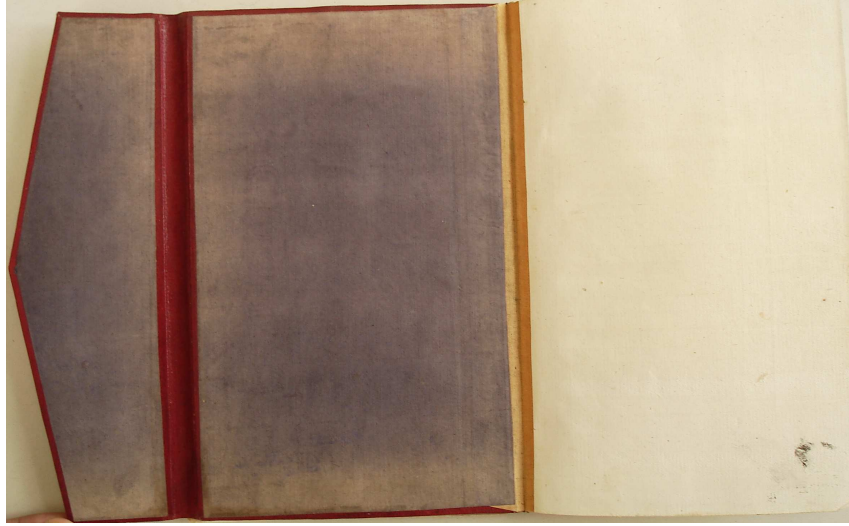
Cilt Malzemesi : Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, cetveller, noktalar ve tığlar.

Açıklama: Eser filigranlı beyaz kağıt üzerine ta'lik hatla kaleme alınmıştır. Tüm sayfalar ince kırmızı cetvellidir. Kiraz renk deri üzerine; ön kapak, arka kapak ve miklep bezemelerinde tüm zemini çevreleyen, bir sıra altın zencirek ve bu zencireği içten ve dıştan çeviren birer sıra ince altın kuzu çekilmiştir. Cilt kapağının köşelerinde

ve ¼ merkez noktalarına konulan altın nokta ve tığlar yekşah demiri ile yapılmıştır. İç kapak bezemesiz olup açık patlıcan moru kağıtla kaplıdır. Mahfazası ise çok güzel iri serpmeli battal ebru ile kaplanmıştır. Cildi, şirazesı ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Resim 115. 319 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 116. 319 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 117. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 23

Eser Adı: Pendname

Eserin Demirbaş Numarası: NP/348

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el- Attar, Feridüddin Muhammed b. İbrahim el-Hemedani (627/1229)

Yazım Yılı: h. 1212 / m. 1797

Ebadı: 215x135 mm.

Yazı Dili ve Türü: Farsça / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Koyu vişne renk deri

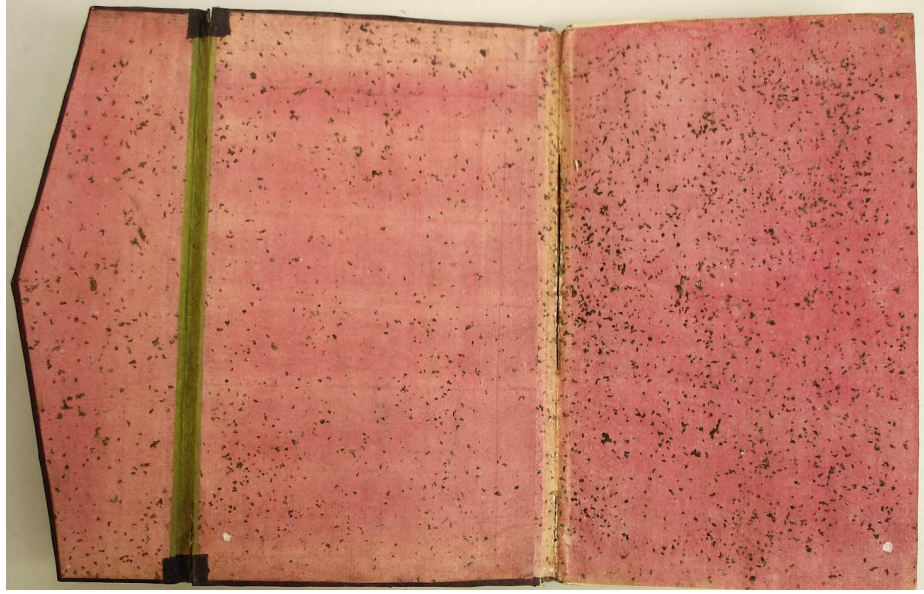
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, noktalar ve tığlar.

Açıklama: Eser filigranlı uçuk sarı kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. Cildi, şirazesi ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Koyu vişne renkli deri cildin; ön kapak, arka kapak ve miklep süslemelerinde tüm alanı çevreleyen, bir sıra altın zencirek ve bu zencereği içten ve dıştan saran birer sıra altın cetvel yapılmıştır. Cetvellerden köşelerindeki noktalar ve kenarlarındaki tığlarda yekşah demiri kullanılmıştır. İç kapak gül kurusu rengi kağıt üzerine yapılan zerefsan

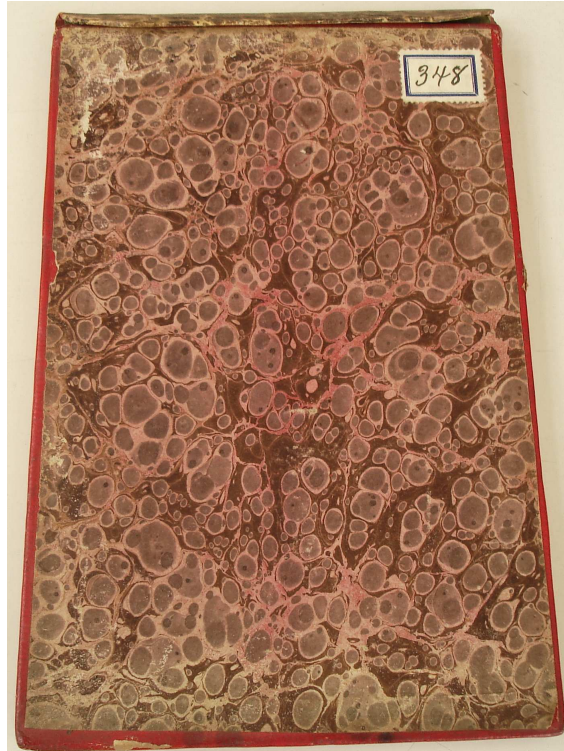
süslemelidir. Eserin mahfazası kiraz rengi deri üzerine uygulanan iri serpmeli battal ebrusu ile kaplıdır.

Resim 118. 348 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 119. 348 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 120. Yekşah ve Çarkuşe Cilt

Resim 121. Yekşah ve Çarkuşe Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 24

Eser Adı: Ravzu'l – Ahyar el-Müntehab min Rebi'l-Ebrar

Eserin Demirbaş Numarası: NP/377

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: İbn Hatib Kasım, Muhyiddin Muhammed b. Kasım el-Amasi (940/1533)

Yazım Yılı: h.994 / m.1585

Ebadı: 225x125 mm

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi : Deri ve Kadife

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, cetveller, zencirek ve noktalar.

Açıklama: Eser nohudi renk ince kağıt üzerine nesih hatla yazılmıştır. Serlevha tezhibinin özenli ve iyi bir işçilikle yapıldığı söylenebilir. Cildi, şirazesini ve kağıt

özellikleri iyi durumdadır.

Koyu kahverengi derinin çevrelediği; cilt kapağının orta zemini kırmızı kadife ile kaplıdır. Kadifeli alanın ortasında sivri uçlu salbeksiz bir şemse yapılmıştır. Şemsenin iç kısmına, birbirine dolanan rumi ve çeşitleriyle, noktalardan oluşan bir kompozisyon uygulanmış olup, bu motifler altınla sıvandıktan sonra yekşah demiri ile kazınarak yapılmıştır. Ciltte asıl ilgiyi çeken, kadife alanla cildin kenarlarını ayırmak için yapılan bordürün iç kısmındaki üç iplik rumi bezemesidir. Aynı bezeme cildin ön ve arka kapaklarında ve miklebinde de uygulanmıştır. Bordürün dış kısmı da altın bir zencirek ve kuzularla süslenmiştir. Sertapda da üç iplik rumi bezemesinin ortaları şemselerle bölünmüştür. Miklepteki küçük şemsenin içi, rumi ve noktalardan oluşan bir kompozisyon ile bezenmiştir. Şemselerin işçilik ve bezeme kalitesi vasattır. Buna karşın bordürdeki üç iplik rumiler gayet zarif ve özenle yapılmıştır. Eserin iç kapağı Zerefşanlı portakal rengi kağıtla kaplıdır.

Resim 122. 377 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

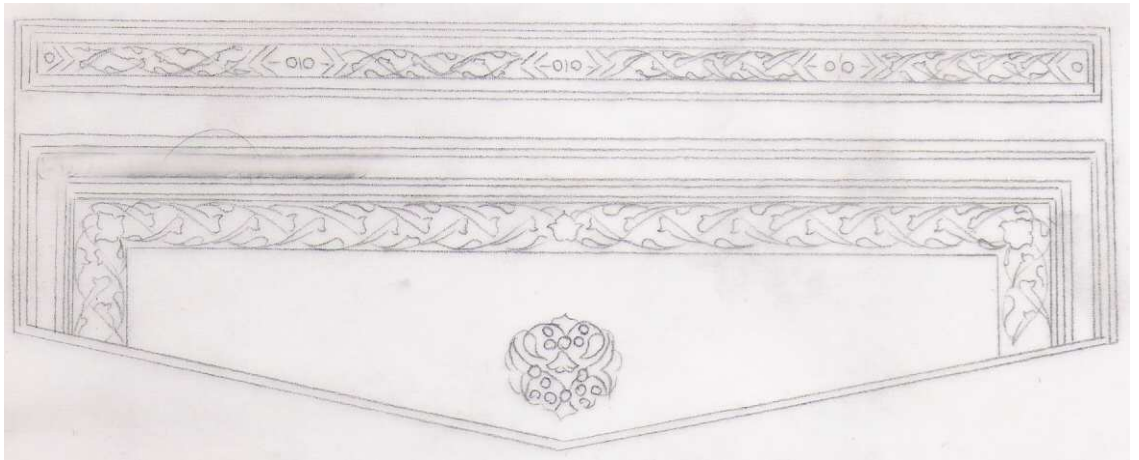
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 123. 377 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

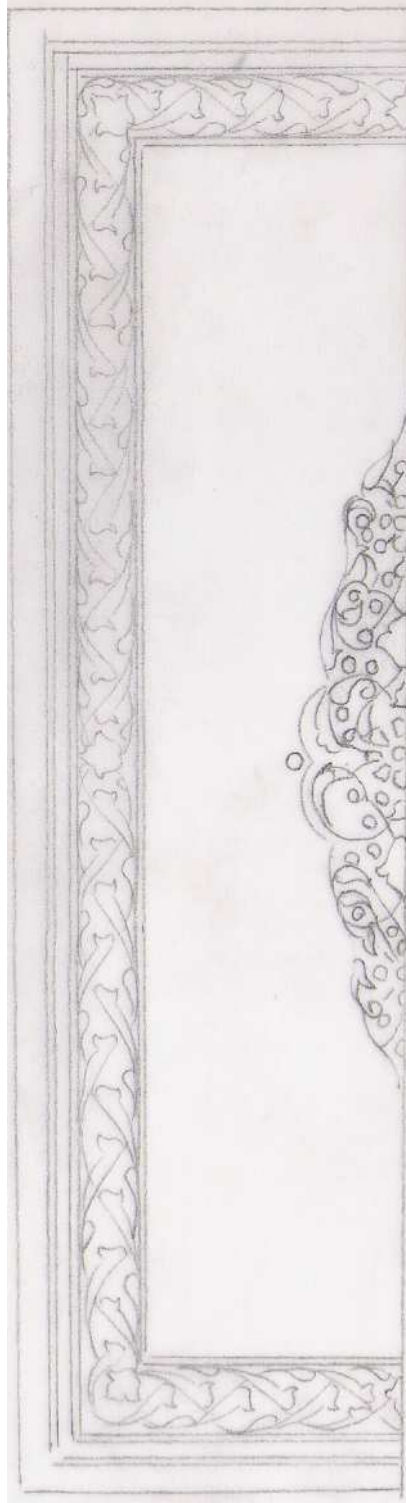
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 15. 377 Demirbaş numaralı eserin miklep ve sertap çizimleri

Çizim: Mehmet Küçük

Çizim 16. 377 Demirbaş numaralı eserin şemse ve kenar bordürlerinin ½ çizimi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 124. Yekşah Cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 25

Eser Adı: Haşiye ale'l - Mutavvel

Eserin Demirbaş Numarası: NP/439

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el – Leysi, Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr es-Semerkandi

Yazım Yılı: h.1045 / m.1635

Ebadı: 200x115 mm.

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri

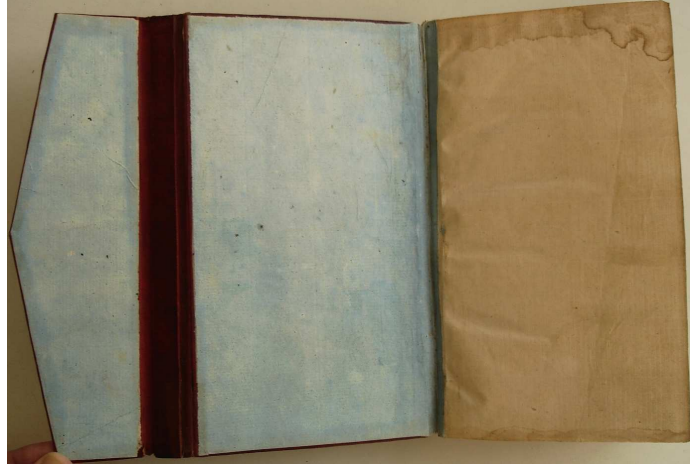
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbek, zencirek, noktalar, tığlar

Açıklama: Yazma eser filigranlı nohudi renk kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. Birkaç su lekesi dışında cildi, şirazesi ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Cildin kiraz renk deri kapakları üzerine; salbekli şemseden oluşan bir bezeme yapılmıştır. Şemse ve salbeklerin içi rumi, tepelik ve noktalardan oluşan bir

kompozisyon düzeninde bezenmiştir. Rumiler altın, zemin siyahtır. Motiflere yekşah demiri ile şekil verilmiştir. Şemselerin ve salbeklerin dendanları arasındaki noktalar üzerinden tığlar çıkmaktadır. Sertapdaki noktalar ve tığlar üzerinden yekşah demiri geçilmiştir. Miklep içi yine rumilerle bezeli küçük bir şemse görülmektedir. İç kapak bezemesiz olup açık gök mavisi renge kağıtla kaplıdır. İç kapakta su lekesi izleri göze çarpmaktadır. Mahfazası kiraz rengi deri üzerine şal desen ebru yapıştırılarak yapılmıştır.

Resim 125. 439 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

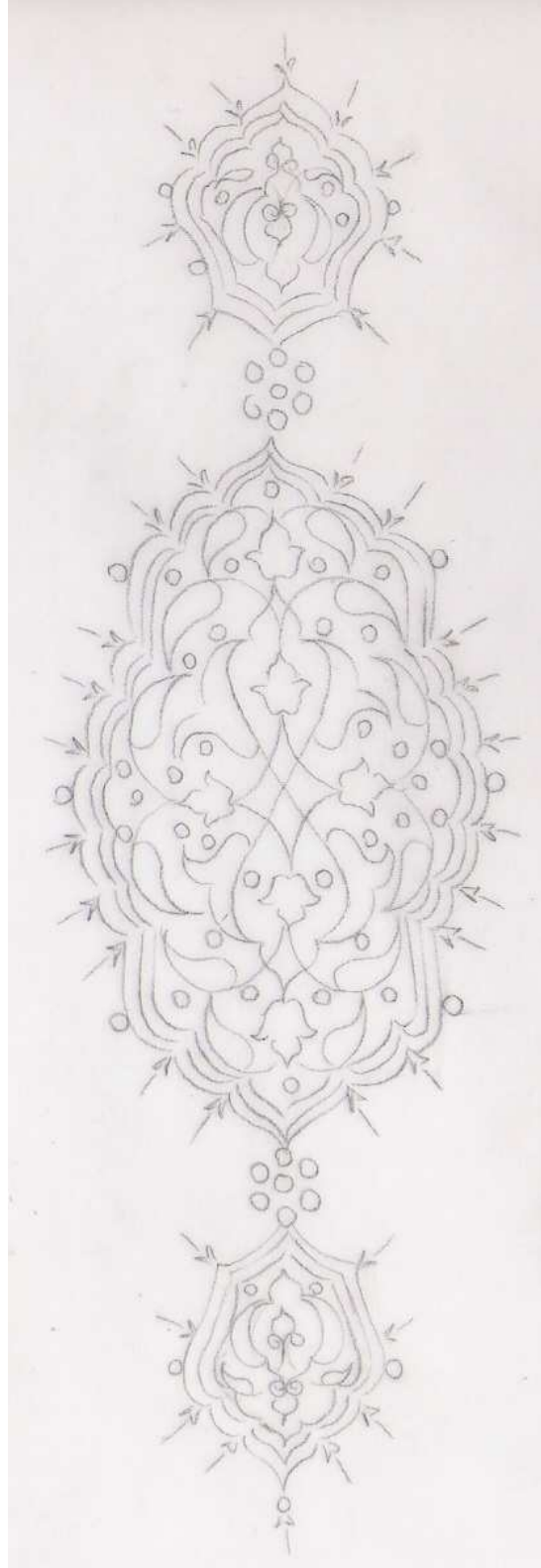
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 126. 439 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 17. 439 Demirbaş numaralı eserin şemse ve salbek çizimi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 127. Yekşah Cilt.

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 26

Eser Adı: Metaliu'1 – Envar fi'1 - Mantık

Eserin Demirbaş Numarası: NP/504

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: el-Urmevi, Siracüddin Mahmud b. Ebi. Bekr b. Ahmed

Yazım Yılı: h.837 / m.1433

Ebadı: 180x105 mm.

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Ta'lik

Cilt Malzemesi: Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Cetvel, nokta ve tığlar.

Açıklama: Eser filigranlı aharlı kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. Sayfaların bir yerinde görülen küçük su lekesi dışında cildi, şirazesini, ve kağıt özellikleri bakımından iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir.

Açık taba renk deri üzerine, cetvellerle bölünen cildin yüzeyine 3 noktalı ve tek noktalı bezemler yapılarak uçları tığlarla bitirilmiştir. Yekşah bezeme tarzında yapılan bu

süslemeler sertap ve miklepte da aynı tarzda uygulanmıştır. Yazmanın iç kapağı bezemesizdir ve nohudi rengi bir kağıtla kaplıdır. Mahfazası kiraz rengi deri üzerine ebru sanatının güzel örneklerinden biri ile kaplanarak yapılmıştır.

Resim 128. 504 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 129. 504 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 130. Yekşah Cild.

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 27

Eser Adı: Kitabü'l-Mesadır fi'l-Lüğa

Eserin Demirbaş Numarası: NP/558

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: ez-Zuzeni, Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin

Yazım Yılı: h.832 / m.1428

Ebadı: 230x145 mm.

Yazı Dili ve Türü: Farsça / Nesih

Cilt Malzemesi: Deri

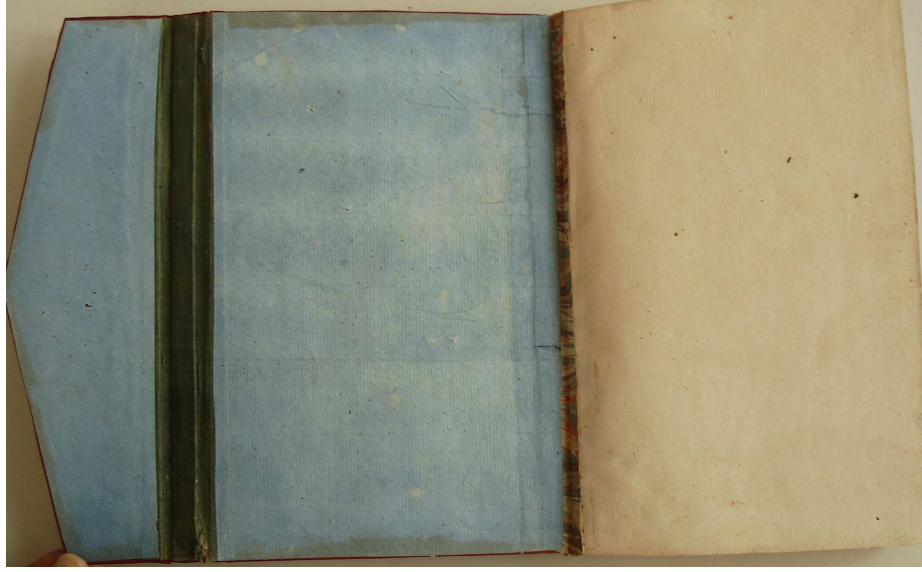
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, noktalar, tığlar, cetveller.

Açıklama: Yazma eser filigranlı kağıt üzerine nesih hattıyla yazılmıştır. Sayfalarında su lekesi ve kurt delikleri görülmektedir.

Cildin kapakları ve miklebi kiraz renkli deri olup üzerine; yekşah tarzında noktalar, tığlar ve zencirek ile gayet sade bir bezeme yapılmıştır. Cildin kenarlarına altında bir zencirek uygulanmıştır. Bunun iç kısmına iki sıra altın cetvel çekilmiştir. Cetvellerin merkez noktalarına 3 noktalı, köşelere ve tek noktalı altın yekşah noktalar konulmuştur.

Sertab ince altın cetvellerle 4 paftaya bölünerek içleri daire formunda noktalı yekşah bezeme ve tığlarla sade bir kompozisyonla bezelidir. Miklebinde süsleme yoktur. Cildin ve şirazenin durumları iyidir. Yazmanın iç kapağında da bezeme yoktur. Açık gök mavisi renkte kağıtla kaplıdır. Mahfazası kiraz rengi deri üzerine ebru ile kaplanarak yapılmıştır.

Resim 131. 558 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 132. 558 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 133. Yekşah Cild.

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 28

Eser Adı: Şerhu Fusuli Bokrat fi't-Tıb

Eserin Demirbaş Numarası: NP/598

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: İbn Ebi Sadık, Abdurrahman b. Ali b. Ahmed en-Nisaburi

Yazım Yılı: h.883 / m.1478

Ebadı: 180x130 mm.

Yazı Dili ve Türü: Arapça / Nesih

Cilt Malzemesi: Deri

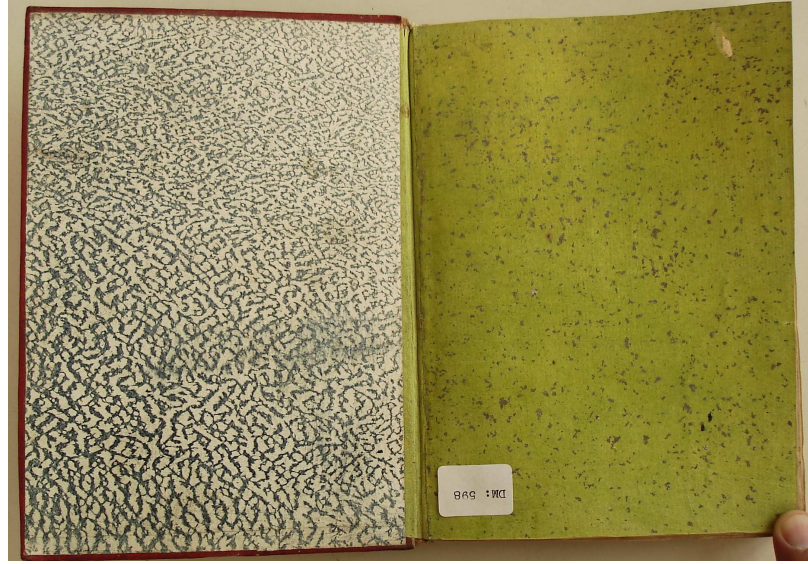
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Zencirek, cetveller, noktalar.

Açıklama: Açık filigranlı, aharlı kalın kağıt üzerine nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Sayfa kenarlarında açıklamalar mevcuttur. Cildi, şirazesı ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Cilt yapımında siyah ve kiraz renk deri kullanılmıştır. Zencireğin uygulandığı kısım Kiraz renk deridir. Cildin orta kısmı ise siyah deriden yapılmıştır ve ortasına yapraklardan ve noktalardan oluşan ¼ kompozisyon uygulanmıştır. Sürme altınla boyanan yapraklar yekşah demiri ile kazınmıştır. Eserin iç kapağında; ön yüzün

arkasında kalan kısım kumlu ebru, arka kapağın iç kısmı ise zerefşanlı limonküfü kağıt ile kaplıdır. Mahfaza ise kiraz renk deri üzerine gel-git ebrusu kaplanarak yapıldığı görülmektedir.

Resim 134. 598 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

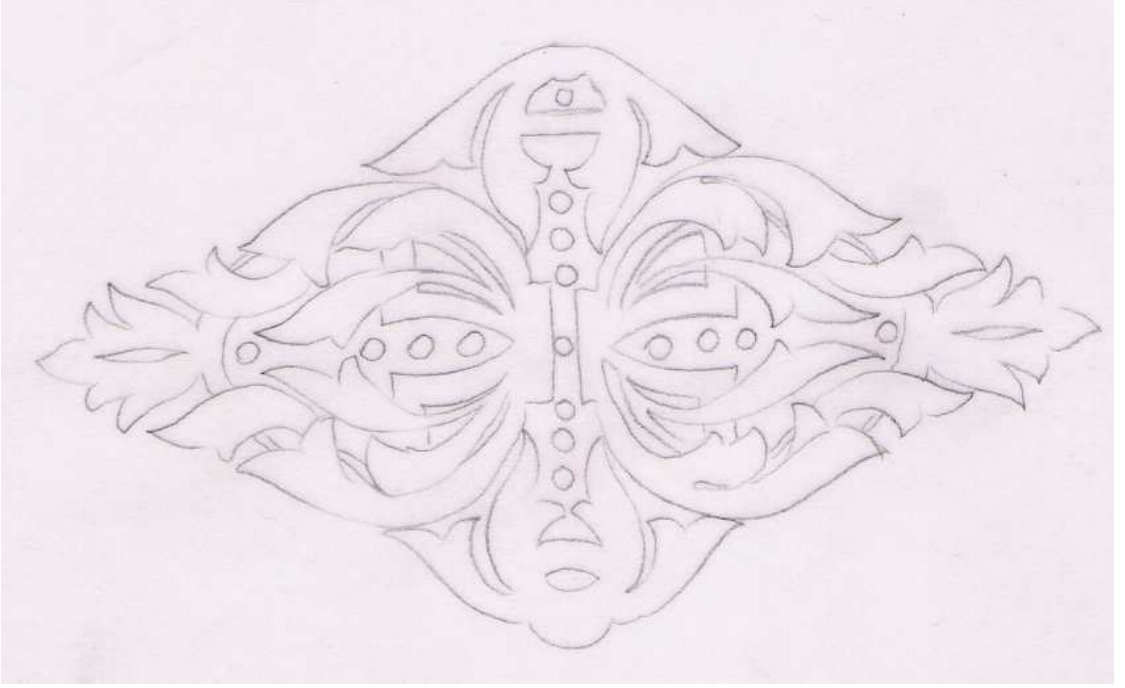
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 135. 598 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 18. 598 demirbaş numaralı eserin barok tarzda ön kapak bezemesi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 136. Alttan ayırma gömme şemseli, salbekleri yekşah cild.

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 29

Eser Adı: Haridetü'l-Acaib Tercümesi

Eserin Demirbaş Numarası: NP/625

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: İbnü'l-Verdi, Zeynüddin Ömer b. Muzaffer el-Maarri

Yazım Yılı: h.1004 / m.1595

Ebadı: 270x170 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Nesih

Cilt Malzemesi : Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbekler, rumiler, tığlar, noktalar.

Açıklama: Eser filigranlı aharlı kağıt üzerine nesih hatla yazılmıştır. Tüm sayfalar altın cetvellidir. Serlevha sayfası tezhiplidir ama altınları kararmıştır. Baş tarafında renkli boyama ve ilginç karakterli 2 adet harita bulunmaktadır.

Kahverengi deri üzerindeki; alttan ayırma şemsenin içine bulutlardan ve hatayi gurubu motiflerden oluşan ¼ oranlı kompozisyon yapılmıştır. Salbeklerde görülen rumiler, şemsenin salbeklerin dendanlarından çıkan tığlar, yekşah demiri ile kazanılmıştır. Cilt yüzeyinde ve sayfalarda tamir izleri görülmektedir. Ayrıca yer yer su lekeleri göze çarpmaktadır. Cilt kapağı kopmuştur. Şirazesı dağılmıştır. Yazmanın sertabı ve miklebi

yoktur. İ kapaklar sarıya alan nohudi renk kağıt ile kaplıdır. Mahfazası ise kiraz rengi deri üzerine kalın tek sıra zencirek ve bu zencireği içerden ve dışarıdan saran 3 sıra altın kuzu ile bezelidir. İç kısımda kalan kuzuların kōşelerinde dōrder adet yekşah altın noktalar vardır. Őemsedeki kompozisyon ۆzelliđine bakılırsa 16.yy ۆzelliđi taşımaktadır. Salbekler sonradan sūrme altınla fırça ile yapılmış denilebilir.

Resim 137. 625 Demirbaş numaralı eserin i kapağı

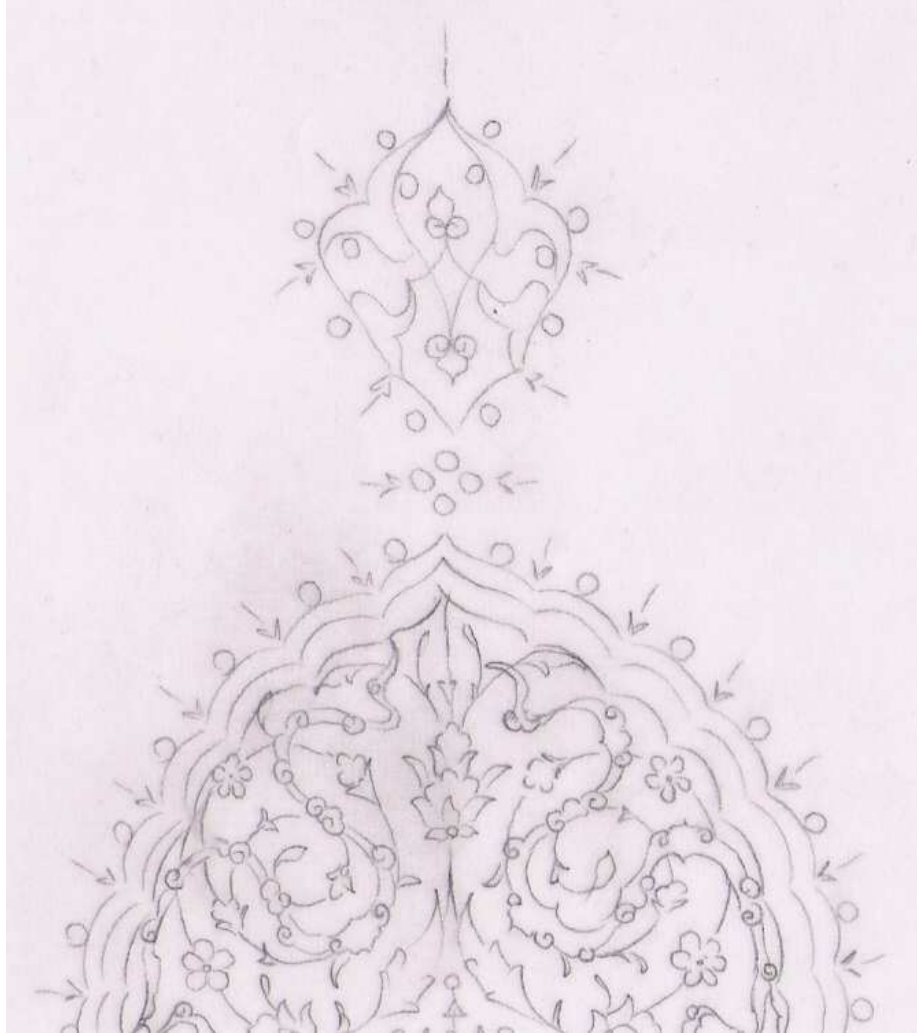
Fotođraf: Mehmet Kūuk

Resim 138. 625 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotođraf: Mehmet Kūuk

Çizim 19. 625 Demirbaş numaralı eserin yekşah bezemeli salbek çizimi

Çizen: Mehmet Küçük

Resim 139. Üstten ayırma Yekşah cilt

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 30

Eser Adı: Siyer-i Nebi – Siyer-i Nabi-

Eserin Demirbaş Numarası: NP/637

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Nabi, Yusuf b. Abdullah er-Ruhavi

Yazım Yılı: h.1157 / m.1744

Ebadı: 215x140 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri

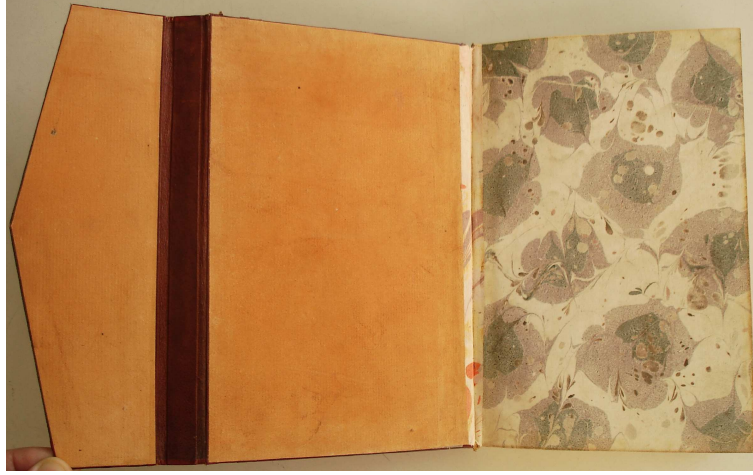
Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Şemse, salbekler, tığlar, cetveller, noktalar, zencirekler.

Açıklama: Eser filigranlı Avrupa kağıt üzerine ta'lik hatla yazılmıştır. İlk iki sayfada fihrist yer alır. Unvan sayfasının tezhibinin altınları kararmıştır. İlk iki sayfa altın cetvelli, diğer sayfalar kırmızı cetvellidir.

Dışta kiraz renk içte kahverengi deri üzerine, ön ve arka kapaklar ile miklep yüzeyinin merkezini kaplayacak şekilde tasarlanan şemselerin içi, rumi ve çeşitlerinden oluşan ¼

simetrik, yekşah tarzında bir bezeme ile kaplanmıştır. Üstten ayırma şemsenin zemini kırmızı, motifler altındır. Cildin kenarlarını kalın altın zencirek ve zencireği alltan ve üstten saran iki sıra ince altın cetvel çevrelemiştir. Cildi, şirazesi ve kağıt özellikleri iyi durumdadır. Portakal renkli iç kapak bezemesiz olup yan kağıt hatip ebrusu ile kaplıdır. Mahfazası ise kiraz renk deri üzerine ebru tatbik edilerek oluşturulmuştur.

Resim 140. 637 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

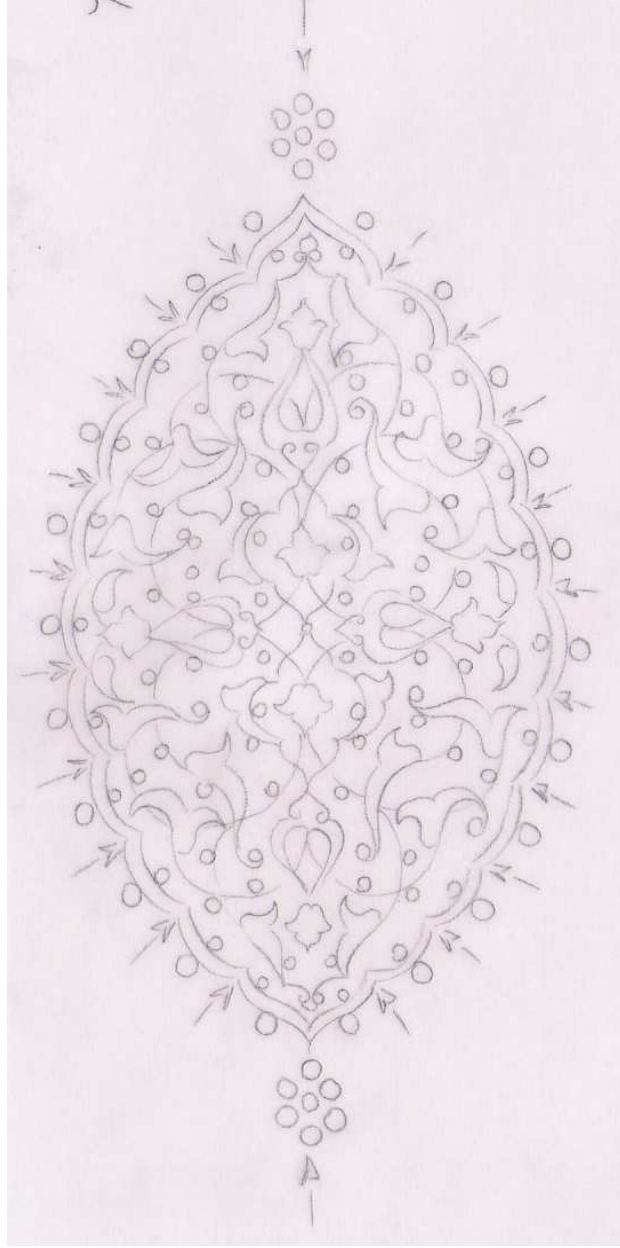
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 141. 637 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

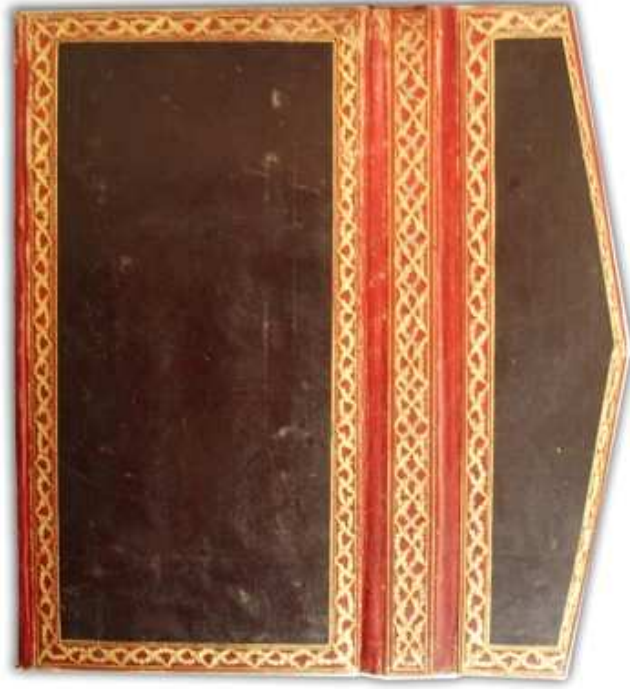
Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 20. 637 Demirbaş numaralı eserin şemse detay çizimi

Çizim: Mehmet Küçük

Resim 142. Yekşah Cild.

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Katalog Numarası: 31

Eser Adı: Siyer-i Veysi

Eserin Demirbaş Numarası: NP/652-1

Eserin Bulunduğu Yer: Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü

Eserin Yazarı: Veysi, Üveys b. Muhammed el-Alaşehri el Üskübi

Yazım Yılı: h.1164 / m.1750

Ebadı: 240x125 mm.

Yazı Dili ve Türü: Türkçe / Ta'lik

Cilt Malzemesi : Deri

Cild Üzerinde Görülen Bezeme Unsurları: Bordür, cetveller, noktalar.

Açıklama: Eser filigranlı Avrupa kağıt üzerine ta'lik hatla yazılan ve 4 ayrı ciltten oluşan mecmuanın ilk risalesidir. 2. cilttir. Tüm sayfaları altın cetvellidir. Unvan sayısı tezhiplidir. Cildi, şirazesı ve kağıt özellikleri iyi durumdadır.

Cilt kapaklarının ve miklebin kırmızı derisi üzerindeki; bordürde zikzak ve kıvrım daldan oluşan çift iplik bezeme uygulanmıştır. Cilt kapakları ve miklebin ortaları siyah

deri ve bezemesizdir. Sertabında ise çift iplik müsenna (aynalı) olarak uygulamıştır. İç kapağı bezemesiz olup zerefşanlı açık gök mavisi ve yeşil kağıtla kaplıdır. Mahfazası kiraz renk deri üzerine, tek sıra altın zencirek ve bu zencireği alttan ve üstten birer sıra çevreleyen kuzularla bezelidir.

Resim 143. 652-1 Demirbaş numaralı eserin iç kapağı

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Resim 144. 652-1 Demirbaş numaralı eserin mahfazası

Fotoğraf: Mehmet Küçük

Çizim 21. 652-1 Demirbaş numaralı eserin ön kapak ve miklep bordürlerindeki yekşah bezemelerin detay çizimi

Çizen: Mehmet Küçük

Çizim 22. 652-1 Demirbaş numaralı eserin sertapdaki yekşah bezemelerin detay çizimi

Çizen: Mehmet Küçük

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlılar ekonomik, siyasi ve askeri nedenlerle fethettikleri topraklarda kültürel ve sanatsal derin izler bırakmışlardır. Bu izlerden en kalıcı olanlar elbette somut sanatsal yapıtlardır. Tire de bu bakımdan şanslı bir kenttir ki buraya da bir Osmanlı Paşa'sı olan Necip Paşa çok kıymetli bir kütüphane yapmış ve kütüphanenin içersine çok kıymetli kitaplar toplamıştır. Tarihsel kaynaklarda Necip Paşa'nın tam olarak hangi sebeple ve neden Tire'ye böyle kıymetli bir eser bıraktığıyla ilgili yazılı bir doküman bulunmamaktadır. Bu durum Osmanlı aydınının, yaşadığı topraklardaki halkı eğitmek, bilinçlendirmek ve kültür kazandırmak için yaptığı bir amme hizmeti olarak yorumlanabilir. Necip Paşa topladığı ve kütüphaneye vakfettiği kitapların tamamını elden geçirterek, günümüze kadar çok fazla hasar almadan bizlere ulaşmasını sağlamıştır.

XV.yy. Osmanlı İmparatorluğunun her alanda en yüksek seviyelere ulaşmaya başladığı birasırdır. Siyasi, kültürel ve sosyal alanlardaki yükselmeye kitap sanatları da haklı olarak yerlerini almıştır. Sarayın sanata ve sanatçıya verdiği değer, cilt sanatının da diğer kitap sanatları gibi kültürel ve estetik bir değer olarak zirveye ulaştığı dönem olmuştur. Ancak bu durum fazla devam etmemiş, Osmanlının XVII. yy.la beraber siyasi ve ekonomik yönden başlaması kitap sanatlarıyla birlikte haliyle cilt sanatının da bozulmasına yol açmıştır. Bu asırlar içinde cilt ustaları sanatı korumak için farklı tasarımlar arayışı içine girmişlerdir.

Araştırmalarda XIII. yy.dan beri kullanıla geldiği belirtilen çarkuşe ciltler, Osmanlı cilt sanatında kumaşında uygulanan cilt sanatının en çekici bölümünü oluşturduğu söylenebilir. Kütüphanede incelenen kitaplar arasında çarkuşe cilt tarzında 9 adet güzel örnek vardır. Bunların arasından 4 adedi kağıt malzemeli çarkuşe, geri kalan 5 adedi ise cilt kapağı kumaş çarkuşe eserlerdir.

XVIII. yy.da görülmeye başlayan yekşah tarzındaki ciltler klâsik cilt sanatı bezemeleri yanında çok basit ve yalın kalırlar. İşçiliği de fazla emek gerektirmeyen bir tarzdır. Yekşah denilen alet yardımıyla sürme altın üzerine yapılan çukurlaştırma işlemi bu yüzyılda çok rağbet görmüştür. Araştırma yaptığımız el yazma eserler arasında 20 adet yekşah unsurla bezenmiş cilt kapağı bulunmaktadır. Bu 20 cilt kapağından; Demirbaş

numaraları 064- 267 – 364 olan cilt kapaklarında yekşah bezeme yardımcı unsur olarak görülmektedir. (**Bknz. Resim 84-93- 111**)

XIX. yy.da Batı'dan gelen etkileşim, Osmanlılara her alana tesir ettiği gibi sanat dallarını da büyük bir değişime uğrattığı görülmektedir. Sanatta yenilik düşüncesiyle Batılılaşma merakına giren Osmanlı sanatkârları klasikden ve güzel olandan kopup daha farklı şeylere doğru yönelmişlerdir. Bu sebeple ortaya çok iyi olmayan eserlerin çıktığı görülmektedir. Ama bu batılılaşma zihniyeti içinde değişik tasarımlar ve teknikler de bulunmamış değildir. Bu dönem cilt sanatında en çok rağbet göreni ve en güzeli zilbahar cilt örnekleridir. Bu cilt yapım tarzı XIX. yy.da sık sık kullanılmıştır. Aynı dönemde yaşayan Necip Paşa Kütüphanesini oluşturan el yazması eserler arasında da zilbahar ciltlerin güzel ve temiz örneklerinden 2 adet tespit edilmiştir.

Kütüphanedeki yazma eserlerin cilt kapaklarının incelenmesi sırasında NP/364 demirbaş numaralı yazmanın; tamir esnasında ön kapak ve arka kapağına, başka bir ciltten sökülerek sertap ve miklep parçasının eklendiği görülmüştür. (**Bknz. Resim 84**) Bu durum bize, cilt kapaklarının yazma eserlerin dönem ve tarih bakımından değerlendirmede bire bir tam bir yön gösterici olamayacağını göstermektedir. Araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalarda Osmanlı ciltlerinde mücellit isimleri nadiren yazıldığı ve cilt kapaklarında mücellit imzalarının genelde olmadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda teze konu olan Necip Paşa Kütüphanesindeki yazma eserlerde de mücellit imzasına rastlanılamamıştır.

Malzeme bakımından dayanıklı olan ciltler ve cilt yapım aletlerinin asırlar boyunca kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü klasik döneme ait bir yazma eserin kapaklarında mevcuttur (**Bknz. Resim 115**). Ayrıca Necip Paşa Kütüphanesindeki el yazmaların saray nakışhanelerinde mi yoksa diğer atölyelerde mi yapıldıklarına veya restore edildiklerini dair herhangi bir bilgi edinilememiştir.

Kütüphanedeki bazı el yazma eserlerin metin kısmı ile cilt kapakları karşılaştırılacak olunursa; örneğin NP/377 demirbaş numaralı eserin 16.yy.da yazılmış olduğu, ancak cilt kapağı bezemesine bakıldığında ise 18.yy. cilt sanatı özellikleri gösterdiği söylenebilir. Yine NP/ 598 demirbaş numaralı yazma eserin metin kısmı 15.yy. 2. yarısına denk düşmesine karşın, cilt kapağı barok – rokoko dönemine ait bir süsleme tarzı göstermektedir. Bu da bizlere kütüphanede yapılan tamir çalışmaları esnasında yıpranan

kitap kaplarının o döneme ait yeni cilt kapakları ile veya eskilerin de atılmayıp değerlendirildiğini anlatmaktadır. Yine NP/ 395 demirbaş numaralı eserle, NP/ 137 demirbaş numaralı eserin üst kapak şemse içlerindeki rumi bezemeler birbiri ile çok büyük benzerlikler göstermektedir (**Bknz. Çizim 9 – 11**).

Hazırlanana tezle ilgili olarak otuzbir adet cilt kapağı incelenmiştir. Kütüphanedeki bütün kitap kaplarının ana malzemesi deridir. Sadece ciharguşe ciltlerde deri aralarına kumaş ve kağıtlar girilmiştir. Kompozisyon özellikleri bakımından, cilt kapaklarının ön yüzleri ve arka yüzleri ile iç kapaklarında ½ (**DN. 127, 625, 652-1**) ve ¼ (**DN. 137, 256, 377, 395, 439, 551, 598, 637, 644**) simetrik düzen kullanılmıştır. Bazı şemse ve salbek bezemelerinde serbest (**DN. 267**) kompozisyon uygulandığı görülmektedir. Zilbahar ciltlerde ise bezeme özelliğinden dolayı sonsuz kereli tekrar ulama (**DN. 338, 619**) kompozisyon uygulanmıştır. Cilt kapakları üzerinde görülen kompozisyonlarda kullanılan motifler, genellikle rumi, hatayi gurubu çiçekler, yapraklar, yekşah noktalar, bulut motifleri, çift iplik, üç iplik, zencirekdir. İncelenen cilt kapaklarında neredeyse tamamına yakınında ince ve kalın altın zencirekler ile kuzular etrafına ince altın cetveller çekilmiştir.

Cilt kapaklarının mahfazalarının bir kısmı kiraz renk deriden yapılmakla beraber bir kısmı da dönemin özelliğini taşıyan çok güzel ebrularla kaplıdır. Ebru kaplı olmayan sadece Kiraz renk deri ve üzerleri zencirek ve altın kuzularla bezeli olan mahfazalar ve içlerindeki el yazmaları Necip Paşa'nın şahsına ait olan el yazmaları olarak kütüphanedeki ayrı bir yerde muhafaza edilmektedir.

İşin ehli olmayan kimselerin cilt kapakları üzerinde düzeltmek ve yenileme amacıyla yapmış oldukları tamirlerde; daha da kötü duruma getirilmiş cilt kapaklarına rastlanılmıştır. Örneğin DN.110 olan eserin iç kapağına koli bandı tabir edilen, belli bir zaman sonra yarardan çok zarar veren maddeler kullanılmıştır. Ayrıca tez çalışmalarımız sırasında olumlu olan yanlarında belirtmek gerekmektedir. Şu anda kütüphanede çalışmakta olan memurların titiz çalışmaları sonucunda tüm el yazmalarının periyodik olarak temizliklerinin yapıldığı görülmüştür. Kitapların korunabilmesi için gerekli olan emniyet sistemi çalışmaktadır. Kurulan mikro film ünitesi sayesinde ise araştırmacıların daha rahat görüntü alabilmeleri sağlanmaktadır.

Sonuç olarak; Kütüphane demirbaş kayıtlarından tez konusuyla ilgili olarak günümüzden yedi ila iki asır geriye tarihlenen el yazması eserleri inceme imkânı olmuştur. Bu araştırma ve inceleme neticesinde hala bu eserlerin neredeyse ilk günkü kadar güzelliği koruduklarını görüldü. Bunun sebebi o devirlerde emeklerini ve zamanlarını vererek, birçok ustanın, birçok sanatçının ortak olarak elinden çıktığı bilinen el yazmalarına ait cilt kapaklarının en kaliteli malzemelerle yapılmaları ve bezenmeleridir. Cilt kapaklarının üzerlerinde kullanılan boyalar doğadan elde edilen doğal boyalardır. Altının ise en kalitelisinin kullanıldığı dikkatimizi çekmiştir. Ne yazık ki günümüzde artık fabrikasyon sulu boyalar ve guvaş boyalar kullanılmaktadır. Fakat eskiden yapılmış ciltler ve tezhipler incelediğinde, o zamanın boyalarının canlılığı ve zamana karşı dayanma gücünü günümüzde elde etmek mümkün olmamaktadır. Bu durum bizce hazır malzeme ile emek gösterilmeden yapılan işlerin zamana karşı dirençsizliğini ve kalitesizliğini anlatmaktadır. Atalarımızın bu konuda çok yerinde bir sözü vardır “Kem aletle Kemalât olmaz” diye, kalitesiz malzeme ve uğraşılmadan yapılan eserler de unutulmaya mahkûmdur.

KAYNAKLAR

- ARMAĞAN, A.Munis; (1994) “Tire’nin Türk Tarihindeki Yeri”, **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, Ankara, s.21-24.
- AĞAOĞLU, Mehmet; (1935) **Persian Bookbindings of Fifteenth Century**.
- ASLANAPA, Oktay; (1992), “Orta Asya’da Cilt Sanatı”, **Lâle**, S.8, s.26-35.
- ASLANAPA, Oktay; (1982), “Osmanlı Devri Cild Sanatı”, **Türkiyemiz**, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, S.38, s.12-17.
- ATIL, Esin; (1986), **Süleymanname, The Illustrated History of Süleyman the Magnificent**, Washington
- ARITAN, A.Saim; (1992), “Konya Dışında Müze ve Kütüphanelerde Bulunan Selçuklu ve Selçuklu Üslubunu Taşıyan Cild Kapakları”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya
- ARITAN, A.Saim; (2002), “Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.7, Ankara, s.933-943.
- ARITAN, A.Saim; (2001), “Anadolu Selçuklu Ciltlerinde İmzalar”, **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi**, C.1, Konya s.39-42, 511-518.
- ARITAN, A.Saim; (1993), “Anadolu Selçuklu Cild Sanatının Özellikleri, **I-II. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, s.181-198.
- ARSEVEN, Celal Esad; (1983) “Cilt” maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, Maarif Matbaası, c.1, İstanbul, s.341–350.
- ARITAN, A.Saim; (1988) “Ciltçilik” maddesi, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, c.7, Ankara.
- AKSOY, Şule; (1997), “Kitap Süslemelerinde Türk Barok-Rokoko Üslubu” **Sanat**, S.6, s.135-138.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, (2005), “İzmir” maddesi, Ana Yayıncılık, C.21, İstanbul s.60-61
- BALKANAR, Zeynep, (2002), “Bilgi ve Sanatı Kaplayan Sanat: Ciltçilik, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara, s.344–350

- BARIŞTA, Örcün, (1993), “Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde Bulunan 6626 Demirbaş Numaralı Kur’an Üzerine”, **I-II. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, s.125–139.
- BAYRAM, Sadi, (1982), “14. Asırda Tezhiplenmiş Beylik Dönemine Ait Üç Kur’an Cüzü”, **Vakıflar Dergisi**, S.16, Ankara, s.143–154.
- BAYRAM, Sadi, (1983) “Sultan II.Mahmud’un Vakfiyelerindeki Tezyinat”, **Vakıflar Dergisi**, S.17, s.147-188.
- BAYKARA, Tuncer; 1994, “Türk Şehircilik Geleneğinde Tire”, **Türk Kültüründe Tire**, Ankara, s.9-15.
- BODUR, Fulya, (1985), “Osmanlı Lâke Sanatı ve 18. Yüzyıl Üstadı Ali Üsküdari, **Türkiyemiz**, S.47, s.1-9.
- BİNARK, İsmet; (1975), **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**, Ankara
- ÇAĞMAN, Filiz; (1998), “Ehl-i Hiref”, **Türkiyemiz**, S.54, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, s.11–17
- ÇAĞMAN, Filiz; (1983), **Osmanlı Sanatı**, Anadolu Medeniyetleri III, Selçuklu/Osmanlı, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul
- ÇAĞMAN, Filiz; (1984), “Sergerzeran Mehmet Usta ve Eserleri”, **Kemal Çığ’a Armağan**, İstanbul, s.55–58.
- ÇİĞ, Kemal; (1970), “Türk Lâke Müzehhipleri ve Eserleri”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Yayınları, S.3, İstanbul, s. 243–252.
- ÇİĞ, Kemal; (1971), **Türk Kitap Kapları**, Yapı Kredi Kültür Yayınları, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul.
- DURAN, Gülnur; (2008), **Ali Üsküdari Tezhip ve Rugani Üstadı, Çiçek Ressamı**, Kubbealtı Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- DERMAN, M.Uğur, (2006), “Mühre” Maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V. Yayınları, C. 31, İstanbul, s.527.
- DERMAN, Çiçek - BİROL, İnci Ayan, (2004), **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- DEMİRÖNAT, Muhsin; “Türk Tezyini Sanatlarında Motifler”, **Önasya**, C.IV, s.42-48.

- DEVELİOĞLU, Ferit; (1997), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara
- ERÜNSAL, İsmail; (1991), “Türk Kütüphaneleri Tarihi II” **Kuruluşundan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**, Ankara.
- ESİN, Emel; (1984), “Bitig, İlk Devir Türk Kitap Sanatları”, **Kemal Çığ’a Armağan**, İstanbul, s.111-125.
- Evliya Çelebi, **Seyahatname**, cilt 1
- İŞMEN; Habib; (1994), Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih Devri Ciltleri, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi**, İstanbul.
- KARADANA, H.Cahit; (1990), 16.yy. Türk Kitap Kapları, **M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul.
- KESKİNER, Cahide; (1988), “Süsleme Sanatlarımızda Rumi”, **Antika**, S.34.
- MAVİLİ, Gürcan, (2002), Süleymaniye Kütüphanesindeki 13. ve 14. yy.lara Ait Cilt Sanatı Örnekleri, **M.S.Ü Sos. Bil. Ens. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul
- MESARA, Gülbün; (1991), **Türk Sanatında ince Kağıt Oymacılığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- MUTLU, Belkıs; (1966), “Türk Cilt Sanatına Toplu Bir Bakış”, **Akademi Dergisi**, S.6, İstanbul.
- ÖZEN, Mine Esiner; (1987), “Klasik Cild Sanatımızdan Bazı Örnekler”, **Antika**, S.25, s.4-10.
- ÖZEN, Mine Esiner; (1998), **Türk Cilt Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ÖZEN, Mine Esiner; (1990), “Klasik Cilt Sanatımızda Lâke”, **Antik ve Dekor**, S.6, s.78-81.
- ÖZEN, Mine Esiner; (1985), **Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÖZEN, Mine Esiner, (1995), “Hayvan Resimli Ciltler”, **Tombak**, S.6, İstanbul.
- ÖZEN, Mine Esiner; (1990), “Lake”, **Antik Dekor**, Antik A.Ş, S.6, İstanbul s.78–81.
- ÖZÖNDER, Hasan; (2003), **Hat ve Tezhip Sanatları Sözlüğü**, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya.

- ÖZCAN, Yılmaz; (1990), **Türk Kitap Kaplarında Şemse Motifleri**, Ankara.
- ÖZBEK, Yıldırım; (2005), **Raşit Efendi Kütüphanesindeki Kitap Kapakları**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan; (1999), **Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesinde Bulunan Tezhipli Kur'an-ı Kerimler**, Ankara.
- PÂKALIN, Mehmet Zeki; (1940), **Son Sadrazamlar ve Başvekiller**, İstanbul.
- PALA, İskender - KURTULUŞ Rıza, (2006), "Mülemma" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V. Yayınları, İstanbul, s.539.
- SAKAOĞLU, Necdet - AKBAYAR Nuri, (2000), "Cilt Sanatı", **Osmanlı'da Zenaatten Sanata**, Körfezbank Yayınları, C.2, İstanbul
- ŞEKER, Mehmet; (1994), "Necip Paşa Kütüphanesinin Vakfiyesi", Türk Kültüründe Tire, T.D.V.Y, Ankara, s.69-77.
- TANINDI Zeren - RABY Julian, (1993), Turkish BookBinding in the 15th Century, The Foundation of Ottoman Court Style, edited by Tim Stanley, Azimuth Edition, London.
- TANINDI, Zeren; (1984), "İslamda Kitap Kapakları ve Ustaları", **Yeni Boyut**, S.23, s.20-22.
- TANINDI, Zeren; (1990), "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri" Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-4, İstanbul, s.102-149.
- TANINDI, Zeren; (2002), "Kitap ve Cild" **Osmanlı Uygarlığı**, (Haz: H.İnancık-G.Renda) Ankara, s.841-863.
- TANINDI, Zeren; (1993), "Türk Cilt Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, s.397-430.
- TANINDI, Zeren; (2001), "Anadolu Selçuklu Sanatında Tezhip: Müzehhip Muhlis b. Abdullah el-Hindi ve Halefleri", **Yıldız Demiriz'e Armağan**, İstanbul, s.141-150, 236-238.
- TANINDI, Zeren; (1991), "Karaman Beyliği'nde Kitap Sanatı", **Kültür ve Sanat**, S.12, s.42-44.
- TANINDI, Zeren; (1995), "Kadife Ciltler", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongre Bildirileri**, C.3, Ankara, s.309-320.

- TANINDI, Zeren; (1984), “Rugani Türk Kitap Kaplarının Erken Örnekleri”, **Kemal Çığ’a Armağan**, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, s.223-253.
- TANINDI, Zeren; (1990), “1278 Tarihli En Eski Mesnevi’nin Tezhipleri”, **Kültür ve Sanat**, S.12, 17-22.
- TANINDI, Zeren; (1999), “Osmanlı Sanatında Cilt”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C:11, Ankara, s.103-107.
- TANINDI, Zeren; (1985), “Cilt Sanatında Kumaş”, **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Bankası Yayınları, S.32, İstanbul, s.32–38.
- Theodore C. Petersen, (1954), “Early Islamic Book Binding and Their Coptic”, **Art İslamica**, vol.1.
- THOMPSON Jon, – CANDY Sheila R, (2004), **Hunt for Paradise Court Arts of Safavid İnan 1501-1576**, Asia Society Museum, New York
- TEKİN, Şinasi; (1993), **Eski Türklerde Yazı, Kağıt, Kitap ve Kağıt Damgaları**, İstanbul.
- ÜSTÜN, Ayşe; (1994), “Necip Paşa Kütüphanesi’ndeki Yazmaların Tezhib Bakımından Önemi”, **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, Ankara. s.83-86.
- ÜLKER, Necmi; (1994), “Tire’de Osmanlı Dönemi Türk Kitabeleri” **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, Ankara, s.97-112.
- ÜNVER, Süheyl; (1942), “Şark’ta Yapılan Kap Nakışlarında Hayvan Resimleri”, **Ülkü**, S.28, İstanbul
- ÖZCAN NERMİN; (1993-94), “Ciltçilik” maddesi, **Thema Larousse**, Milliyet Yayınları, İstanbul, C. 6, s.316- 317.
- YARDIM, Ali; (1994), “Necip Paşa Kütüphanesi’nin Kültür Tarihimiz Açısından Önemi”, **Türk Kültüründe Tire**, T.D.V.Y, Ankara, s.65-69.
- YILDIRIM, Ali İhsan; (2003), **Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu**, Tire.
- YILDIRIM, Ayşin; (2000), “An Accomplished Artist of the Book at the Otoman Court : 1515-1530”, **M.Uğur Derman 65 yaş Armağanı**, İstanbul, s.603-616.

YILDIZ, Nuray; (2000), **Eskiçağ'da Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu**, T.T.K.,
Ankara.

Yurt Ansiklopedisi, (1982), "İzmir" maddesi, Anadolu Yayıncılık, C.6, İstanbul.

EKLER (Sözlük)

Baskı kalıbı: Kitap kaplarına kabartmalı süsler basmakta kullanılan kalıp.

Bıçkı: Mücellitlerin meşin traş etmekte kullandıkları balta şeklinde âlet.

Cendere: Ciltlenecek kitap dikildikten sonra dibinin yapıştırılması için mengene olarak kullanılan, tahtadan, iki ucu vidalı âletin adı.

Cilbend: Yazma kitap ciltlerinin muhafazası için kullanılan kutu; yazı ve resim konulmak üzere bir kenarından bezle yapıştırılmış iki mukavvadan ibaret kapaklara da cilbend denir.

Defter: Eskiden cilt yerine kullanılan bir terim. Birçok kâğıdın birbirine bağlı olarak bulunduğu mecmua demektir.

Deri traşlamak: Ciltçilikte kullanılan derinin, traş bıçağı ile istenildiği kadar inceltilmesi işlemine denir.

Ezme yaldız: Tezhip ve cilt işlerinde kullanılan bir nevi sulu yaldız. Zamk-ı Arabî su içinde eritilip, bu suyla gereği kadar altın varak ezilir; elde edilen macun birkaç defa yıkanır. Jelatinli su ile karıştırılarak fırça ile sürülür.

Istampa baskılı cilt: Soğuk ıstampa, üzerine modelin kazındığı bir demir levha kızdırıldıktan sonra derinin üstüne bastırılır. Bu ıstampa modeli meşin üzerine bir altın yaprakla bastırılarak yaldızlı cilt elde edilir.

İstinsah: Nüshasını çıkarmak, kopya etmek. Eskiden müellifin yazdığı ya da hazırladığı kitabı elle çoğaltma işlemi.

Kabartma şemse: Eski ciltlerde kapak süsleme motifi şemsenin kabartmalı olanlarına verilen ad. Böyle olmayanlara yazma şemse denirdi.

Karga: Miklebin Türkçe adı.

Kuzu: Yazma eserlerin yapraklarındaki yazı metninin etrafına yeşil ve sarı renkteki altın mürekkebiyle çekilen çerçeve. Kalın ve ince çizgilidir. Sadece dışa çekilirse “Tek Kuzu”, dış ve ince çekilirse “Çift Kuzu” denilir.

Mahat: Mücellit terimlerindedir. Mukat; kapakla sırt arasındaki açıklık.

Mušta: Baskı âleti.

Müstensih: İstinsah eden, kitabın nüshasını çıkaran kimse.

Nevregân: Mücellitlerin mukavva ve deri oymakta kullandıkları âletin adı. Eğri ve ağzı keskin olan bu bıçağın ucuyla katı'da yapılırdı.

Nokta demiri: Mücellit terimi. Noktalar üzerine vurulan demirin adıdır, bununla ciltlerde nokta yapılır.

Pâh: Mücellitlerin kullandıkları derilerin traşından çıkan parçalara verilen ad.

Parşömen: Mısır'dan papirüs alamayan Bergamalıların koyun, keçi ve özellikle dana derisinden yaptıkları bir tür yazı kâğıdı.

Sakal: Mücellit ve müzehhiplerin altın varakları tutmak ve yapıştırmak için kullandıkları, seyrek tüylü genişçe fırça.

Sıvama şemse: Zemini altınla kaplanmış olan kitap kaplarının üzerindeki şemse.

Tahrir çekmek: Satırlar arasına yapılan yıldız süslemelerin etrafına ve yazı çevresine mürekkep ve fırça ile çizgi çekmek.

Teber: Ucu sivri demir. Ciltçilikte altın yıldız üzerine tarama süs yapmakta kullanılır.

Tek göbek: Yalnızca ortasına şemse yapılmış ciltlere verilen ad.

Teker: Ciltçilikte, kapların üstüne yekşah yapmak için kullanılan âletin adı. Yekşah demiri de denir. Etrafında ufak dişleri bulunan saat çarkına benzer madeni bir dairedir. Yıldızın üstünde yürütülünce noktalar oluşur.

Torba: Ciltçilik terimi. Kitap kapları taşlanırken derinin yapıştırılmasından önce, kitabın üzerine iki taraflı konulup uç tarafı kitabın kalınlığına göre yapıştırılan kâğıdın adıdır.

Varak: Yazma eserlerdeki her bir yaprak. Ön yüzü (a), arka yüzü (b) olarak numaralanır. (1a, 3b vb.)

Zencirek: Ciltlerde kapak kenarlarına iki çizgi arasında altın yıldızla yapılan zincirleme süslü suya verilen ad.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Mehmet Küçük. İlköğretimini, Uşak 23 Nisan İlkokulu, Mudurnu Dumlupınar İlkokulu ve Akyazı Konuralp İlkokullarında tamamladı. Orta öğrenimine Akyazı Lisesinde başlayıp, Tire Şehiy Albay İbrahim Karaoğlanoğlu Lisesinde bitirdi.

2001 yılında Sakarya Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Seramik Bölümünden mezun oldu.

2005 yılında Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Eski Çini Onarımları Bölümünden mezun oldu. Aynı yılın Ekim ayında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Tezhip Anasanat Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

2008 yılı itibariyle Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Eski Çini Onarımları Ana sanat Dalı'nda; Tornada Çamur Şekillendirme ve Model Kalıp Tasarımı ve Dekorlama dersleri vermeye devam etmektedir.

Aynı dönem içerisinde Milli Eğitim Bakanlığı Sakarya Çap Anamur İlköğretim Okulunda Görsel Sanatlar ve Teknoloji Tasarım derslerine girmektedir.

18 Mart 2005 tarihli rektörler toplantısı için yapılan hediyelik eşya çalışması,

(26 Kasım - 03 Aralık 2002)Esentepe Kampüsü içerisinde yapılan kalemişi çalışmaları

(07 Nisan-11 Haziran 2003) Esentepe Kampüsü içerisinde yapılan kalemişi çalışmalarına katılmıştır.

Katıldığı Karma Sergiler:

- Sakarya Üniversitesi 5.Bahar Şenlikleri “Seramik Bölümü Sergisi”. (Mayıs 1999)
- Sakarya Üniversitesi 6.Bahar Şenlikleri “Seramik Sergisi”. (Mayıs 2000)
- T.C. Saraybosna Büyükelçiliği Türk Kültür Merkezi Geleneksel Türk El Sanatları Sergisi, (30 Ekim 2004)
- Kosova Kültür Bakanlığında Geleneksel Türk El Sanatları Segisi. (10 Eylül 2005)

- Priştine Üniversitesi, Geleneksel Türk El Sanatları Sergisi. (15 Eylül 2005)
- AKM Sanat Galerisi, “Geleneksel Esintiler” Sergisi. (22-29 Mart 2005)
- AFA Kültür Merkezi Güzel Sanatlar Fakültesi G.T.E.S. Bölümü yıl sonu sergisi. (05-12 Haziran 2006)
- Güzel Sanatlar Fakültesi G.T.E.S.Bölümü “Gelenekten Geleceğe II” yıl sonu sergisi, (2003-2004)
- Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Çini-Seramik Faaliyetleri, (2004)
- Azerbaycan Üniversitesi İktisat Fakültesi Bakü Sanat Galerisinde, “Geleneksel Türk El Sanatları” sergisi. (09-15 Mayıs 2005)
- 9. Geleneksel Bahar Şenlikleri kapsamında AFA Kültür Merkezi, “Öğretim Elemanları ve Öğrencileri Karma Sergisi”. (15 – 26 Mayıs 2003)
- AFA Kültür Merkezi, “Öğretim Elemanları ve Öğrencileri Karma Sergisi”. (06-13 Haziran 2004)
- Dünya Kadınlar Günü çerçevesinde Süleyman Demirel Üniversitesinde düzenlenen Karma Sergi. (08 Mart 2007)
- Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi “Geleneksel Türk El Sanatları Sergisi”. (Kasım 2005)
- Muğla Üniversitesi “Gelenekten Geleceğe I” sergisi. (Nisan 2004)
- Uludağ Üniversitesi Sanat Galerisinde “Geleneksel Türk El Sanatları Sergisi”, (Kasım 2006)
- Trakya Üniversitesi Rektörlüğünde, “Geleneksel Türk El Sanatları Sergisi”. (Aralık 2003)

Konservasyon Çalışmaları:

- Adramytteion (Ören- Burhaniye) Antik Kazısı Konservasyon çalışmaları. (2006)

Restorasyon Çalışmaları;

- Adramytteion (Ören- Burhaniye) Antik Kazısı Seramik Restorasyonu çalışmaları. (2001-2005)